

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६
(कक्षा ११ र १२)

- भाग १ : अनिवार्य विषय
भाग २ : ऐच्छिक पहिलो समूह
भाग ३ : ऐच्छिक दोस्रो समूह
भाग ४ : ऐच्छिक तेस्रो समूह
भाग ५ : ऐच्छिक चौथो समूह

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६

कक्षा ११ र १२

भाग १

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम
२०७६

कक्षा ११ र १२

भाग २
(ऐच्छिक विषय, तेस्रो समूह)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६

(कक्षा ११ र १२)

भाग २

(ऐच्छिक विषय, तेस्रो समूह)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
 शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
 पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
 सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

वि.सं. २०७६

मुद्रण :

प्राक्कथन

पाठ्यक्रम सिकाइ शिक्षणको मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा समावेश हुने विषयवस्तु र तिनको अभ्यासको स्तरले शिक्षाको समग्र गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । पाठ्यक्रमले प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराई व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुपर्छ । यसै गरी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, स्वाभिमानी, नैतिकवान्, जिम्मेवार, श्रमलाई सम्मान गर्ने, उच्चमशील र सिपयुक्त नागरिक विकासमा पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नु पर्दछ । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपछि उत्पादित जनशक्तिले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा शान्ति, समानता तथा सामाजिक न्यायप्रति प्रतिबद्ध भई सहिष्णुता तथा सदाचार जस्ता आचरण विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक अवधारणाको आत्मसात्, खोज तथा अनुसन्धान क्षमताको विकास र जीवनोपयोगी सिप प्राप्तिका माध्यमले प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त जनशक्ति तयार गर्नुका साथै आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाप्रतिको अनुरागसहितको पहिचानमा गौरवको अनुभूति गर्ने नागरिक विकासमा योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । यी पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गनिर्देशअनुसार कक्षा ११ र १२ का लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सम्बद्ध विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइएको थियो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सहभागी शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षासम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरू, पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायतका सुभावलाई समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीका सक्षमता, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइ उपलब्धि आकलन प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यस कार्यमा पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायत उल्लिखित सरोकारवालाहरू तथा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका सम्बन्धित कर्मचारी योगदान रहेको छ । पाठ्यक्रम विकासमा आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिने कार्यमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कनबाट गठित विभिन्न प्राविधिक समितिहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकासमा योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षको योगदान अपेक्षित छ । पाठ्यक्रम सुधारको कार्य निरन्तर चल्ने प्रक्रिया भएकाले भविष्यमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन शिक्षक, अभिभावक तथा समस्त बुद्धिजीवीहरूलगायत सम्बद्ध सबैबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रचनात्मक सुभावको अपेक्षा गर्दछ ।

वि.सं. २०७६

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषय सूची

क्र.स.	विषयवस्तु	पृष्ठ
१.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना	१
२.	Biology	१९
३.	अर्थशास्त्र	४५
४.	पर्यटन तथा पर्वतारोहण	६१
५.	Marketing	७५
६.	योग	८९
७.	आमसञ्चार	१०२
८.	संस्कृति	११६
९.	Computer Science	१२८
१०.	English(Optional)	१४८

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीविलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घ सङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण रहेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ११ र १२ का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालयको शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनु पर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यो पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा ऐच्छिक विषय तेस्रो समूहअन्तर्गतका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्न एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने
६. प्रत्येक व्यक्तिको शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रुभ्र भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निमित्त आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकाइको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

द्रष्टव्य :

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ । त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष्य रहेको छ । यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेशागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१५. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह

३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक एवम् सञ्चार सिपको प्रयोग
४. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
५. जीवन, जीविका र वृत्ति एवम् सामाजिक सांस्कृतिक व्यवहारसँग तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को विकास
६. स्वस्थ जीवनशैलीको अवलम्बन एवम् वातावरण संरक्षण र दिगो विकासका लागि भूमिका निर्वाह
७. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
८. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वासको साथ प्रवेश
९. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१०. उच्च तहमा अध्ययनका लागि विषयगत/विधागत आधार विकास

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासका पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तानुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरानुसारका शारीरिक, संवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तानुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र मातृभाषा/स्थानीय विषयक्षेत्रमा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरव्यक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक, वातावरण, जनसङ्ख्या, मानवमूल्य, स्वास्थ्य शारीरिक तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ । स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ । कक्षा ६-८ मा संस्कृत/गुरुकुल/वेद विद्याश्रम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदर्स, मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ । कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषयहरू र दुईओटा ऐच्छिक विषयहरू रहने छन् । यसै गरी कक्षा ११ र १२ को साधारण शिक्षातर्फ अनिवार्य विषयका रूपमा अङ्ग्रेजी र नेपालीलाई दुवै कक्षामा, सामाजिक अध्ययनलाई कक्षा ११ मा र जीवनोपयोगी शिक्षालाई कक्षा १२ मा समावेश गरिएको छ भने कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा ऐच्छिक विषय तीन तीनओटा समावेश गरिएको छ । यसको अतिरिक्त कक्षा ११ र १२ मा अतिरिक्त ऐच्छिक विषयका रूपमा थप एक विषय समावेश गर्न सकिने छ । त्यसै गरी माध्यमिक शिक्षातर्फ कक्षा ११ र १२ मा सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषयअन्तर्गत न्यूनतम एक पाठ्यघण्टा बराबरको सूचना प्रविधिसम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिने छ । माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२ को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ :

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र. स.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ - १२)

क्र.सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	३	९६	३	९६
२.	अङ्ग्रेजी	४	१२८	४	१२८
३.	सामाजिक अध्ययन	५	१६०	—	—
४	जीवनोपयोगी शिक्षा	—	—	५	१६०
५	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०

६	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०
७	ऐच्छिक तृतीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
८	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

- कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा सामाजिक अध्ययन तथा जीवोपयोगी शिक्षाअन्तर्गत एक एक पाठ्यघण्टाको सूचना प्रविधिको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिएको छ ।
- ऐच्छिक तीन विषयहरूको छनोट विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता, उपलब्ध शिक्षक तथा स्रोतसाधनका आधारमा स्थानीय सरकारको समन्वय र सहजीकरणमा विद्यालयले गर्ने छ । यसरी विषय छनोट गर्दा ऐच्छिक प्रथम, द्वितीय, तृतीय र चतुर्थ समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एक विषय गरी जम्मा तीन विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले बाँकी रहेको ऐच्छिक समूहबाट कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा एक विषय थप ऐच्छिकका रूपमा अध्ययन गर्न सक्ने छन् । सामान्यतया ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा लिनुपर्ने छ । कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा नभएमा सोही समूहबाट सट्टामा तोकिएको विषय लिनुपर्ने छ । विषय छनोटका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले आवश्यक मार्गदर्शन विकास गर्न सक्ने छ ।
- ऐच्छिक विषयका रूपमा कक्षा ११ र १२ दुवैमा भौतिक, रसायनिक र जीव विज्ञान तिनै विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले चाहेमा गणित विषय अतिरिक्त ऐच्छिक विषयका रूपमा अध्ययन गर्न सक्ने छन् ।
- विदेशी विद्यार्थीहरूका लागि अनिवार्य नेपाली विषयको सट्टा वैकल्पिक अङ्ग्रेजी (Alternative English) विषय अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था गर्न सकिने छ ।

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याश्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२

क्र. सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१	नेपाली	३	९६	३	९६
२	अङ्ग्रेजी वा संस्कृत रचना	४	१२८	४	१२८
३	सामाजिक अध्ययन	५	१६०	—	—

४	जीवनोपयोगी शिक्षा	—	—	५	१६०
५	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०
७	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
८	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

१. उल्लिखित विषय बाहेक कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाअन्तर्गत एक एक पाठ्यघण्टाको सूचना प्रविधिको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिने छ ।
२. विद्यार्थीले कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा ५ पाठ्यघण्टाको थप ऐच्छिक विषय एक अध्ययन गर्न सक्ने छन् । थप ऐच्छिक विषयको विवरण यसै खण्डमा दिइएको छ ।

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्या/मदर्सा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

१. सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
२. गोन्या शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
३. मदर्सा शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
४. मदर्सातर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११- १२)

क्र.स.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१	नेपाली	३	९६	३	९६
२	अङ्ग्रेजी वा बौद्ध शिक्षा वा उर्दू	४	१२८	४	१२८

	व्याकरण र साहित्य				
३	सामाजिक अध्ययन	५	१६०	—	—
४	जीवनोपयोगी शिक्षा	—	—	५	१६०
५	ऐच्छिक प्रथम (बौद्ध दर्शन वा कुरान)	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक द्वितीय (ज्योतिष, भौषज्य, शिल्प विद्या, बौद्ध कर्मकाण्ड, कम्प्युटर)वा (हदिस र असुले हदिस)	५	१६०	५	१६०
७	ऐच्छिक तृतीय (अङ्ग्रेजी, जापानिज, चाइनिज, पाली भाषा, भोट भाषा, संस्कृत रचना)/ (मिरास विज्ञान)	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
८	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

- इच्छुक विद्यार्थीले कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा ५ पाठ्यघण्टाको थप ऐच्छिक विषय एक अध्ययन गर्न सक्ने छन् । थप ऐच्छिक विषय साधारण धारतर्फका ऐच्छिक समूहबाट छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फको पाठ्यक्रम संरचना तथा विषयहरूको विवरण पाठ्यक्रमको यस खण्डमा समावेश नगरी माध्यमिक शिक्षा (प्राविधिक तथा व्यावसायिक) पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।

६. कक्षा ११ र १२ मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	सामाजिक अध्ययन [Soc. 005]	जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008]

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 101]	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 102]
२.	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 103]	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 104]
३.	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rd. 105]	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rd. 106]
४	विधिशास्त्र र कानुनी सिद्धान्त (Jurisprudence and	नेपालको न्याय र कानून प्रणाली

	Legal Theories [Jlt. 107]	(Nepalese Legal system) [Nls. 110]
५.	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe. 111]	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe.112]
६	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps. 113]	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps.114]
७	बालविकास र सिकाइ (Child Development and Learning) [Cdl. 115]	शैक्षणिक पद्धति र मूल्याङ्कन (Instructional Pedagogy and Evaluation) [Ipe. 118]
८	मनोविज्ञान (Psychology) [Psy. 119]	मनोविज्ञान (Psychology) [Nls. 120]
९	इतिहास (History) [His. 121]	इतिहास (History) [His. 122]
१०	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 123]	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 124]
११	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 125]	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 126]
१२	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 127]	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 128]
१३	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
१४	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
१५	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 133]	मूर्तिकला(Sculpture) [Scu. 134]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 201]	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 202]
२.	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Ed. 203]	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Ed. 204]
३	भूगोल (Geography) [Geo. 205]	भूगोल (Geography) [Geo. 206]
४.	कार्यविधि कानून (Procedural Law) [Prl. 207]	कानूनको मस्यौदा प्रक्रिया (Legal Drafting) [Led. 210]
५	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 211]	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 212]
६	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
७	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 215]	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 216]
८	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 217]	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 218]
९	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 219]	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 220]
१०	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 221]	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 222]
११	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 223]	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies)

		[Pos. 224]
१२	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 225]	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 226]
१३	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 227]	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 228]
१४	नृत्य (Dance) [Dan. 229]	नृत्य (Dance) [Dan. 230]
१५	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 231]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 232]

(इ) ऐच्छिक तेष्रो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 301]	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 302]
२	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
३	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 305]	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 306]
४	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar. 307]	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar.308]
५	बुद्धौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 309]	बुद्धौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 310]
६	योग (Yoga) [yog. 311]	योग (Yoga) [Yog. 312]
७	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [Voc. 313]	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [voc. 314]
८	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 315]	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 316]
९	संवैधानिक कानून (Constitutional Law) [Col. 317]	देवानी तथा फौजदारी कानून र न्याय (Civil and Criminal law and justice) [Ccl. 320]
१०	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac. 321]	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac.322]
११	संस्कृति (Culture) [Cul. 323]	संस्कृति (Culture) [Cul. 324]
१२	फेशन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 325]	फेशन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 326]
१३	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 327]	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 328]
१४	पशुपालन, पन्छीपालन र माछापालन (Animal Husbandry, Poultry and Fisheries) [Apf. 329]	पशुपालन, पंक्षीपालन र माछापालन (Animal Husbandry, Poultry and Fisheries) [Apf. 330]
१५	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]

१६	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
१७	मैथिली [Mai. 335]	मैथिली [Mai. 336]
१८	नेवारी [New 337]	नेवारी [New. 338]
१९	हिन्दी [Hin. 339]	हिन्दी [Hin. 340]
२०	चिनियाँ [Chi. 341]	चिनियाँ [Chi. 342]
२१	जर्मन [Jer. 343]	जर्मन [Jer. 344]
२२	जापानिज [Jap. 345]	जापानिज [Jap 346]
२३	कोरियन [Kor. 347]	कोरियन [Kor.348]
२४	उर्दू [Urd. 349]	उर्दू [Urd. 352]
२५	फ्रेन्च [Fre. 353]	फ्रेन्च [Urd. 354]
२६	हिब्रू [Heb. 355]	हिब्रू [Heb. 356]
२७	अरेबिक [Are. 357]	अरेबिक [Urd.358]
२८	संस्कृत [San. 359]	संस्कृत [San. 360]
२९	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 361]	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 362]

(ई) ऐच्छिक चौथो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	गणित (Mathematics) [Mat. 401]	गणित (Mathematics) [Mat. 402]
२.	प्रायोगिक गणित (Applied mathematics) [Ama. 403]	प्रायोगिक गणित (Applied Mathematics) [Ama. 404]
३.	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 405]	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 406]
४	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 407]	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 408]
५	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information Science) [Lis. 409]	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information science) [Lis. 410]
६	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 411]	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 412]
७	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens. 413]	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens.414]
८	साधारण कानून (General Law) [Gel. 415]	साधारण कानून (General Law) [Gel.416]
९	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 417]	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 418]
१०	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative management) [Com. 419]	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative Management) [Urd. 420]
११	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud. 421]	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud.422]
१२	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 423]	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 424]
१३	गायन (Signing) [Sig. 425]	गायन (Signing) [Sig. 426]
१४	चित्रकला (Painting) [Pai. 427]	चित्रकला (Painting) [Pai.428]

१५	रेसम खेती र मौरीपालन (Sericulture and Bee Keeping) [Sbk. 429]	रेसम खेती र मौरीपालन (Sericulture and Bee Keeping) [Sbk. 430]
१६	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh. 431]	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh.432]
१७	औषधिजन्य जडीबुटी (Medicinal Herbals) [Meh. 433]	औषधिजन्य जडीबुटी (Medicinal Herbals) [Meh.434]
१८	प्लम्बिङ र वाइरिङ (Plumbing and Wiring) [Plw. 435]	प्लम्बिङ र वाइरिङ (Plumbing and Wiring) [Plw. 436]
१९	आन्तरिक सजावट (Internal Decoration) [Ind. 437]	आन्तरिक सजावट (Internal Decoration) [Ind. 438]
२०	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 439]	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 440]

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) संस्कृततर्फका विषय

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 017]	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 018]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन [Soc. 005], जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008] साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुनेछन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा संस्कृत रचना [Saw. 011 र Saw. 012] विषय अध्ययन गर्न सक्नेछन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	शुक्लयजुर्वेद [Yab 501]	शुक्लयजुर्वेद [Yab. 502]
२	सामवेद [Sab. 503]	सामवेद [Sab. 504]
३	ऋग्वेद [Rib. 505]	ऋग्वेद [Rib. 506]
४	अथर्ववेद [Aab. 507]	अथर्ववेद [Aab. 508]
५	व्याकरण [Gra. 509]	व्याकरण [Gra. 510]
६	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 511]	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 512]
७	न्याय [Nay. 513]	न्याय [Nay. 514]
८	दर्शनशास्त्र [Dar. 515]	दर्शनशास्त्र [Dar. 516]
९	संस्कृत साहित्य [Sas. 517]	संस्कृत साहित्य [Sas. 518]
१०	इतिहास पुराण [Itp. 519]	इतिहास पुराण [Itp. 520]
११	नीतिशास्त्र [Nis. 521]	नीतिशास्त्र [Nis. 522]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
२	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
३	योग (Yog) [yog. 311]	योग (Yog) [Yog. 312]
४	कर्मकाण्ड [Kar. 531]	कर्मकाण्ड [Kar. 532]
५	फलित ज्योतिष [Faj.533]	फलित ज्योतिष [Faj.534]
६	वास्तुशास्त्र [Ba 537]	वास्तुशास्त्र [Bas. 538]

(इ) थप ऐच्छिक विषय

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
२	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 231]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 232]
३	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
४	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
५	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
६	गणित (Mathematics) [Mat. 401]	गणित (Mathematics) [Mat. 402]

परम्परागत शिक्षा: गोन्या/मदर्स

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	बौद्ध शिक्षा [Bue. 021]	बौद्ध शिक्षा [Bue. 022]
२	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031]	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 032]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन [Soc. 005], जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008] साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुनेछन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा गोन्यामा बौद्ध शिक्षा [Bue. 021 / Bue 022] र मदर्समा उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031, Ugl 032] विषय अध्ययन गर्न सक्नेछन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	बौद्ध दर्शन [Bup.601]	बौद्ध दर्शन [Bup.602]
२	कुरान [Kur. 611]	कुरान [Kur. 612]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	कम्प्युटर विज्ञान [Com.231]	कम्प्युटर [Com. 232]
२	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 527]	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 628]
३	ज्योतिष [Jyo.621]	ज्योतिष [Jyo.622]
४	भैषज्य [Bha. 623]	भैषज्य [Kur. 624]
५	शिल्प विद्या [Sil. 625]	शिल्प विद्या [Sil. 626]
६	हदिस र असुले हदिस [Hah. 651]	हदिस र असुले हदिस [Hah. 652]

(इ) ऐच्छिक तेस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	अङ्ग्रेजी [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी [Eng. 334]
३	चिनियाँ भाषा [Chi. 341]	चिनियाँ भाषा [Chi. 342]
४	जापानिज भाषा [Jap. 345]	जापानिज भाषा [Jap 346]
५	पाली भाषा [Pal. 631]	पाली भाषा [Pal. 632]
६	भोट भाषा [Bht. 633]	भोट भाषा [Bht. 634]
७	मिरास विज्ञान [Mir. 661]	मिरास विज्ञान [Mir.662]

७. पठनपाठनको समयावधि

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ । यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ । उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ ।
२. विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ ।
३. कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
४. कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टादेखि बढीमा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् १०२४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।
६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्टने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

८. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

१. माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थी केन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइका विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्ग, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, गुरुकुल, गोन्पा (गुम्बा) तथा विहार र मदसा शिक्षाका पठन पाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्रविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
२. विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, आविष्कारमुखी अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।
३. सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिक्ने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
४. शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।
६. सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

९. विषय छनोट प्रक्रिया

१. साधारणतर्फ कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा निर्धारित चार समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एकओटा पर्ने गरी ऐच्छिक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नगरेको समूहबाट एक थप ऐच्छिक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् । विद्यार्थीको रुचि तथा भावी अध्ययनलाई समेत आधार मानी विद्यालयले थप ऐच्छिक विषयको पठनपाठनको व्यवस्था गर्नुपर्ने छ ।
२. कक्षा ११ र १२ दुवैमा भौतिक विज्ञान, रासायनिक विज्ञान र जीव विज्ञान तीनओटै विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले चाहेमा थप ऐच्छिक विषयका रूपमा गणित विषय अध्ययन गर्न पाउने छन् ।
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार तथा परम्परागत धारतर्फ विषयको छनोटका आधार सम्बन्धित पाठ्यक्रम संरचना तथा ऐच्छिक विषयका सूचीमा समावेश गरिएअनुसार हुने छ ।
४. कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ र १२ मा एकै विषय वा फरक फरक विषय पनि छनोट गर्न सकिने छ । तर कक्षा ११ र १२ मा फरक फरक विषय छनोट गर्दा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विषय छनोट मार्गदर्शनलाई आधार मान्नुपर्ने छ ।

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन : निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो

मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको अभिलेख राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन : माध्यमिक तहमा निम्नानुसार निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको र अन्तिम/बाह्य परीक्षाको नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त निम्नानुसार तोकिएअनुसारको भारको मूल्याङ्कन निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

- **कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन :** विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।
- **त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क :** पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
- **प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन**
- **विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारका अन्य आधारहरू**

(इ) कक्षा ११ र १२ मा विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारको भारको बाह्य सार्वजनिक परीक्षा हुने छ । बाह्य परीक्षा सैद्धान्तिक वा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै हुन सक्ने छ ।

(ई) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ ।

(उ) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्न बनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

द्रष्टव्य : विद्यार्थीको स्तर निर्धारण (Grading) को विधि तथा प्रक्रियाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले छुट्टै निर्देशिका तयार गर्नेछ ।

११. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

- (क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।
- (ख) सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।
- (ग) संस्कृत तथा परम्परागत धारतर्फका शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।

(घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

१२. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय
- (घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव
- (ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
- (च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

१३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नानुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

खण्ड ख

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ११ र १२), २०७६ : ऐच्छिक विषय (तेस्रो समूह)का पाठ्यक्रम

यस खण्डमा ऐच्छिक तेस्रो समूहअन्तर्गतका विषयका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । प्रत्येक विषयगत पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यअन्तर्गतका सम्भाव्य क्रियाकलापका उदाहरण, क्षेत्र वा एकाइगत कार्यघण्टा, विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ ।

Secondary Education Curriculum

2076

Biology

Grades: 11 and 12

Subject code: Bio. 301 (Grade 11),

Bio. 302 (Grade 12)

Credit hrs: 5

Working hrs: 160

1. Introduction

This curriculum presumes that the students joining grade 11 and 12 science stream come with diverse aspirations, some may continue to higher level studies in specific areas of science, others may join technical and vocational areas or even other streams. The curriculum is designed to provide students with general understanding of the fundamental scientific laws and principles that govern the scientific phenomena in the world. It focuses to develop scientific knowledge, skill competences and attitudes required at secondary level (grade 11 and 12) irrespective of what they do beyond this level, as envisioned by national goals. Understanding of scientific concepts and their application, in day to day context as well as the process of obtaining new knowledge through holistic approach of learning in the spirit of national qualification framework is emphasized in the curriculum.

In particular, the curriculum aims to provide sufficient knowledge and understanding of science for all learners to recognize the usefulness, and limitations, of laws and principles of biology, and use them in daily lives providing a sound foundation for students who wish to study biology or related professional or vocational courses in higher education. It helps to strengthen science process skills that are relevant to the study and application of biological science in daily life. It also provides opportunity for the learners who have deeper interest in the subject to delve into the more advanced contents so that the study of biology becomes enjoyable and satisfying to all. Moreover, it helps the students to build up capacity to identify, gather, manipulate and process information in the context of scientific endeavors including field investigations in various formats on biological issues.

The curriculum prepared in accordance with National Curriculum Framework is structured for two academic years in such a way that it incorporates the level-wise competencies, grade-wise leaning outcomes, scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject systematically.

2. Level-wise competencies

In completion of this course, students are expected to demonstrate the following competencies:

1. relate natural and biological phenomena in the scientific manner of knowledge, understanding and investigating problems pertaining to the living world
2. use scientific instruments, apparatus and methods to collect, evaluate and communicate information accurately and precisely with biological reasoning

3. use their practical and problem-solving skills in different disciplines of biology, including those in medical, veterinary, food, agriculture, biotechnology, biosecurity, quarantine, conservation and eco-tourism and so on
4. carryout simple experiment, simple scientific research on issues related to biological phenomena
5. apply biological concepts as well as general science knowledge and skills for the wise use of the available natural resources to promote care for the environment, indigenous knowledge, social values and ethics and overall development
6. develop new biotechnological concepts and use of technology in living world.

3. Grade-wise learning outcomes

Grade 11	Grade 12
Part A : Botany	
<p>1. Biomolecules & Cell Biology (15)</p> <p>1.1 Describe the structure and functions of biomolecules.</p> <p>1.2 Differentiate between prokaryotic and eukaryotic cell.</p> <p>1.3 Explain structure and functions of cell organelles</p> <p>1.4 Analyze the cell cycle and types of cell division with significances.</p> <p>1.5 Demonstrate an understanding of the basic processes of cellular biology.</p>	<p>1. Plant Anatomy (8)</p> <p>1.1 Explain about the concept of tissues</p> <p>1.2 Classify types of plant tissues</p> <p>1.3 Explain about anatomical structure of root, stem and leaf of monocot and dicot plants.</p> <p>1.4 Define meaning and mechanism about secondary growth of dicot stem.</p> <p>1.5 Investigate the structures and functions of plant tissues, and factors affecting plant growth;</p> <p>1.6 Demonstrate an understanding of the diversity of vascular plants, including their structures, internal transport systems, and their role in maintaining biodiversity.</p>
<p>2. Floral Diversity (30)</p> <p>2.1 Demonstrate an understanding of the diversity of living organisms in terms of the principles of taxonomy and phylogeny.</p> <p>2.2 Investigate, through laboratory and/or field activities or through simulations, the principles of scientific classification using appropriate sampling and classification techniques;</p> <p>2.3 Explain three domains of life, system of classification and status of flora of Nepal.</p> <p>2.4 Classify fungi upto different classes.</p> <p>2.5 Explain the structure and reproduction of Mucor and yeast.</p> <p>2.6 Distinguish between poisonous and nonpoisonous mushroom</p> <p>2.7 Describe the economic importance of fungi.</p> <p>2.8 Explain characteristic features and</p>	<p>2. Plant Physiology (20)</p> <p>2.1 Describe the terms diffusion, osmosis, and plasmolysis, ascent of sap, transpiration and guttation with significances</p> <p>2.2 Define photosynthesis and explain about pigments, mechanism of photosynthesis, C₃ and C₄ plant as well as factors affecting photosynthesis.</p> <p>2.3 Explain about respiration, types of respiration and mechanism as well as factors affecting respiration.</p> <p>2.4 Define phytohormone and physiological role of auxins, gibberellins and Cytokinins.</p> <p>2.5 Describe the terms seed germination, dormancy, photoperiodism, vernalization, senescence; plant movements.</p> <p>2.6 Analyse the role of metabolic processes in the functioning of biotic and abiotic systems, and evaluate the importance</p>

<p>economic importance of lichen.</p> <p>2.9 Classify algae into different groups with basic characters</p> <p>2.10 Explain the structure and reproduction of Spirogyra.</p> <p>2.11 Describe economic importance of algae.</p> <p>2.12 Classify bryophytes into different groups with basic characters</p> <p>2.13 Explain the structure and reproduction of Marchantia.</p> <p>2.14 Describe economic importance of bryophytes.</p> <p>2.15 Explain introduction and characteristics features of pteridophytes.</p> <p>2.16 Explain the structure and reproduction of Dryopteris.</p> <p>2.17 Describe economic importance of pteridophytes.</p> <p>2.18 Explain introduction and characteristics features of Gymnosperms</p> <p>2.19 Explain the structure and reproduction of Pinus.</p> <p>2.20 Describe economic importance of gymnosperm.</p> <p>2.21 Describe the morphology of root, stem, leaves, inflorescences, flowers and fruit</p> <p>2.22 Define taxonomy and classification system</p> <p>2.23 Describe the families -Brassicaceae, Fabaceae, Solanaceae, and Liliaceae in taxonomic term with economic importance.</p> <p>2.24 Analyze the effects of various human activities on the diversity of plants.</p>	<p>of an understanding of these processes and related technologies to personal choices made in everyday life;</p> <p>2.7 Investigate the products of metabolic processes such as cellular respiration and photosynthesis;</p> <p>2.8 Demonstrate an understanding of the chemical changes and energy conversions that occur in metabolic processes.</p>
<p>3. Introductory Microbiology (5)</p> <p>3.1 Explain structure, mode of nutrition and growth of bacteria as well as cyanobacteria (blue green algae).</p> <p>3.2 Explain introduction, structure and importance of virus.</p>	<p>3. Genetics (21)</p> <p>3.1 Define genetics, genetic material and their composition.</p> <p>3.2 Draw the structure of DNA and RNA</p> <p>3.3 Describe the mechanism of DNA replication</p>

<p>3.3 Demonstrate an understanding of the diversity of microorganisms (Bacteria and Virus) and the relationships that exist between them.</p> <p>3.4 Assess the effects of microorganisms (Bacteria and Virus) in the environment, and analyze ethical issues related to their use in biotechnology;</p>	<p>3.4 Define genetic code</p> <p>3.5 Describe the terminology of genetics, Mendel experiment as well as complete and incomplete dominance.</p> <p>3.6 Explain about linkage, distinguish between complete and incomplete linkage, sex linked inheritance with reference of Drosophila, crossing over and its significances.</p> <p>3.7 Describe about mutation, its importance as well as the concept of polyploidy.</p> <p>3.8 Evaluate the importance of some recent contributions to our knowledge of genetic processes, and analyse social and ethical implications of genetic and genomic research;</p> <p>3.9 Investigate genetic processes, including those that occur during meiosis, and analyse data to solve basic genetics problems involving monohybrid and dihybrid crosses;</p> <p>3.10 Demonstrate an understanding of concepts, processes, and technologies related to the transmission of hereditary characteristics.</p>
<p>4. Ecology (11)</p> <p>4.1 Define ecology, ecological factors and structural and functional concept of ecosystem.</p> <p>4.2 Explain the concept of food chain, food web and ecological pyramid.</p> <p>4.3 Explain the term trophic level, productivity.</p> <p>4.4 Explain the process of bio-geochemical cycle and succession.</p> <p>4.5 Define adaptation, hydrophytes and xerophytes.</p> <p>4.6 Define greenhouse effect, ozone layer, acid rain and biological invasion</p> <p>4.7 Explain and illustrate with examples how living systems interact with the biotic and</p>	<p>4. Embryology (8)</p> <p>4.1 Explain about sexual and asexual reproduction of angiosperms, pollination and fertilization process.</p> <p>4.2 Describe the developmental process of male and female gametophyte</p> <p>4.3 Demonstrate developmental process of dicot and monocot embryos.</p> <p>4.4 Describe an endosperm and importance.</p>

<p>abiotic environment</p> <p>4.8 Analyse and investigate the roles of plants in ecosystems, and assess the impact of human activities on the balance of nature within those ecosystems;</p>	
<p>5. Vegetation (3)</p> <p>5.1 Describe the vegetation types of Nepal</p> <p>5.2 Illustrate the concept of In-situ (protected areas) and Ex-situ (botanical garden, seed bank) conservation with examples</p> <p>5.3 Demonstrate an understanding of the structure and physiology of plants and their role in the natural environment.</p>	<p>5. Biotechnology (7)</p> <p>5.1 Define biotechnology, tissue culture, plant breeding, disease resistance plant, green manure and bio-fertilizer.</p> <p>5.2 Analyse some of the social, ethical, and legal issues associated with genetic research and biotechnology;</p> <p>5.3 Investigate, through laboratory activities, the structures of cell components and their roles in processes that occur within the cell;</p> <p>5.4 Demonstrate an understanding of concepts related to molecular genetics, and how genetic modification is applied in industry and agriculture.</p>
<p>Part B : Zoology</p>	
<p>6. Introduction to Biology (2)</p> <p>6.1 Describe the importance and scope of biology</p> <p>6.2 Analyze biology and its relation with other sciences</p>	<p>6. Animal Tissues (8)</p> <p>6.1 Describe the types of animal tissues: epithelial, connective, muscular and nervous and their functions and how is that function associated with the features of the tissue.</p> <p>6.2 Describe structure, functions & location of different sub-types of four main animal tissues.</p> <p>6.3 Describe the nervous tissue with their structures and functions.</p> <p>6.4 Explain what type of tissue composes cartilage and bones.</p> <p>6.5 Explain the structure of a striated muscle.</p> <p>6.6 Discuss the structure of a neuron.</p>
<p>7. Evolutionary Biology (15)</p> <p>7.1 Explain different theories for origin of life.</p>	<p>7. Developmental Biology (6)</p> <p>7.1 Define and explain the process of</p>

<p>7.2 State and explain evolution as the process of biological change over time with biological evidences and theories of evolution.</p> <p>7.3 Describe and explain the evolution of modern man from anthropoid ancestor.</p> <p>7.4 Investigate evolutionary processes, and analyze scientific evidence that supports the theory of evolution;</p> <p>7.5 Demonstrate an understanding of the theory of evolution, the evidence that supports it, and some of the mechanisms by which it occurs.</p>	<p>spermatogenesis & oogenesis.</p> <p>7.2 State the biochemical changes taking place during fertilization of frog.</p> <p>7.3 Describe the development of frog up to formation of three germ layers.</p> <p>7.4 Discuss the importance of gastrulation in frog's egg.</p> <p>7.5 Explain the effects of yolk on gastrulation in the development of frog.</p> <p>7.6 Explain the formation of notochord, nerve cord and coelom in the development of frog.</p>
<p>8. Faunal Diversity (34)</p> <p>8.1 Understand protista and classify Protozoa upto class with examples and characteristic features.</p> <p>8.2 Explain the habits and habitat, structure, reproduction, life-cycle and economic importance of Paramecium caudatum, Plasmodium vivax and P. falciparum.</p> <p>8.3 Explain level of organization, body plan, body symmetry, body cavity and segmentation in animals.</p> <p>8.4 Give the diagnostic features and classify different phyla (up to class) with examples.</p> <p>8.5 Describe the morphology, different systems and physiological processes of earthworm and frog.</p> <p>8.6 Investigate, through laboratory and/or field activities or through simulations, the principles of scientific classification, using appropriate sampling and classification techniques;</p>	<p>8. Human Biology (28)</p> <p>8.1 Describe alimentary canal and digestive glands of human and discuss physiology of digestion.</p> <p>8.2 Explain how digestion is completed in small intestine.</p> <p>8.3 Discuss the role of salivary glands, liver and pancreas in digestion of food.</p> <p>8.4 Explain respiratory organs and respiratory mechanism in human.</p> <p>8.5 Explain the exchange of gases, transport of gases and regulation of respiration.</p> <p>8.6 Explain how CO₂ is transported from tissues to lungs.</p> <p>8.7 Describe the exchange of gases that take place between the alveolus and blood capillary.</p> <p>8.8 Explain how hemoglobin is associated with respiration.</p> <p>8.9 Define double circulation and describe the structure of human heart.</p> <p>8.10 Explain origin and conduction of heart beat, cardiac cycle, cardiac output</p> <p>8.11 Describe the arterial and venous systems (major arteries and veins) in human.</p>

	<p>8.12 State blood grouping and blood pressure.</p> <p>8.13 Mention briefly the modes of excretion.</p> <p>8.14 Describe the excretory organs and discuss the process of urine formation in human.</p> <p>8.15 Mention the types of nervous system</p> <p>8.16 Give the structure and function of human brain</p> <p>8.17 Discuss how nerve impulse travels in and across an axon.</p> <p>8.18 Describe the structure and functions of various parts of human eye and ear.</p> <p>8.19 Differentiate between exocrine and endocrine glands.</p> <p>8.20 Differentiate between hormones and enzymes.</p> <p>8.21 Describe the various endocrine glands, their location, structure, hormones secreted and their functions.</p> <p>8.22 Mention the disorders/diseases caused by deficiency or over-secretion of various hormones.</p> <p>8.23 Describe male and female reproductive organs.</p> <p>8.24 Explain various stages of the ovarian cycle.</p> <p>8.25 Explain that the ovarian cycle governs the preparation of endocrine tissues and release of eggs, while the menstrual cycle governs the preparation and maintenance of the uterine lining. These cycles occur concurrently and are coordinated over a 22–32 day cycle, with an average length of 28 days.</p> <p>8.26 Analyse the social or economic impact of a technology used to treat systems in the human body, and the impact of lifestyle choices on human</p>
--	--

	<p>health;</p> <p>8.27 Investigate, through laboratory inquiry or computer simulation, the anatomy, physiology, and response mechanisms of mammals;</p> <p>8.28 Demonstrate an understanding of the structure, function, and interactions of the circulatory, digestive, and respiratory systems of mammals.</p> <p>8.29 Evaluate the impact on the human body of selected chemical substances and of environmental factors related to human activity;</p> <p>8.30 Investigate the feedback mechanisms that maintain homeostasis in living organisms;</p> <p>8.31 Demonstrate an understanding of the anatomy and physiology of human body systems, and explain the mechanisms that enable the body to maintain homeostasis.</p> <p>8.32 Analyse the relationships between changing societal needs, technological advances, and our understanding of internal systems of humans;</p> <p>8.33 Investigate, through laboratory inquiry or computer simulation, the functional responses of the respiratory and circulatory systems of animals, and the relationships between their respiratory, circulatory, and digestive systems;</p> <p>8.34 Demonstrate an understanding of animal anatomy and physiology, and describe disorders of the respiratory, circulatory, and digestive systems.</p>
<p>9. Biota and Environment (10)</p> <p>9.1 Define and explain different types of adaptations in animals</p> <p>9.2 Identify different types of animal behavior and explain reflex action, taxes, dominance and leadership.</p>	<p>9. Human Population and Health Disorders (6)</p> <p>9.1 List various reasons for human population growth and how can it be controlled.</p> <p>9.2 Explain human population growth curve</p>

<p>9.3 State and explain migration in fish and birds</p> <p>9.4 Analyze air, water and soil pollution, its causes, effects and find out the ways out to protect oneself and the environment from the adverse effects of these pollution</p> <p>9.5 Analyze the pesticides & their effects on environment.</p>	<p>9.3 Describe in brief demographic cycle.</p> <p>9.4 Explain in brief cardiovascular, respiratory & renal disorders common in Nepal.</p> <p>9.5 Explain substance abuse: drug, alcohol and smoking abuse.</p> <p>9.6 Analyse the relationships between population growth, personal consumption, technological development, and our ecological footprint, and assess the effectiveness of some Canadian initiatives intended to assist expanding populations;</p> <p>9.7 Investigate the characteristics of population growth, and use models to calculate the growth of populations within an ecosystem;</p> <p>9.8 Demonstrate an understanding of concepts related to population growth, and explain the factors that affect the growth of various populations of species.</p>
<p>10. Conservation Biology (3)</p> <p>10.1 State the concept and importance of biodiversity to maintain viable ecosystems and identify its causes of extinction and its effect for human beings.</p> <p>10.2 Find out the ways of biodiversity conservation focusing on wildlife, national parks, conservation areas, biodiversity hotspots, wetland and Ramsar sites</p> <p>10.3 Explain IUCN Red list categories and discuss endangered species in Nepal.</p>	<p>10. Applied Biology (16)</p> <p>10.1 Explain tissue and organs transplantation. Organs that have been successfully transplanted are the heart, kidneys, brain, liver, lungs, pancreas, intestine, and thymus. Tissues include bones, tendons (both referred to as musculoskeletal grafts), corneae, skin, heart valves, nerves and veins.</p> <p>10.2 Explain in-vitro fertilization (IVF), which is an assisted reproductive technology (ART).</p> <p>10.3 Explain amniocentesis, (also referred to as amniotic fluid test or AFT) which is a medical procedure used in prenatal diagnosis of chromosomal abnormalities and fetal infections, and also for sex determination.</p> <p>10.4 Describe genetically modified organisms (transgenic animals). These animals (most commonly mice) that have had a foreign gene</p>

	<p>deliberately inserted into their genome.</p> <p>10.5 Describe poultry farming and fish farming and their prospects in Nepal.</p> <p>10.6 Enumerate risk and hazard group of microorganisms.</p> <p>10.7</p> <p>10.8 Write introduction, causative agents, symptoms, prevention and control measures of selected human diseases: typhoid, tuberculosis and HIV infection, cholera, influenza, hepatitis, candidiasis.</p> <p>10.9 Explain basic concepts of immunology–vaccines.</p> <p>10.10 Enumerate the application of microorganisms in dairy and beverage industries, microbial contamination of water, sewage and drinking water treatment, bio-control agents and bio-fertilizers.</p> <p>10.11 Analyse technological applications of enzymes in some industrial processes, and evaluate technological advances in the field of cellular biology;</p> <p>10.12 Investigate the chemical structures, functions, and chemical properties of biological molecules involved in some common cellular processes and biochemical reactions;</p> <p>10.13 Demonstrate an understanding of the structures and functions of biological molecules, and the biochemical reactions required to maintain normal cellular function.</p> <p>10.14 Evaluate some social, ethical, and environmental implications of genetic research and related technologies;</p> <p>10.15 Investigate the process of meiosis, and analyse data related to the laws of heredity;</p> <p>10.16 Demonstrate an understanding of the</p>
--	---

	process of meiosis, and explain the role of genes in the transmission of hereditary characteristics
--	---

4. Scope and Sequence of Contents

Grade 11		Grade 12	
Contents	T H	Contents	T H
Part A: Botany			
1. Biomolecules & Cell Biology 1.1 Biomolecules: Introduction and functions of: carbohydrates, proteins, lipids, nucleic acids, minerals, enzymes and water. 1.2 Cell: Introduction of cell, concepts of prokaryotic and eukaryotic cells, detail structure of eukaryotic cells (composition, structure and functions of cell wall, cell membrane, mitochondria, plastids, endoplasmic reticulum, golgi bodies, lysosomes, ribosomes, nucleus, chromosomes, cilia, flagella and cell inclusions. 1.3 Cell division : Concept of cell cycle, types of cell division (amitosis, mitosis and meiosis) and significances	4 8 3	1. Plant Anatomy 1.1 Plant anatomy: Concept of tissues, types of plant tissues (meristems and permanent tissues), Anatomy of dicot and monocot root, stem and leaf Secondary growth of dicot stem.	8
2. Floral Diversity 2.1 Introduction: Three domains of life, binomial nomenclature, five kingdom classification system (Monera, Protista, Fungi, Plantae and Animalia); status of flora in Nepal and world representation 2.2 Fungi: General introduction and characteristic features of phycomycetes, ascomycetes, basidiomycetes and deuteromycetes; structure and Reproduction of <i>Mucor</i> and Yeast, introduction of Mushrooms, poisonous and non-poisonous mushrooms, economic importance of fungi. 2.3 Lichen: General introduction, characteristic features and economic importance of lichen 2.4 Algae: General introduction and characteristic feature of green, brown and	1 3 1 2	2. Plant Physiology 2.1 Water relation: Introduction and significance of - diffusion, osmosis, and plasmolysis, ascent of sap, transpiration and guttation. 2.2 Photosynthesis: Introduction and significance of photosynthesis, photosynthetic pigments, mechanism of photosynthesis (photochemical phase and Calvin-Benson cycle), C ₃ and C ₄ plants, photorespiration, factors	4 5 5 3

<p>red algae; structure and reproduction of <i>Spirogyra</i>. Economic importance of algae</p> <p>2.5 Bryophyta: General introduction and characteristic features of liverworts, hornworts and moss; morphological structure and reproduction of <i>Marchantia</i>. Economic importance of bryophytes</p> <p>2.6 Pteridophyta: General introduction and characteristic features of pteridophytes; morphological structure and reproduction of <i>Dryopteris</i>. Economic importance of pteridophytes</p> <p>2.7 Gymnosperm: General introduction and characteristic features of Gymnosperms; morphology and reproduction of <i>Pinus</i>. Economic importance of gymnosperm</p> <p>2.8 Angiosperm: Morphology (root, stem, leaves, inflorescences, flowers and fruit); Taxonomic study: Definition, taxonomic hierarchy, classification systems (artificial, natural and phylogenetic) of angiosperms, taxonomic description of the families – Brassicaceae, Fabaceae, Solanaceae, and Liliaceae with economic importance</p>	<p>2</p> <p>2</p> <p>3</p> <p>16</p>	<p>affecting photosynthesis.</p> <p>2.3 Respiration: Introduction and significance of respiration, types of respiration, mechanism of respiration (glycolysis, Krebs cycle, electron transport system), factors affecting respiration.</p> <p>2.4 Plant hormones: Introduction, physiological effects of auxins, gibberellins and Cytokinins.</p> <p>2.5 Plant growth and movement: Concept on seed germination, dormancy, photoperiodism, vernalization, senescence; plant movements (tropic and nastic).</p>	<p>3</p>
<p>3. Introductory Microbiology</p> <p>3.1 Monera: General introduction, structure of bacterial cell, mode of nutrition, bacterial growth; cyanobacteria (blue green algae).</p> <p>3.2 Virus: General introduction, structure and importance of virus, bacteriophage</p> <p>3.3 Impacts of biotechnology in the field of microbiology.</p>	<p>3</p> <p>1</p> <p>1</p>	<p>3. Genetics</p> <p>3.1 Genetic Materials: Introduction to genetics and genetic materials, composition, structure and function of DNA and RNA, DNA replication, introduction of genetic code.</p> <p>3.2 Mendelian genetics: General terminology, Mendel's experiment and laws of inheritance, gene interactions (incomplete dominance, co-dominance).</p> <p>3.3 Linkage and crossing over: Concept and types of linkage (complete and incomplete), sex-linked inheritance (colour</p>	<p>5</p> <p>6</p> <p>5</p> <p>5</p>

		<p>blindness in man and eye colour of <i>Drosophila</i>, concept and significances of crossing over.</p> <p>3.4 Mutation and polyploidy: Concept, type (gene and chromosomal mutation), importance of mutation (positive and negative), polyploidy (origin and significance).</p>	
<p>4. Ecology</p> <p>4.1 Ecosystem ecology: Concept of ecology, biotic and abiotic factors, species interactions; concept of ecosystem, structural and functional aspects of pond and forest ecosystem, food chain, food web, trophic level, ecological pyramids, productivity, biogeochemical cycle - carbon and nitrogen cycles, concept of succession.</p> <p>4.2 Ecological Adaptation: Concept of adaptation, hydrophytes and xerophytes.</p> <p>4.3 Ecological Imbalances: Green house effects and climate change, depletion of ozone layer, acid rain and biological invasion.</p>	<p>7</p> <p>2</p> <p>2</p>	<p>4. Embryology: Asexual and sexual reproductions in angiosperms, pollination, fertilization, development of male and female gametophytes, development of dicot and monocot embryos, concept of endosperm</p>	8
<p>5. Vegetation</p> <p>a. Vegetation: Introduction, types of vegetation in Nepal, concept of <i>In-situ</i> (protected areas) and <i>Ex-situ</i> (botanical garden, seed bank) conservation.</p> <p>Natural environment-vegetation and human activities</p>	<p>2</p> <p>1</p>	<p>5. Biotechnology: Introduction, tissue culture, plant breeding, disease resistance plants, green manure and bio-fertilizer, bio-pesticide, genetic engineering and GMOs (genetically modified organisms) and application, bio-engineering, food safety and food security.</p>	7
Part B: Zoology			
<p>6. Introduction to Biology</p> <p>6.1 Introduction to Biology: Scope and fields</p>	<p>1</p>	<p>6. Animal Tissues</p> <p>6.1 Animal Tissues:</p>	8

of biology. Relation with other science.		Introduction; Types of animal tissues: epithelial, connective, muscular and nervous (structure, functions & location of different sub-types).	
7. Evolutionary Biology 7.1 Life and its Origin: Oparin-Haldane theory, Miller and Urey's experiment. 7.2 Evidences of evolution: Morphological, Anatomical, Paleontological, Embryological and Biochemical. 7.3 Theories of evolution: Lamarckism, Darwinism & concept of Neo Darwinism. 7.4 Human evolution: Position of man in animal kingdom. Differences between new world monkeys & old world monkeys, apes & man. Evolution of modern man starting from anthropoid ancestor.	2 5 3 5	7. Developmental Biology 7.1 Gametogenesis: Spermatogenesis & Oogenesis. 7.2 Development of frog: Fertilization & its effects, cleavage, morulation, blastulation, gastrulation, organogenesis – formation of notochord, nerve cord & coelom.	2 4
8. Faunal Diversity 8.1 Protista: Outline classification. Protozoa: diagnostic features and classification up to class with examples; <i>Paramecium caudatum</i> , <i>Plasmodium vivax</i> - habits and habitat, structure, reproduction, life-cycle and economic importance of <i>P. falciparum</i> . 8.2 Animalia: Level of organization, body plan, body symmetry, body cavity and segmentation in animals. Diagnostic features and classification of the following phyla (up to class) with examples: Porifera, Coelenterata (Cnidaria), Platyhelminthes, Aschelminthes (Nemathelminthes), Annelida, Arthropoda, Mollusca, Echinodermata and Chordata. Earthworm (<i>Pheretima posthuma</i>): Habit and habitat, External features; Digestive system (alimentary canal & physiology of digestion), Excretory system (types of nephridia, structure and arrangement of septal nephridia), Nervous system (central & peripheral nervous system, working mechanism) & Reproductive systems (male & female reproductive organs), Copulation,	4 10 10 10	8. Human Biology 8.1 Digestive system: Alimentary canal and digestive glands, physiology of digestion. 8.2 Respiratory System: Respiratory organs, respiratory mechanism - exchange of gases, transport of gases and regulation of respiration. 8.3 Circulatory System: Double circulation (concept), heart (structure and working mechanism), origin and conduction of heart beat, cardiac cycle, cardiac output, arterial and venous systems (major arteries and veins), blood grouping, blood pressure. 8.4 Excretory System: Concept of modes of excretion (ammonotelism,	2 2 4 3 3 2

<p>Cocoon formation and Economic importance.</p> <p>Frog (<i>Rana tigrina</i>): Habit and habitat, External features, Digestive system (alimentary canal, digestive glands & physiology of digestion), Blood vascular system (structure & working mechanism of heart), Respiratory system (respiratory organs & physiology of respiration) and Reproductive system (male & female reproductive organs).</p>		<p>ureotelism, uricotelism), Excretory organs, mechanism of urine formation.</p> <p>8.5 Nervous system: Types of nervous system (central, peripheral & autonomous), structure and function of brain, Origin and conduction of nerve impulse.</p> <p>8.6 Sense organs: Structure and functions of eye and ear.</p> <p>8.7 Endocrinology: Endocrine glands and hormones – structure & functions of hypothalamus, pituitary, pineal, thyroid, parathyroid, adrenal, pancreas, gonads; hypo- and hyper-activity and related disorders.</p> <p>8.8 Reproductive System: Male and female reproductive organs, ovarian & menstrual cycle.</p>	<p>9</p> <p>3</p>
<p>9. Biota and Environment</p> <p>9.1 Animal adaptation: Aquatic (Primary & Secondary), Terrestrial (Cursorial, Fossorial & Arboreal) and Volant adaptation.</p> <p>9.2 Animal behavior: Reflex action, taxes, dominance and leadership. Fish and bird Migration.</p> <p>9.3 Environmental Pollution: Sources, effects and control measures of air, water and soil pollution. Pesticides & their effects.</p>	<p>3</p> <p>4</p> <p>3</p>	<p>9. Human Population and Health Disorders</p> <p>9.1 Human Population: Growth problem and control strategies, Concept of demographic cycle.</p> <p>9.2 Health disorders: Concept of cardiovascular, respiratory & renal disorders; Substance abuse: Drug, alcohol and smoking abuse.</p>	<p>2</p> <p>4</p>
<p>10. Conservation Biology</p> <p>10.1 Conservation Biology: Concept of biodiversity, biodiversity conservation, national parks, wildlife reserves,</p>	<p>2</p> <p>2</p>	<p>10. Applied Biology</p> <p>10.1 Application of Zoology: Tissue and organs transplantation, in-vitro</p>	<p>6</p>

<p>conservation areas, biodiversity hotspots, wetland & Ramsar sites.</p> <p>Wildlife-Importance, causes of extinction and conservation strategies. IUCN categories of threatened species- meaning of extinct, endangered, vulnerable, rare, and threatened species. Endangered species in Nepal.</p>		<p>fertilization (IVF), amniocentesis, concept of genetically modified organisms (transgenic animals). Poultry farming and fish farming.</p> <p>10.2 Microbial diseases and application of microbiology: Risk and hazard group of microorganisms. Introduction, causative agents, symptoms, prevention and control measures of selected human diseases: Typhoid, Tuberculosis and HIV infection, cholera, influenza, hepatitis, candidiasis. Basic concepts of immunology–vaccines. Application of microorganisms in dairy and beverage industries, microbial contamination of water, sewage and drinking water treatment, bio-control agents and bio-fertilizers.</p>	<p>10</p>
--	--	---	-----------

5. Practical Courses

[32 Hours]

The practical work that students do during their course is aimed at providing them learning opportunities to accomplish competency of the curriculum as well as reinforcing their learning of the theoretical subject content. This part of the curriculum focuses more on skill development than knowledge building. Students must spend lots of time for working with biological materials. Observations and investigations can enhance student learning. Project work may consist of activities designed to demonstrate the concepts and ideas through collecting, processing, analyzing and communicating data.

Students should learn to,

- collect and identify
- preserve
- dissect
- draw figure, chart, preparing models, slides etc
- handle the equipment, instruments and laboratory handling with experimentation
- draw conclusion

Students should perform at least 10 experiments, either listed below or designed by teacher, so that no more than three experiments come from the same unit and students should perform at least 5 experiments from botany and 5 experiments from zoology part of this curriculum.

a) Practical Activities for Grade 11

The following are the list of practical activities for Grade 11 in Biology

Botany

Unit 1: Biomolecules and Cell Biology

1. Study of tissues and diversity in shapes and sizes of plant cells (e.g. palisade cells, guard cells, parenchyma, collenchyma, sclerenchyma, xylem, phloem,) through temporary/permanent slides.
2. Study of mitosis in onion root tips cells by preparing temporary slides and permanent slides.

Unit 2: Floral Diversity

3. Collect, identify different types of plants from your nearby locality and preserve them with appropriate method.
4. Collect, preserve and identify some available mushrooms. Distinguish poisonous and edible mushrooms.
5. Study and describe three locally available common flowering plants from each of the following families (Solanaceae, Fabaceae and Liliaceae) including dissection and display of floral whorls and anther and ovary to show number of chambers. Types of root (Tap and Adventitious); Stem (Herbaceous and woody); Leaf (arrangement, shape, venation, simple and compound).
6. Study and identification of different types of inflorescence.

Unit 3: Introductory Microbiology

7. Culture the given sample of soil and study the microorganisms present in it.

Unit 4: Ecology

8. Study the biotic and abiotic factors of a pond as an ecosystem.
9. Determine the population density of plants of given area by quadrat method.
10. Collect and study soil from at least two different sites and study them for texture, moisture content, pH and water holding capacity of soil. Correlate with the kinds of plants found in them.
11. Study of plant population density by quadrat method.

Unit 5: Vegetation

12. Study of the specimens and identification with reasons- Bacteria, Oscillatoria, Spirogyra, Rhizopus, mushroom, yeast, liverwort, moss, fern, pine, one monocotyledonous plant and one dicotyledonous plant and one lichen.

Zoology

Unit 6: Introduction to Biology

13. Study parts of a compound microscope.

Unit 7: Evolutionary Biology

14. Study of the evidences of evolution through fossils (for example *saligram*).

Unit 8: Faunal Diversity

15. Study of specimens and identification with reasons- Amoeba, Hydra, Liverfluke, Ascaris, leech, earthworm, prawn, silkworm, honeybee, snail, starfish, shark, rohu, frog, lizard, pigeon and rabbit.
16. Dissect and study the alimentary canal of the earthworm, frog and rabbit.

Unit 9: Biota and Environment

17. To study the biotic and abiotic components of pond or any other ecosystems nearby you

Unit 10: Conservation Biology

18. Find out the new strategies for conserving biodiversity in the context of Nepalese development.

b) Sample project work for grade 11 in Biology

1. Collect the sample of cryptogams (Algae, Bryophytes, Pteridophytes) and study their characteristics.
2. Observe and compare the morphological adaptation of hydrophytes, xerophytes and xerophytes.
3. Prepare a report on local varieties and improved varieties of crops and vegetables in your area.
4. Visit the forest or vegetation types in your nearby area and prepare a report on it.
5. Prepare a report on the role of botanical garden in conservation of plants in Nepal
6. Survey any locality regarding any topics related to theory course of Biology (visit to zoological museum/zoo/protected areas/natural habits- forest/lake or river) and writing a report of it.

7. Prepare a report on causes and consequences of environmental pollution in your locality.
8. Observe different cultivation methods of Mushroom and prepare a report on it.
9. Look for resources like library, journals, web surfing, field observations etc and study present status and scope of Biotechnology in Nepal.

c) Practical activities for grade 12 in Biology

Botany

Unit 1: Plant Anatomy

1. Preparation and study of T.S. of dicot and monocot roots and stems (primary).
2. Prepare a temporary mount of onion root tip to study mitosis.

Unit 2: Plant Physiology

3. Study of osmosis by potato osmometer.
4. Study of plasmolysis in epidermal peels (e.g. Rhoec leaves)
5. Study of distribution of stomata in the upper and lower surface of leaves.
6. Comparative study of the rates of transpiration in the upper and lower surface of leaves.
7. Study the rate of respiration in flower buds/leaf tissue and germinating seeds.
8. Observation and comments on the experimental set up for showing:
 - a. Anaerobic respiration
 - b. Phototropism
 - c. Apical bud removal
 - d. Suction due to transpiration

Unit 3: Genetics

9. Study, Observe and Comments upon the Mendelian Inheritance using seeds of different colours/sizes of any plants.

Unit 4: Embryology

10. Study of imbibition in seeds/raisins.

Unit 5: Biotechnology

11. Preparation of bio-fertilizer and analyze the significances.

Zoology

Unit 6: Animal Tissues

12. Study of tissues and diversity in shapes and sizes of animal cells (e.g. squamous epithelium, muscle fibers and mammalian blood smear) through temporary/permanent slides.
13. Study of mitosis in animal's cells (grasshopper) from permanent slides.

Unit 7: Developmental Biology

14. Study of permanent slides of different developmental stages (fertilized egg, cleavage, blastula and gastrula) of frog.

Unit 8: Human Biology

15. Detect the presence of starch in the given sample.
16. Detect the presence of protein in the given sample.
17. Study the effect of the different temperatures and pH on the activity of salivary amylase on starch.
18. Detect the presence of urea, sugar, albumin and bile salts in urine
19. Detect the presence of sugar in human blood.
20. Study of Human skeleton and different types of joints.

Unit 9: Human Population and Health Disorders

21. Study of human skeleton and different types of joints.
22. Study of external morphology of cockroach through models.

d) Sample project works for grade 12 in Biology

Botany

1. Prepare a report on the topic "significances of the biology and biology education with different sectors i.e. industrial development, medicine, bio-technology, agriculture etc".
2. Prepare a report on "recent development of genetic field and their implications in human life"
3. Prepare model of DNA and RNA
4. Visit the human beings and observe the dominant and recessive characteristics of human beings and prepare a report on it.

Zoology

5. Measure the blood pressure (BP) of human bodies and predict the trends of age wise BP.
6. Visit the poultry farming or fish farming in local area and prepare a report by including the place, farming method, marketing etc.
7. Conduct the survey on common communicable diseases prevailing in local area. Prepare a report by including the disease, causes, preventing measures.
8. Prepare a report on trends, causes and consequences of migration in local level.
9. Prepare functional models of different system of human body.

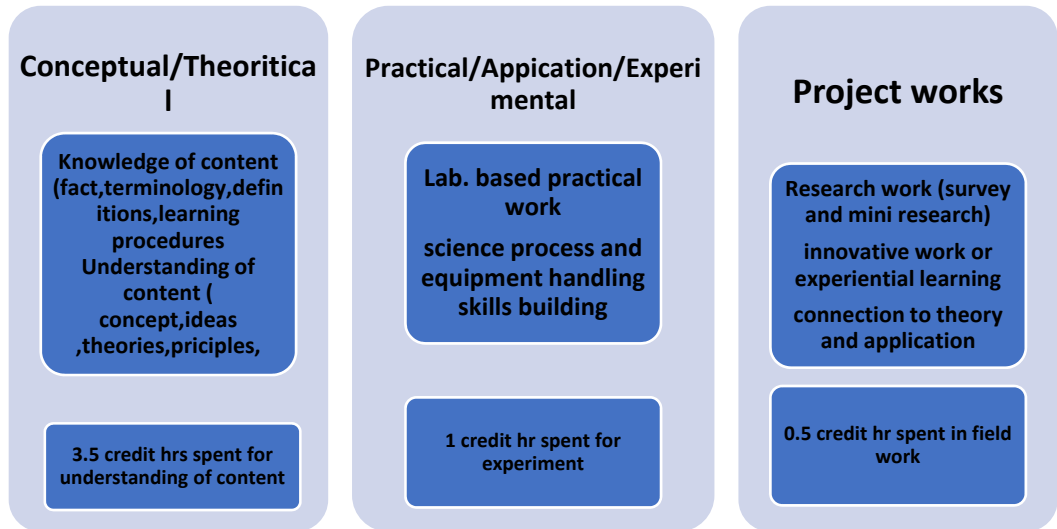
Note: The above are only the specimens of activities. In order to arouse creativity, the students must be encouraged to take up new activities (other than mentioned above) in consultation with the teacher concerned.

6. Learning Facilitation Process

Students should be facilitated to learn rather than just accumulation of information. Teacher plays vital role for delivering subject matters although others' role is also important. Student centered teaching-learning process is highly emphasized. Students are supposed to adopt multiple pathway

of learning, such as online search, field visit, library work, laboratory work, individual and group work, research work etc. with the support of teacher. Self-study by students is highly encouraged and learning should not be confined to the scope of curriculum. Teacher should keep in mind intra and inter-disciplinary approach to teaching and learning, as opposed to compartmentalization of knowledge. Supportive role of parents/guardians in creating conducive environment for promoting the spirit of inquiry and creativity in students' learning is anticipated.

During the delivery process of science teaching in grade 11 and 12, basically following three approaches will be adopted;

a) Conceptual/Theoretical Approach

Possible theoretical methods of delivery may include the following;

- lecture
- interaction
- question answer
- demonstrations
- ICT based instructions
- cooperative learning
- group discussions (satellite learning group, peer group, small and large group)
- debate
- seminar presentation
- Journal publishing
- daily assignment

b) Practical/Application/Experimental approach

Practical work is the integral part of the learning science. The process of lab based practical work comprises as;

- familiarity with objective of practical work
- familiarity with materials, chemicals, apparatus
- familiarity with lab process (safety, working modality etc.)
- conduction of practical work (systematically following the given instruction)
- analysis, interpretation and drawing conclusion

c) Project work Approach

Project work is an integral part of the science learning. Students should be involved in project work to foster self-learning of students in the both theoretical and practical contents. Students will complete project work to have practical idea through learning by doing approach and able to connect the theory into the real world context. It is regarded as method/ process of learning rather than content itself. So use of project work method to facilitate any appropriate contents of this curriculum is highly encouraged.

In this approach student will conduct at least one **research work, or an innovative work** under the guidance of teacher, using the knowledge and skills learnt. It could include any of the followings;

- Mini research
- Survey
- Model construction
- Paper based work
- study of ethno-science

General process of research work embraces the following steps;

- Understanding the objective of the research
- Planning and designing
- Collecting information
- analysis and interpretation
- Reporting /communicating (presentation, via visual aids, written report, graphical etc.)

General process of innovative work embraces the following steps;

- identification of innovative task (either assigned by teacher or proposed by student)
- planning
- performing the task
- presentation of the work
- Record keeping of the work

Students are free to choose any topic listed in this curriculum or a topic suggested by teacher provided that it is within the theoretical contents of the Curriculum. However, repetition of topic should be discouraged.

Learning process matrix

Knowledge and understanding	Scientific skills and process	Values, attitudes and application to daily life
<ul style="list-style-type: none"> • Scientific phenomenon, facts, definition, principles, theory, concepts and new discoveries • Scientific vocabulary, glossary and terminology • Scientific tools, devises, instruments apparatus • Techniques of uses of scientific instruments with safety • Scientific and technological applications 	<ul style="list-style-type: none"> • Basic and integrated scientific process skills <p>Process</p> <ul style="list-style-type: none"> • Investigation • Creative thinking • problem solving 	<ul style="list-style-type: none"> • Responsible • Spending time for investigation

Basic Science Process Skills includes

1. Observing: using senses to gather information about an object or event. It is description of what was actually perceived.
2. Measuring: comparing unknown physical quantity with known quantity (standard unit) of same type.
3. Inferring: formulating assumptions or possible explanations based upon observations.
4. Classifying: grouping or ordering objects or events into categories based upon characteristics or defined criteria.
5. Predicting: guessing the most likely outcome of a future event based upon a pattern of evidence.
6. Communicating: using words, symbols, or graphics to describe an object, action or event.

Integrated Science Process Skills includes,

1. Formulating hypotheses: determination of the proposed solutions or expected outcomes for experiments. These proposed solutions to a problem must be testable.
2. Identifying of variables: Identification of the changeable factors (independent and dependent variables) that can affect an experiment.
3. Defining variables operationally: explaining how to measure a variable in an experiment.
4. Describing relationships between variables: explaining relationships between variables in an experiment such as between the independent and dependent variables.
5. Designing investigations: designing an experiment by identifying materials and describing appropriate steps in a procedure to test a hypothesis.

6. Experimenting: carrying out an experiment by carefully following directions of the procedure so the results can be verified by repeating the procedure several times.
7. Acquiring data: collecting qualitative and quantitative data as observations and measurements.
8. Organizing data in tables and graphs: presenting collected data in tables and graphs.
9. Analyzing investigations and their data: interpreting data, identifying errors, evaluating the hypothesis, formulating conclusions, and recommending further testing where necessary.
10. Understanding cause and effect relationships: understanding what caused what to happen and why.
11. Formulating models: recognizing patterns in data and making comparisons to familiar objects or ideas.

7. Student Assessment

Evaluation is an integral part of learning process. Both formative and summative modes of evaluation are emphasized. Formative evaluation will be conducted so as to provide regular feedback for students, teachers and parents/guardians about how student learning is. Class tests, unit tests, oral question-answer, home assignment etc, are some ways of formative evaluation.

There will be separate evaluation of theoretical and practical learning. Summative evaluation embraces theoretical examination, practical examination and evaluation of research work or innovative work.

(a) Internal Evaluation

Out of 100 full marks, internal evaluation covers 25 marks. Internal evaluation consists of Practical Activities (Practical works and projects works) (16 marks), (b) Marks from trimester examinations (6 marks), and (c) Classroom participation (3 marks)

• Practical Activities

Practical work should be based on list of activities mentioned in this curriculum. Project works should be based on the mentioned lists or created by teachers. Mark distribution for practical work and project work will be as follows:

S. N.	Criteria	Elaboration of criteria	Marks
1.	Laboratory experiment	Correctness of apparatus setup/preparation	2
		Observation/Experimentation	2
		Tabulation	1
		Data processing and Analysis	1
		Conclusion (Value of constants or prediction with justification)	1
		Handling of errors/precaution	1
2.	Viva-voce	Understanding of objective of the experiment	1

		Skills of the handling of apparatus in use	1
		Overall impression	1
3.	Practical work records and attendance	Records (number and quality)	2
4	Project work	Reports (background, objective, methodology, finding, conclusion)	2
		Presentation	1
		Total	16

Note:

- (i) Practical examination will be conducted in the presence of internal and external supervisors. Evaluation of laboratory experiment will focus both the product of work and skills competencies of student in using apparatus.
- (ii) Project work assessment is the internal assessment of reports and presentation of their project works either individually or group basis. In case of group presentation, every member of the group should submit a short reflection on the presented report in their own language. Records of project works must be attested by external supervisor.

- **Marks from trimester examinations**

Total of 6 marks, 3 marks from each trimester.

- **Classroom participation (3 marks)**

Classroom participation includes attendance (1) and participation in learning (2).

(b) External Evaluation

Out of 100 marks theoretical evaluation covers 75 marks. The tool for external evaluation of theoretical learning will be a written examination. Questions for the external examination will be based on the specification grid developed by Curriculum Development Centre. Examination question paper will be developed using various levels of revised Bloom's taxonomy including remembering level, understanding level, application level and higher ability (such as analyzing, evaluating, creating).

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

अर्थशास्त्र

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Eco. 303 (कक्षा ११), Eco. 304 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

अर्थशास्त्रमा आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि उपलब्ध भएका स्रोत साधनहरूको उपयोगको अध्ययन गरिन्छ । यसको अध्ययनबाट विद्यार्थीमा आफ्ना दैनन्दिन आवश्यकता पूरा गर्न आवश्यक स्रोत साधनको पहिचान र प्रयोग गर्ने, आफ्नो वरिपरि र बृहत्तर समाजका स्रोत साधन र सेवाहरूको उत्पादन, वितरण र उपभोगसँग सम्बन्धित घटनाक्रम र व्यवहारको पहिचान र विश्लेषण गर्ने र परिस्थितिअनुसार उपयुक्त निर्णय लिने जस्ता क्षमताको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ । दैनिक व्यावहारिक जीवनसँग सम्बन्धित विषय भएकाले विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तहको कक्षा ११ र १२ मा अर्थशास्त्र विषय समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनहरूको वितरणका साथै व्यष्टि अर्थशास्त्र, समष्टि अर्थशास्त्र, विकास अर्थशास्त्र, नेपालको अर्थतन्त्र र अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति जस्ता विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् । व्यक्ति समाज र राष्ट्रको समृद्धिमा अर्थतन्त्रको प्रभाव र व्यावहारिक समस्या समाधानमा यसको भूमिका र प्रयोगमा विद्यार्थीहरूलाई सक्षम बनाउने अभिप्रायले यो पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम अर्थशास्त्रलाई दैनिक जीवनसँग जोड्ने, नेपालको अर्थशास्त्रमा विद्यार्थीहरूको रुचि जागृत गराई व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको ज्ञान र प्रयोगमा जोड दिने र यस विषयको उच्चस्तरीय जनशक्तिको विकासका लागि आधार तयार गर्ने कुरामा पाठ्यक्रम केन्द्रित छ । वर्तमान सन्दर्भमा अर्थशास्त्रलाई व्यावहारिक बनाउँदै विद्यार्थीको रुचि र चाहनालाई पूर्ति गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्न र यसको सान्दर्भिकतामा वृद्धि गर्न विषय विशेषज्ञ, पाठ्यक्रम विज्ञ, विषयगत शिक्षक, विद्यार्थी र सरोकारवालाहरूको समेत राय परामर्श र सुझावमा आधारित भई यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटेी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

कक्षा ११ र १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सक्षमताहरू हासिल हुने छन्:

१. अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनहरूको वितरण तथा आर्थिक प्रणालीको बोध र प्रस्तुति
२. माग, पूर्ति र बजार सन्तुलनको अवधारणा विकास तथा बजारमा मूल्य निर्धारण प्रक्रियाको प्रस्तुति

३. लागत तथा आय तयार र प्रयोग तथा उपभोक्ताको व्यवहारको जानकारी र प्रयोग
४. उत्पादनको सिद्धान्तको बोध, खोजी र व्यावहारिक प्रयोग
५. समष्टिगत आर्थिक चरहरूको बोध र प्रयोग
६. राष्ट्रिय आय गणनाको अवधारणाको प्रस्तुति
७. मुद्रास्फीति र मुद्राविस्फीतिको बोध र प्रभाव बोध
८. बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति, सरकारी वित्तको जानकारी, सम्बन्ध र लेखाजोखा
९. अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र नेपालको वैदेशिक रोजगारको सम्बन्ध, विश्लेषण र समस्या समाधान
१०. आर्थिक विकास र वृद्धिको अवधारणाको सम्बन्ध र व्यावहारिक प्रयोग
११. नेपालको अर्थतन्त्रको वर्तमान अवस्थाको बोध, प्रस्तुति र लेखाजोखा
१३. नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरूको वर्तमान अवस्था र सम्भाव्यताको पहिचान र समीक्षा
१४. कृषि, पर्यटन, यातायात र सञ्चारको आवश्यकताको पहिचान तथा अवस्थाको विश्लेषण
१५. गरिबी, असमानता र बेरोजगारी, मानव संसाधन विकासको अवस्थाको बोध तथा प्रस्तुति
१६. अर्थशास्त्रमा गणितीय तथा तथ्याङ्कीय आधारभूत अवधारणाको बोध र समस्या समाधानमा प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११ र १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल हुने छन्:

क्र.स	क्षेत्र/एकाइ	कक्षा ११	कक्षा १२
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	<p>१.१ अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१.१ अर्थशास्त्रलाई परिभाषित गरी त्यसको क्षेत्र र महत्त्व दर्साउन</p> <p>१.१.२ वास्तविक र आदर्श अर्थशास्त्रको अवधारणा बरिमा बताउन</p> <p>१.१.३ सूक्ष्म अर्थशास्त्र र समष्टि अर्थशास्त्रको परिभाषा दिन र भिन्नता छुट्याउन</p> <p>१.१.४ वस्तु तथा सेवाका प्रकारहरूको परिभाषित गर्न</p> <p>१.१.५ भूमि, श्रम, पूँजी र सङ्गठन जस्ता उत्पादनका साधनहरूको परिभाषित गरी प्रत्येक उत्पादनका साधनहरूको विशेषताहरू बताउन</p> <p>१.१.६ अर्थशास्त्रको आधारभूत विचार र उत्पादनका साधनको परिचय दिन</p>	<p>१.१ अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१.१ दुर्लभता र छनोटको अर्थ बताउन</p> <p>१.१.२ अवसर लागतको अवधारणाको बर्णन गर्न</p> <p>१.१.३ उत्पादन सम्भाव्यता रेखाको अर्थ बताउन तथा यसको आकार तथा सराइको अवस्था प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.४ साधनहरूको वितरणको अर्थ बताउन</p> <p>१.५ श्रम विभाजन र विशिष्टीकरणको अर्थ बताई फाइदा र बेफाइदाहरू छुट्याउन</p> <p>१.६ आर्थिक प्रणालीका: प्रकारहरू, विशेषताहरू व्याख्या गर्न</p>
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	<p>२.१ माग, पूर्ति र बजार सन्तुलन</p> <p>२.१.१ मागको परिभाषा दिई माग फलन र मागका निर्धारक तत्वहरू व्याख्या गर्न</p> <p>२.१.४ पूर्तिको परिभाषा दिई पूर्ति फलन र</p>	<p>२.१ बजार, तथा आम्दानी रेखाहरू</p> <p>२.१.१ बजारको अर्थ बताउन</p> <p>२.१.२ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र अपूर्ण प्रतिस्पर्धाका</p>

	<p>पूर्तिका निर्धारक तत्वहरूको वयान गर्न</p> <p>२.१.५ माग र पूर्ति रेखाहरूको विचलन र स्थानान्तरणको वयान गर्न</p> <p>२.१.६ माग र आपूर्ति रेखाहरूका स्थानान्तरणका कारक तत्वहरू बताउन</p> <p>२.१.७ बजार सन्तुलन र त्यसको प्रक्रिया वर्णन गर्न</p> <p>२.१.८ माग पूर्ति र बजारसम्बन्धी साङ्खिकीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>२.१.९ माग र पूर्तिसम्बन्धी व्यावहारिक उदाहरणहरूको खोजी गरी प्रस्तुत गर्न</p>	<p>प्रकारहरूको बारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>२.१.३ कुल, औसत र सीमान्त बताउन</p> <p>२.१.४ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र एकाधिकार कुल आय वक्रबाट औसत र सीमान्त आय रेखाको व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.१.५ स्थानीय तहमा विभिन्न प्रकारका बजारहरूको पहिचान गरी बजारको व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुति गर्न</p> <p>२.१.६ साङ्खिकीय उदाहरणसहित विभिन्न बजारमा आय रेखाहरूको व्युत्पत्ति गर्न</p>
	<p>२.२ माग र पूर्तिको लोच</p> <p>२.२.१ मागको मूल्य लोच र त्यसका प्रकारहरूलाई परिभाषित गर्न</p> <p>२.२.२ मागको मूल्य लोचलाई निर्धारण गर्ने तत्वहरूको वयान गर्न</p> <p>२.२.३ पूर्ति लोचको अर्थ र प्रकारहरूको वर्णन गर्न</p> <p>२.२.४ सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p>	<p>२.२ लागत रेखाहरू</p> <p>२.२.१ व्यक्त, अव्यक्त, स्थिर, परिवर्तनशील, कुल लागत, औसत र सीमान्त लागतहरूको अर्थ बताउन</p> <p>२.२.२ अल्पकालका लागत रेखाको अर्थ बताउन</p> <p>२.२.३ अल्पकालका लागत रेखाहरूको व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.२.४ केही साङ्खिकीय उदाहरणहरू सहित लागत वक्रको व्याख्या गर्न</p>
	<p>२.३ उपभोक्ताको व्यवहार</p> <p>२.३.१ उपयोगिताको सङ्ख्यात्मक अवधारणाको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.२ कुल र सीमान्त उपयोगिताको परिभाषा दिन</p> <p>२.३.३ सीमान्त उपयोगिताको ह्रास नियमको वयान गर्न</p> <p>२.३.४ प्रतिस्थापनको नियमको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.५ उपभोक्ताको बचत र उत्पादकको बचतको वयान गर्न</p> <p>२.३.६ विषयसँग सम्बन्धित सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>२.३.७ उपभोक्ताको आचरणसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र सो ज्ञानको प्रस्तुति गर्न</p> <p>२.३.८ उपभोक्ताको व्यवहारसम्बन्धी साङ्खिकीय समस्या समाधान गर्न</p>	<p>२.३ मूल्य तथा उत्पादन निर्धारणको सिद्धान्त</p> <p>२.३.१ पूर्ण प्रतिस्पर्धा बजारको परिभाषा, विशेषताहरू बताउन</p> <p>२.३.२ फर्म र उद्योगको, अल्पकालीन र दीर्घकालीन मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण प्रक्रियाको वर्णन गर्न</p> <p>२.३.४ एकाधिकार बजारको परिभाषा र विशेषताहरू बताउन</p> <p>२.३.५ एकाधिकार बजारको फर्म वा उद्योगको मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारणको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.६ स्थानीय तहमा विभिन्न गई मूल्य निर्धारण सम्बन्धी बजारको व्यावहारिक ज्ञान लिन र बताउन</p>
	<p>२.४ उत्पादनको सिद्धान्त</p> <p>२.४.१ उत्पादन र उत्पादन फलनको परिभाषा दिन</p> <p>२.४.२ कुल, औसत र सीमान्त उत्पादनलाई परिभाषित गर्न र व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.४.३ परिवर्तनशील अनुपातको नियमको व्याख्या</p>	<p>२.४ उत्पादनका साधनको मूल्यनिर्धारण</p> <p>२.४.१ साधनको मूल्यनिर्धारण प्रक्रिया बताउन</p> <p>२.४.२ आर्थिक लगान र ठेक्का लगानको अर्थ बताउन तथा रिकार्डोको लगान सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.३ मौद्रिक र वास्तविक ज्यालाको अर्थ बताउन</p> <p>२.४.४ ज्यालाको जीवननिर्वाहको सिद्धान्त, ज्यालाको</p>

		<p>गर्न</p> <p>२.४.४ स्तर प्रतिफलको नियम वयान गर्न</p> <p>२.४.५ उत्पादन सम्बन्धी सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>२.४.६ स्थानीय स्तरमा गई उत्पादन संबन्धि व्यावहारिक ज्ञान लिई कक्षामा प्रस्तुत गर्न</p>	<p>ज्यालाकोष सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.५ कुल व्याज र खुद व्याजको अर्थ बताउन तथा व्याजको शास्त्रीय सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.६ कुल नाफा र खुद नाफाको अर्थ बताउन तथा नाफाको जोखिम र अनिश्चितता वहनका सिद्धान्तहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.७ उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारणसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुत गर्न</p>
३	समष्टि अर्थशास्त्र	<p>३.१ समष्टि अर्थशास्त्रको परिचय</p> <p>३.१.१ समष्टिगत आर्थिक चरहरूको परिभाषा र पहिचान गर्न</p> <p>३.१.२ बन्द र खुला अर्थतन्त्रको अर्थ बताउन</p>	<p>३.१ बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति</p> <p>३.१.१ अर्थतन्त्रमा बैङ्किङ प्रणालीको भूमिका बताउन</p> <p>३.१.२ केन्द्रीय बैङ्क, वाणिज्य बैङ्क, विकास बैङ्क, वित्तीय संस्था र लघु वित्तको अर्थ र बताउन</p> <p>३.१.३ केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरूको सूचि वनाउन</p> <p>३.१.४ वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>३.१.५ मुद्रा बजार र पुँजी बजारको अर्थ बताउन</p> <p>३.१.६ मौद्रिक नीतिको अर्थ र प्रकार बताउन</p> <p>३.१.७ नेपालका वाणिज्य बैक र विकास बैङ्कका प्रदेशगत वितरणको सूची वनाई तिनिहरूको वारेमा प्रस्तुती दिन</p>
		<p>३.२ राष्ट्रिय आयगणना</p> <p>३.२.१ कुल गार्हस्थ उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानीको परिभाषा दिन</p> <p>३.२.२ वैयक्तिक आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानीको परिभाषा दिन</p> <p>३.२.३ मौद्रिक र वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादनको परिभाषा दिई तिनीहरू बिचको भिन्नता छुट्याउन</p> <p>३.२.४ राष्ट्रिय आम्दानीको मापन गर्ने विधिहरूको वयान गर्न</p> <p>३.२.५ नेपालमा राष्ट्रिय आय मापन गर्दा आईपर्ने कठिनाईहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.६ सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>३.२.७ नेपालको विभिन्न वर्षको राष्ट्रिय आयको अवस्थालाई तालिकामा प्रस्तुत गर्न</p>	<p>३.२ सरकारी वित्त</p> <p>३.२.१ सरकारी वित्तको अर्थ तथा महत्व बताउन</p> <p>३.२.२ नेपालको सन्दर्भमा सरकारी खर्चको वर्गीकरण गर्न</p> <p>३.२.३ सरकारी आयका स्रोतहरू, विभिन्न प्रकारका कर तथा गैरकरको वारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.४ असल कर प्रणालीका गुणहरूको वर्णन गर्न</p> <p>३.२.५ आन्तरिक र बाह्य ऋणको वारेमा चर्चा गर्न</p> <p>३.२.६ बजेट निर्माणका विभिन्न चरणहरूको वारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.७ स्थानीय वा केन्द्रीय सरकारको बजेटको अवस्थाको तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न</p>
		<p>३.३ मुद्रा तथा मुद्रास्फीति</p> <p>३.३.१ मुद्राको परिभाषा दिई त्यसको महत्व,कार्यहरू व्याख्या गर्न</p> <p>३.३.२ मुद्रा पूर्तिको परिभाषा दिई सङ्कुचित र व्यापक मुद्राबारे बताउन</p>	<p>३.३ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार</p> <p>३.३.१ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको अर्थ र महत्व बताउन</p> <p>३.३.२ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अर्थ बताउन</p> <p>३.३.३ नेपालको सन्दर्भमा व्यापार घाटा कम गर्ने उपायहरू</p>

		<p>३.३.४ मुद्राको परिमाणात्मक सिद्धान्त -फिसरको समीकरण) को वयान गर्न</p> <p>३.३.५ मुद्रास्फीति र विस्फीतिको परिभाषा दिई त्यसका कारणहरू र असरहरूको वयान गर्न</p> <p>३.३.६ मुद्रास्फीतिसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुत गर्न</p> <p>३.३.७ सामान्य साङ्ख्यिक्य समस्याहरूको हल गर्न</p>	<p>बताउन</p> <p>३.३.४ विनिमय दरको अर्थ, तिनका प्रकारहरू बताउन</p> <p>३.३.५ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको अर्थ बताउन</p> <p>३.३.६ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको फाइदा र बेफाइदाहरूको तुलनात्मक चार्ट तयार गर्न</p> <p>३.३.७ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p>
४	विकास अर्थशास्त्र	<p>४.१ आर्थिक विकास, वृद्धि र पूँजी निर्माण</p> <p>४.४.१ आर्थिक विकास र वृद्धिको परिभाषा दिई तिनीहरू बिचको भिन्नता छुट्याउन</p> <p>४.४.२ आर्थिक विकासका सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.३ विकासशील राष्ट्रका विशेषताहरूको वयान गर्न</p> <p>४.४.४ पूँजी निर्माण प्रक्रियाबारे व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.५ स्थानीय स्तरमा गई पूँजीगत बस्तु पहिचान गरी सूची तयार गर्न र कक्षामा प्रस्तुति गर्न</p>	<p>४.१ गरिबी, असमानता, बेरोजगारी र मानव संसाधन</p> <p>४.४.१ गरिबी, असमानता र बेरोजगारीको बारेमा अवधारण बताउन</p> <p>४.४.२ गरिबी, असमानता र बेरोजगारीका कारणहरू बताउन र यसलाई कम गर्ने उपायहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.४ बेरोजगारीको प्रकार र कारणहरू पहिचान गर्न</p> <p>४.४.५ मानव संसाधनको अवधारणा र आर्थिक विकासमा यसको भूमिका बताउन</p> <p>४.४.६ नेपालमाको मानव विकास सूचकहरूको अवस्था खोजि गर्न</p> <p>४.४.७ गरिबीको अवस्था झल्काउने सन्दर्भ, घटना, चित्र प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.४.८ नेपालको जनसङ्ख्याको वर्तमान अवस्था (आकार, संरचना, वितरण र वृद्धि) को खोजि गर्न र प्रस्तुतीकरण गर्न</p>
५	नेपालको अर्थतन्त्र	<p>५.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समीक्षा</p> <p>५.१.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समसामयिक विशेषताहरू बताउन</p> <p>५.१.२ नेपालको केन्द्रीय सरकार र सात प्रदेशहरूका समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p>	<p>५.१ नेपालको वैदेशिक व्यापार र वैदेशिक रोजगार</p> <p>५.१.१ नेपालको वैदेशिक व्यापारको अवधारण बताउन</p> <p>५.१.२ नेपालको वैदेशिक व्यापारको वृद्धि, संरचना, दिशा र समस्याहरूको पहिचान गर्न</p> <p>५.१.३ विश्वव्यापार सङ्गठन र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठनका बारेमा बताउन</p> <p>५.१.४ वैदेशिक रोजगार र विप्रेषणको वर्तमान अवस्था, गुण र अवगुणहरूको पहिचान गर्न</p>
		<p>५.२ नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरू</p> <p>५.२.१ जलसम्पदाको महत्त्व, समस्या र सम्भाव्यता तथा वर्तमान अवस्थाको बारेमा वयान गर्न</p> <p>५.२.२ वनसम्पदाको वर्तमान अवस्था र त्यसको महत्त्वको व्याख्या गर्न</p> <p>५.२.३ वन विनाशका कारण र असरहरूको</p>	<p>५.२ नेपालमा विकास योजना</p> <p>५.२.१ विकास योजनाको अर्थ बताउन</p> <p>५.२.२ चालु योजनाका उद्देश्य, प्राथमिकता तथा नीतिहरू बताउन</p> <p>५.२.३ अधिल्लो योजनाको मूल्याङ्कन गर्न</p> <p>५.२.४ नेपालमा योजना निर्माण प्रक्रिया उल्लेख गर्न</p>

		<p>वयान गर्न</p> <p>५.२.४ खनिज सम्पदाको महत्व र समस्याहरू व्याख्या गर्न</p> <p>५.२.५ प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन बारे चर्चा गर्न र जलवायु परिवर्तनले अर्थतन्त्रमा पार्ने असरहरूको वयान गर्न</p> <p>५.२.६ स्थानीय तहमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरूको सूची तयार गरी तिनको अवस्था तथा उपयोगबारे प्रस्तुत गर्न</p>	
		<p>५.३ कृषि</p> <p>५.३.१ नेपालमा कृषिका विशेषताहरू व्याख्या गर्न</p> <p>५.३.२ नेपालको कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणका उपाय बताउन</p> <p>५.३.३ नेपालमा कृषि वित्तका स्रोतहरू बताउन</p> <p>५.३.४ कृषि बजारको प्रकृति र समस्याहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>५.३.४ स्थानीय तहमा कृषि अवलोकन गरी व्यावसायिक कृषिको महत्त्वबारे प्रस्तुति दिन</p>	<p>५.३ दिगो विकासका लक्ष्यहरू र नेपाल</p> <p>५.३.१ दिगो विकास लक्ष्यहरूको अवधारण उल्लेख गर्न</p> <p>५.३.२ नेपालमा गरिवीको स्थिति र लक्ष्यबारे विवरण प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.३.३ नेपालमा भोकमरीको स्थिति र लक्ष्यबारे प्रस्तुति गर्न</p> <p>५.३.४ नेपालमा सम्मानजनक श्रम र आर्थिक वृद्धिको स्थिति र लक्ष्यबारे समीक्षा गर्न</p> <p>५.३.५ नेपालमा गुणस्तरीय शिक्षाको लक्ष्य र अवस्थाबारे वृहत्स गर्न</p>
		<p>५.४ नेपालमा उत्पादनमूलक र पर्यटन उद्योगहरू</p> <p>५.४.१ उद्योगहरूको परिभाषा दिई प्रकारहरूको वयान गर्न</p> <p>५.४.२ नेपालमा औद्योगिक विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास बताउन</p> <p>५.४.३ नेपालमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्त्व र समस्याहरूको वयान गर्न</p> <p>५.४.४ पर्यटन उद्योगको महत्त्व, वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता र समस्याहरूको व्याख्या गर्न र समाधानका उपायहरू बताउन</p> <p>५.४.५ स्थानीय तहमा उपलब्ध उद्योग ब्यवसाय पहिचान गरी योगदान बारे प्रस्तुति गर्न</p> <p>५.४.६ स्थानीय स्तरमा पर्यटन सम्भावनाको खोजी गर्न</p>	
		<p>५.५ यातायात र सञ्चार</p> <p>५.५.१ नेपालको आर्थिक विकासमा यातायात र सञ्चारको भूमिका व्याख्या गर्न</p> <p>५.५.२ यातायात र सञ्चारका साधनहरूको सूची तयार गरी तिनीहरूको वर्तमान अवस्थाबारे वयान गर्न</p>	
६	अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक	<p>६.१ आधारभूत गणित</p> <p>६.१.१ अर्थशास्त्रमा गणितको महत्त्व वयान गर्न</p>	<p>६.१ आधारभूत तथ्याङ्कशास्त्र</p> <p>६.१.१ तथ्याङ्कशास्त्रको परिभाषा, क्षेत्र, महत्त्व र सीमाहरू</p>

पद्धति	<p>६.१.२ सिधारेखाको समीकरण निकाल्न र समस्याहरू हल गर्न</p> <p>६.१.३ सामान्य र आंशिक डेरिभेटिभ सम्बन्धि समस्याहरू हल गर्न</p> <p>६.१.४ अर्थशास्त्रका समस्याहरूको गणितीय समाधान दिन</p>	<p>बताउन</p> <p>६.१.२ प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू र द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू उल्लेख गर्न</p> <p>६.१.३ विचलन तथा भेरिएसन गुणाङ्क गणना गर्न र भेरियन्सका विशेषताहरू बताउन</p> <p>६.१.४ मूल्य सूचकांक: लेस्पेयर र पास्चेसको सुचाकांक गणना गर्न,</p>
--------	---	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

एकाइ	विषयक्षेत्र	कक्षा ११	कक्षा १२		
		विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	<p>१. अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१ अर्थशास्त्रको परिभाषा : एडम स्मिथ, अल्फ्रेड मार्सल, रविन्स</p> <p>१.२ वास्तविक र आदर्श अर्थशास्त्रको अवधारणा</p> <p>१.३ व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको अवधारणा र भिन्नता</p> <p>१.३ वस्तु तथा सेवाका प्रकारहरू: सामान्य, गिफेन, कमसल, प्रतिस्थापन, समपूरक, निजी, सार्वजनिक, आर्थिक र निःशुल्क</p> <p>१.४ उत्पादनका साधनहरूको परिचय र विशेषताहरू : भूमि, श्रम, पुँजी र सङ्गठन</p>	८	<p>अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१ दुर्लभता र छनोट</p> <p>१.२ अवसर लागतको अवधारणा</p> <p>१.३ उत्पादन सम्भाव्यता रेखा : अवधारणा, आकार र सराइ</p> <p>१.४ साधनहरूको वितरणको अवधारणा</p> <p>१.५ श्रम विभाजन र विशिष्टीकरण : फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>१.६ आर्थिक प्रणाली : प्रकारहरू, विशेषताहरू</p>	८
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	<p>२.१ माग, पूर्ति र बजार सन्तुलन</p> <p>२.१.१ माग : मागको अर्थ, माग फलन मागको नियम, मागका निर्धारक तत्वहरू, माग रेखाको विचलन र स्थानान्तरण, माग रेखाको स्थानान्तरणका कारक तत्वहरू</p> <p>२.१.२ पूर्ति : पूर्तिको अर्थ, पूर्ति फलन पूर्तिको निर्धारक तत्वहरू, पूर्तिको नियम, पूर्ति रेखाको विचलन र स्थानान्तरण, पूर्ति रेखा स्थानान्तरणको कारक तत्वहरू</p> <p>२.१.३ माग र पूर्तिबिचको अन्तरक्रिया/सन्तुलन अवस्था</p> <p>२.१.४ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>	३८	<p>२.१ बजार, तथा आम्दानी रेखाहरू</p> <p>२.१.१ बजारको अवधारणा : पूर्ण प्रतिस्पर्धा र अपूर्ण प्रतिस्पर्धा अपूर्ण प्रतिस्पर्धाका प्रकारहरू (अल्पाधिकार, एकाधिकार तथा एकाधिरात्मक प्रतिस्पर्धा)</p> <p>२.१.२ कुल, औसत र सीमान्त आम्दानीको अवधारणा</p> <p>२.१.३ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र</p>	३८

			एकाधिकार बजारअन्तर्गत कुल आय वक्रबाट औसत र सीमान्तआय रेखाको व्युत्पत्ति २.१.४ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	
		२.२ माग र पूर्तिको लोच २.२.१ मागको लोचको अवधारणा र त्यसका प्रकारहरू : मूल्य, आय र छड्के लोच २.२.२ मागको मूल्य, आय र छड्के लोचका प्रकारहरू २.२.३ मागको मूल्य लोचलाई निर्धारण गर्ने तत्वहरू २.२.४ पूर्ति लोचको अवधारणा र प्रकारहरू २.२.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	२.२ लागत रेखाहरू २.२.१ व्यक्त, अव्यक्त, स्थिर, परिवर्तनशिल, कुल, औषत र सिमान्त लागतहरूको अवधारणा २.२.२ अल्पकालीन लागत र अल्पकालीन लागत रेखाहरूको व्युत्पत्ति २.२.३ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	
		२.३ उपभोक्ताको व्यवहार २.३.१ उपयोगिताको सङ्ख्यात्मक अवधारणा : कुल र सीमान्त उपयोगिता २.३.२ सीमान्त उपयोगिताको द्वस नियम २.३.३ प्रतिस्थापनको नियम २.३.४ उपभोक्ताको बचत र उत्पादकको बचतको अवधारणा २.३.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	२.३ मूल्य तथा उत्पादन निर्धारणको सिद्धान्त २.३.१ पूर्ण प्रतिस्पर्धा बजारको परिभाषा, विशेषताहरू, फर्म र उद्योगको, अल्पकालीन र दीर्घकालीन सन्तुलित मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण २.३.२ एकाधिकार बजारको परिभाषा र विशेषताहरू, फर्म वा उद्योगको मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण २.३.३ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	

		<p>२.४ उत्पादनको सिद्धान्त</p> <p>२.४.१ उत्पादन र उत्पादन फलनको अवधारणा (अल्पकालीन र दीर्घकालीन)</p> <p>२.४.२ कुल, औसत र सीमान्त उत्पादन र तिनीहरूको व्युत्पत्ति</p> <p>२.४.३ परिवर्तनशील अनुपातको नियम</p> <p>२.४.४ स्तर प्रतिफलको नियम</p> <p>२.४.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>२.४ उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारण</p> <p>२.४.१ साधनको मूल्य निर्धारणको अवधारणा</p> <p>२.४.२ लगान: आर्थिक लगान र ठेक्का लगानको अवधारणा, रिकार्डोको लगान सिद्धान्त</p> <p>२.४.३ ज्याला : मौद्रिक र वास्तवीक ज्याला, ज्यालाको जीवन निर्वाहको सिद्धान्त, ज्यालाको ज्यालाकोष सिद्धान्त</p> <p>२.४.४ व्याज : कुल व्याज र खुद व्याज, व्याजको शास्त्रीय सिद्धान्त</p> <p>२.४.५ नाफा : कुल नाफा र खुद नाफा, नाफाको जोखिम र अनिश्चितता वहनका सिद्धान्तहरू</p>	
३	समष्टि अर्थशास्त्र	<p>३.१ समष्टि अर्थशास्त्रको परिचय</p> <p>३.१.१ समष्टिगत आर्थिक चरहरू</p> <p>३.१.२ बन्द र खुला अर्थतन्त्रको अवधारणा</p>	२५	<p>३.१ बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति</p> <p>३.१.१ बैङ्किङ प्रणालीको अर्थतन्त्रमा भूमिका</p> <p>३.१.२ बैङ्कहरूको वर्गीकरण : केन्द्रीय बैङ्क, वाणिज्य बैङ्क, विकास बैङ्क, वित्तीय संस्था र लघु वित्त</p> <p>३.३ केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.४ वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.५ मुद्राबजार र पुँजी बजारको अवधारणा</p> <p>२.३.६ मौद्रिकनीति : अर्थ र प्रकार</p> <p>२.३.७ नेपालमा वाणिज्य बैङ्क र विकास बैङ्कको प्रदेशगत वितरण</p>	२५
		<p>३.२ राष्ट्रिय आयगणना</p> <p>३.२.१ राष्ट्रिय आयसम्बन्धी विभिन्न अवधारणाहरू: कुल गार्हस्थ उत्पादन,</p>		<p>३.२ सरकारी वित्त</p> <p>३.२.१ सरकारी वित्तको अवधारणा र महत्व</p>	

		<p>कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानी, व्यक्तिगत आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानी</p> <p>३.२.२ मौद्रिक र वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादन : भिन्नता र गणना, कुल गार्हस्थ उत्पादन डिफ्लेटर</p> <p>३.२.३ राष्ट्रिय आम्दानीको मापन : उत्पादन, आय र व्यय विधि</p> <p>३.२.४ नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय आय मापनका कठिनाइहरू</p> <p>३.२.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>३.२.२ सरकारी खर्चको वर्गीकरण नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.२.३ प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको अवधारणा, प्रगतिशील, आनुपातिक र अधोगामी करको अवधारणा,</p> <p>३.२.४ असल कर प्रणलीका गुणहरू</p> <p>३.२.५ सरकारी आय: कर तथा गैरकर स्रोतहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.२.५ सरकारी ऋण: आन्तरिक र बाह्य ऋणको अवधारणा</p> <p>३.२.६ सरकारी बजेट: बजेट निर्माणका चरणहरू नेपालको सन्दर्भमा</p>	
		<p>३.३ मुद्रा तथा मुद्रास्फीति</p> <p>३.३.१ मुद्राका अर्थ, महत्व, कार्य र प्रकारहरू</p> <p>३.३.२ मुद्रा पूर्तिको अवधारणा : सङ्कुचित र विस्तृत मुद्रा</p> <p>३.३.३ मुद्राको परिमाणात्मक सिद्धान्त (फिशरको समीकरण)</p> <p>३.३.४ मुद्रा स्फीति र विस्फीतिको अर्थ, कारणहरू र असरहरू</p> <p>३.३.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>३.३ अन्तरराष्ट्रिय व्यापार</p> <p>३.३.१ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको अवधारणा र महत्व</p> <p>३.३.२ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अवधारणा</p> <p>३.३.३ नेपालको सन्दर्भमा व्यापार घाटा कम गर्ने उपायहरू</p> <p>३.३.४ विनिमय दर : अवधारणा र प्रकारहरू</p> <p>३.३.५ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापार: फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>३.३.६ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्त</p>	
४	विकास अर्थशास्त्र	<p>१. आर्थिक विकास , वृद्धि र पुँजी निर्माण</p> <p>१.१ आर्थिक विकास र वृद्धिको अवधारणा</p> <p>१.२ आर्थिक विकासका सूचकहरू</p> <p>१.३ विकासशील राष्ट्रका विशेषताहरू</p> <p>१.४ पुँजी निर्माण प्रक्रिया</p>	८	<p>१. गरिबी, असमानता, बेरोजगारी र मानव संसाधन</p> <p>१.१ गरिबी असमानता र बेरोजगारीको अवधारणा</p> <p>१.२ गरिबीका र असमानता कारणहरू र यसलाई कम गर्ने उपायहरू</p> <p>१.३ बेरोजगारीका प्रकार,</p>	८

				कारणहरू र रोजगारी सिर्जनाका उपायहरू १.५ मानव संसाधनको अवधारणा र भूमिका १.६ मानव विकास सूचकहरूको अवधारणा र मानव विकास सूचाङ्क १.७ नेपालको जनसङ्ख्याको वर्तमान अवस्था (आकार, संरचना, वितरण र वृद्धि)	
५	नेपालको अर्थतन्त्र	५.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समिक्षा ५.१.१ नेपालको अर्थतन्त्रका समसामयिक विशेषताहरू ५.१.२ नेपालको केन्द्रीय सरकार र सात प्रदेशहरूका समष्टिगत सूचकहरू	२८	५.१ नेपालको वैदेशिक व्यापार र वैदेशिक रोजगार ५.१.१ नेपालको वैदेशिक व्यापारको अवधारणा ५.१.२ नेपालको वैदेशिक व्यापारको वृद्धि, संरचना, दिशा र समस्याहरू ५.१.३ विश्वव्यापार सङ्गठन र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठनको अवधारणा ५.१.४ वैदेशिक रोजगार र विप्रेषण : वर्तमान अवस्था, फाइदा र बेफाइदाहरू	२८
		५.२ नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरू ५.२.१ जलसम्पदा : महत्त्व, सम्भाव्यता , वर्तमान अवस्था र समस्याहरू ५.२.२ वनसम्पदा : वर्तमान अवस्था, महत्त्व, वन विनाशका कारण र असरहरू ५.२.३ खनिज सम्पदा : महत्त्व र समस्याहरू ५.२.४ प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन र त्यसको अर्थतन्त्रमा असरहरू		५.२ नेपालमा विकास योजना ५.२.१ विकास योजनाको अवधारणा ५.२.२ चालु योजनाका उद्देश्यहरू प्राथमिकताहरू तथा नीतिहरू ५.२.३ अधिल्लो योजनाको सामान्य मूल्यांकन ५.२.४ नेपालमा योजना निर्माणको प्रक्रिया	
		५.३ कृषि ५.३.१ नेपालको कृषिका विशेषताहरू ५.३.२ नेपालमा कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणका उपायहरू		५.३ दिगो विकासका लक्ष्यहरू र नेपाल ५.३.१ यु. एन. को दिगो विकासका लक्ष्यहरूको अवधारणा: १७ लक्ष्यहरू	

		<p>५.३.३ नेपालमा कृषि वित्तका स्रोतहरू</p> <p>५.३.४ कृषि बजारको प्रकृति, समस्याहरू र समाधानका उपायहरू</p>		<p>५.३.२ शून्य गरिवी र नेपाल</p> <p>५.३.३ शून्य भोकमरी र नेपाल</p> <p>५.३.४ संमानजनक श्रम, आर्थिक वृद्धि र नेपाल</p> <p>५.५.५ गुणस्तरीय शिक्षा र नेपाल</p>	
		<p>५.४ नेपालमा उत्पादनमुलक र पर्यटन उद्योगहरू</p> <p>५.४.१ उद्योगको अवधारणा र प्रकारहरू</p> <p>५.४.२ नेपालमा औद्योगिक विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास</p> <p>५.४.३ नेपालमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्व र समस्याहरू</p> <p>५.४.४ पर्यटन उद्योग : महत्व, वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता, समस्या र समाधानका उपायहरू</p>			
		<p>५.५ यातायात र सञ्चार</p> <p>५.५.१ आर्थिक विकासमा यातायात र सञ्चारको भूमिका</p> <p>५.५.२ यातायात र सञ्चारका साधनहरू र वर्तमान अवस्था</p>			
६	अर्थशास्त्रका लागि परिमाणात्मक पद्धति	<p>६ आधारभूत गणित</p> <p>६.१ अर्थशास्त्रमा गणितको महत्व तथा प्रयोग</p> <p>६.२ सिधा रेखाको समीकरण</p> <p>६.३ डिफरेन्सियल क्यालकुलस: सामान्य र आंशिक डेरिभेटिभ</p>	१३	<p>६ आधारभूत तथ्याङ्कशास्त्र</p> <p>६.१ तथ्याङ्कशास्त्रका आधारभूत विषयको पुनरवलोकन : परिभाषा, क्षेत्र, महत्व र सिमाहरू</p> <p>६.२ तथ्याङ्क सङ्कलन: प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू, द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू</p> <p>६.३ विचलन, भेरिएसन गुणाङ्क, भेरियन्सका विशेषताहरू</p> <p>१.४ सूचाकांक: मूल्य सूचकाङ्क, लेस्पेरेस र पास्चेसको मूल्य सूचकाङ्क</p>	१३

६. प्रयोगात्मक तथा परियोजनात्मक कार्य

यस विषयका लागि छुट्याइएको ४० कार्यघण्टामा विभिन्न पाठसँग सम्बन्धित प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य, समुदायमा आधारित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । यसअन्तर्गत पाठको प्रकृति हेरेर भिन्न भिन्न सेमिनार, निबन्ध

लेखन, समसामयिक विषयमा वक्तृत्व/प्रवचन, समुदाय भ्रमण र तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्न लगाउने, विभिन्न खोजमूलक कार्य गर्न लगाई प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलापहरू गर्न सकिने छ । प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्यहरूको कार्यसञ्चयिका फाइलमा सङ्कलन र अभिलेखीकरण गरी यसका आधारमा विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको रुचि, उपलब्ध स्रोत साधन, स्थानीय परिस्थितिलाई विचार गरी शिक्षक आफैले उपयुक्त क्रियाकलापहरूको छनोट गर्न सक्ने छन् । यस विषयमा प्रयोग गर्न सकिने प्रयोगात्मक कार्यका सम्भावित क्रियाकलापका तालिकामा दिइएको छ :

एकाइ	विषय क्षेत्र	कार्य घण्टा	नमुना क्रियाकलाप	
			कक्षा ११	कक्षा १२
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	२	आफ्नो स्थानीय बजारमा उपलब्ध हुने विभिन्न किसिमका वस्तु तथा सेवाहरूको नाम सङ्कलन गरेर तिनीहरूको वर्गीकरण गरी तालिकामा प्रस्तुत गर्ने	१. आफ्नो समुदायमा भएको कुनै फर्म, उद्योग, कारखानामा गई अध्ययन अवलोकन गरेर श्रमको विभाजन वा विशिष्टीकरणका उदाहरणहरू खोजी गरी तस्बिरहरू सङ्कलन गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. प्रश्नावली तयार गरेर स्थानीय कुनै उद्योगमा गई वा छलफल गरेर वा अन्तर्वाताका लिएर श्रमको विभाजन र विशिष्टीकरणका फाइदाहरू पहिचान गरी प्रस्तुत गर्ने
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	१५	स्थानीय क्षेत्रको तरकारी, फलफूल, खाद्यान्न लगायतका थोक वा खुद्रा बजारमा गई एक हप्ताको अवधिको वस्तुको मूल्य साथै माग र पूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरेर मूल्यका कारणले माग र आपूर्तिमा हुने उतार चढावलाई रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने र कक्षामा विश्लेषण गर्ने	१. विभिन्न फर्म तथा संस्थाको आय तथा लागतको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी कुल, औसत तथा सीमान्त आय तथा लागत तयार गर्ने र रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो नजिकमा रहेका बजारको अवलोकन गरी त्यसको प्रकृति र विशेषता उल्लेख गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
३	समष्टि अर्थशास्त्र	७	नेपालको विगत पाँच वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानी, व्यक्तिगत आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानीको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी कक्षामा सोको विश्लेषण गर्ने	१. आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा रहेका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको अवलोकन भ्रमण गरी उक्त शाखाले सम्पादन गर्ने कार्यहरूको विवरण तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा प्रचलनमा रहेका विभिन्न किसिमका करहरू, गैरकरहरूको नाम, दर साथै स्थानीय तहको सरकारको आय व्ययको अनुमान सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
४	विकास अर्थशास्त्र	२	आफ्नो प्रदेशको आर्थिक विकासका सूचकहरू सङ्कलन गरी रेखा चित्र वा चार्टमा प्रस्तुत गरी त्यसको विश्लेषण गर्ने	वैयक्तिक वा सामूहिक रूपमा आफ्नो टोल, छिमेकका कम्तीमा २० घर परिवारको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी गरिबी असमानता र बेरोजगारी हुनुको कारण पहिचान गरी सुभावसहितको प्रतिवेदनतयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
५	नेपालको अर्थतन्त्र	१२	१. आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको कुनै एक प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता, उपयोगको अवस्था, जनजीविकामा पारेको प्रभाव समेट्ने गरी लेख तयार	१. नेपालको वैदेशिक व्यापारको संरचना, वृद्धि, दिशा आदिलाई रेखाचित्र, चार्ट आदिमा देखाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो घर वा छिमेकमा वैदेशिक

			गरेर भित्तेपत्रिकामा प्रकाशन गर्ने २. स्थानीय स्तरमा सञ्चालित कुनै उद्योग वा पर्यटकीय स्थलको अवलोकन भ्रमण गराई प्रतिवेदन तयार गर्ने	रोजगारमा गएका, गएर आएका व्यक्तिहरूलाई सोधपुछ गरी विप्रेषणले जीवनस्तरमा पारेको प्रभाव अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
६	अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति	२	१. माग, पूर्ति, उपयोगिता, उत्पादन, आम्दानी, लागत फलनहरूलाई गणितीय रूपमा व्यक्त गर्न लगाउने २. डेरिभेटिभको प्रयोग गरेर MC-MR विधि बाट सन्तुलित मूल्य र परिमाण पत्ता लगाउन लगाउने	१. कुनै शीर्षकमा प्रश्नावली तयार गरी सम्बन्धित क्षेत्र भ्रमण गरेर जनगणना/नमुना विधिद्वारा प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई चित्रमा प्रस्तुत गर्ने २. दैनिक आवश्यकीय वस्तुहरूका मूल्यहरूलाई आधार मानेर वस्तुका खुद्रा मूल्य सङ्कलन गरी मूल्य सूचाङ्कहरू निकाल्ने
	जम्मा	४०		

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

अर्थशास्त्रको अध्ययनमार्फत विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक पक्षका साथै व्यावहारिक पक्षको विकास गराई सकारात्मक सोच तथा व्यवहारको विकास गर्नु यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो ।

अर्थशास्त्रको सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर सम्बन्धित क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गराउने नभई विद्यार्थीहरूलाई खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिका, तस्बिर जस्ता सिर्जनाशील विधाहरूमार्फत सिर्जनात्मक सिपको समेत विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ । यी सिपहरूको विकास गर्न उनीहरूलाई बहु बौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रूचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न योजनाबद्ध तथा विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरणको ठूलो भूमिका रहन्छ । त्यसैले अर्थशास्त्र विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तै :

(क) प्रश्नोत्तर विधि (ख) प्रदर्शन विधि (ग) समस्या समाधान विधि (घ) छलफल विधि (ङ) अवलोकन विधि (च) खोज विधि (छ) परियोजना विधि (ज) प्रयोगात्मक विधि (झ) क्षेत्र भ्रमण विधि (ञ) आगमन विधि (ट) घटना अध्ययन विधि आदि ।

शिक्षकले सिकाइ कार्यको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहु बौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिँदै स्थानीय परिवेश, विषय वस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमी कमजोरीलाई राम्ररी केलाई विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विषय शिक्षणका क्रममा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नु पर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार भएकाले उनीहरूका प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न

अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ मा ५ पाठ्यघण्टा रहने व्यवस्था गरिएको छ । कुल पाठ्यघण्टामध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को अर्थशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू यस प्रकार हुने छन् ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.सं.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	कक्षा सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिताको आकलन गर्ने
२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	१६	तोकिएका एकाइबाट कम्तीमा एउटा परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य वा क्षेत्र भ्रमणमा सहभागी गराउने, विद्यार्थीको सहभागिता, सक्रियता, योजना निर्माण, अवलोकन, अन्तर्वार्ता, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरणलाई आधार मानी सामूहिक वा व्यक्तिगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने
३	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

पर्यटन तथा पर्वतारोहण

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Tms. 305 (कक्षा ११), Tms. 306 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

प्राकृतिक सम्पदाको बोध, संरक्षण, सदुयोग र व्यवस्थापन गर्ने, पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषयको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षका बारेमा आधारभूत ज्ञान तथा सिप प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ कक्षा ११ र १२ को पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषयको यस पाठ्यक्रममा पर्यटन तथा पर्वतारोहणसम्बद्ध आधारभूत विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यो पाठ्यक्रमको अध्ययनपश्चात् पर्यटन उद्योगका विभिन्न अङ्गहरू, तिनका बिचको अन्तरसम्बन्ध, क्रियाकलाप तथा प्रभावहरूका बारेमा परिचित गराई त्यसको सदुपयोग गर्न उत्प्रेरित गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषयको यस पाठ्यक्रमो पर्यटन, पर्वतारोहण तथा यसले मानिसहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक जीवनमा पार्ने प्रभाव, पर्यटनका आधारभूत अवधारणा, पर्यटनका विभिन्न अङ्गहरू, पदयात्रा, जलयात्रा जस्ता विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा पर्यटक यात्राको उत्प्रेरणा, पर्यटनको उद्भव र विकास, पर्यटन बजार व्यवस्थापन, पर्यटन सङ्गठनहरू, नेपालमा पर्यटनको विकास, साहसिक पर्यटनको अवधारणा, पर्वतारोहण पर्यटनको अवधारणा र यसका विभिन्न पक्षहरू, नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटनको अवस्था जस्ता विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनक पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान पक्षमा भन्दा पनि सिप तथा अभिवृत्तिमा जोड दिई विषयको अध्ययनलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक बनाउने प्रयास गरेको छ । पर्यटन तथा पर्वतारोहण क्षेत्रमा आएका नयाँ नयाँ अवधारणा र परिवर्तित प्रविधि र पद्धतिलाई समेत ध्यान दिएर यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसर्थ पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा समाजशास्त्रका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. पर्यटनको आधारभूत अवधारणा, यसको विकासक्रम तथा पर्यटनका विविध आयामहरूको विवेचना र विश्लेषण
२. पर्यटन क्षेत्रमा संलग्न सङ्गठनहरूको पहिचान र तिनका भूमिकाको विवेचना
३. पर्यटन बजार व्यवस्थापनका नमुना र विधिहरूको विश्लेषण
४. नेपालमा पर्यटनको विकास, विस्तार तथा प्रभावको बोध र प्रस्तुति
५. साहसिक पर्यटनको अवधारणा बोध र सम्बद्ध पक्षहरूको पहिचान
६. पर्वतारोहण पर्यटनको अवधारणाको पहिचान र हिमाल आरोहणका आयामहरूको विश्लेषण
७. नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटन क्रियाकलापहरूको बोध र व्यवस्थापकीय संरचनाहरूको पहिचान
८. पर्यटकहरूका लागि आवश्यक यात्रा योजना र यात्रा विवरणिका निर्माण
९. स्थानीय तहमा सामान्य पर्यटन सेवाको सञ्चालन
१०. पर्यटन वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य निर्धारण र बिक्री सम्बन्धी पक्षहरूको विश्लेषण
११. नेपालका प्रमुख पर्यटकीय स्रोतहरूको पहिचान र संवर्धन
१२. पर्यटन तथा पर्वतारोहण क्षेत्र सम्बद्ध ज्ञानसिपको स्थानीय स्तरमा व्यावसायिक उपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

माध्यमिक तह कक्षा ११ को पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. पर्यटन र पर्यटकको अवधारणा तथा विकासक्रमको व्याख्या गर्न
२. पर्यटकहरूको रुचि र आवश्यकता पहिचान गर्न
३. पर्यटनका आयामहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्न
४. पर्यटकहरूको उत्प्रेरणाको पहिचान र व्याख्या गर्न
५. पर्यटनको विकासक्रमको व्याख्या तथा पर्यटनका नवीनतम प्रवृत्तिहरूको पहिचान गर्न
६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन सङ्गठनहरूको भूमिका र कार्यको सूची निर्माण गर्न
७. पर्यटन क्षेत्रमा उपयोगी वस्तुहरूको बिक्री र प्रवर्धनका लागि उपयुक्त विधिहरूको छनोट गर्न,
८. पर्यटन क्षेत्रमा उपयोगी वस्तुहरूको बिक्री वितरणका लागि उपयुक्त माध्यमहरू पहिल्याउन,
९. नेपालमा पर्यटनको विकास, विस्तार तथा प्रभावको विश्लेषण गर्न
१०. नेपालका प्रमुख पर्यटकीय स्रोतहरू तथा प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाहरूबारे परिचित हुन
११. पर्यटनका सकारात्मक प्रभावहरूको व्याख्या गरी यसका असरहरू न्यूनीकरण गर्नका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्न
१२. दिगो पर्यटन विकासका सिद्धान्त र अवधारणाहरूको व्याख्या गर्न

१३. साहसिक पर्यटनको अवधारणा र यसका प्रकारहरूको पहिचान तथा पर्वतारोहण पर्यटनका विविध आयामहरूको विश्लेषण गर्न
१४. पर्वतारोहण पर्यटनको विकासक्रम र यसबाट हुने फाइदा तथा चुनौतीहरूको आँकलन गर्न
१५. नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटनको विकास, यस क्षेत्रमा संलग्न संस्थाहरू तथा पर्वतारोहण पर्यटनको विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गर्न
१६. पर्वतारोहण पर्यटनसम्बन्धी समसामयिक विधि र प्रक्रियामा अद्यावधिक हुन

कक्षा १२

माध्यमिक तह कक्षा १२ को पर्यटन तथा पर्वतारोहण विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. पर्यटनमा अवकाश र आनन्दको सम्बन्ध र महत्त्वको व्याख्या गर्न
२. विभिन्न प्रकारका पर्यटकीय आवास व्यवस्थाहरूबारे अद्यावधिक हुन
३. पर्यटकहरूका लागि विभिन्न पर्यटकीय क्रियाकलापसम्बन्धी यात्रा योजना तथा यात्रा विवरणिका निर्माण गरी लागु गर्न
४. पर्यटनमा ट्राभ एजेन्सी तथा ट्रेकिङ एजेन्सीहरूको भूमिका र तिनको महत्त्वको व्याख्या गर्न
५. भ्रमण, पदयात्रा तथा जलयात्रासम्बन्धी क्रियाकलापको मूल्य निर्धारणका विधिहरूको विश्लेषण गर्न
६. विभिन्न प्रकारका पर्यटन सेवाहरू प्राप्त गर्ने विधि र प्रक्रियासँग परिचित हुन,
७. होटल, पदयात्रा तथा चार्टर्ड र यातायात सेवाको बिक्री विधिहरूको व्याख्या गर्न
८. पर्यटकहरूको आगमन तथा प्रस्थानसम्बन्धी प्रक्रियाहरूको सूची निर्माण गर्न
९. ग्राहक सेवाका आधारभूत गुणहरूको विश्लेषण गर्न
१०. यात्रासम्बन्धी सूचना स्रोत र आवश्यक डकुमेन्ट/सामग्रीहरूको सूची निर्माण गर्न
११. हवाई टिकट तथा हवाई भाडासम्बन्धी नियम र प्रक्रिया उल्लेख गर्न
१२. हिमाल आरोहणका प्रकार, चुनौती र अपनाउनुपर्ने सावधानीका विविध पक्षको व्याख्या गर्न
१३. पर्वतारोहण पर्यटनसम्बन्धी अवधारणाका साथै पर्वतारोहणका प्रक्रियाका बारेमा परिचित हुन
१४. हिमाल आरोहणका आधारभूत ज्ञान र सिप हासिल गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
खण्ड १ : यात्रा र पर्यटन			
१.	पर्यटनको अवधारणा	१.१ पर्यटनको अवधारणा र अर्थ १.२ पर्यटनको परिभाषा : प्राविधिक तथा अवधारणात्मक परिभाषा १.३ पर्यटनको प्रकृति र विशेषता	५

		<p>१.४ पर्यटनको स्वरूप र प्रकार</p> <p>१.५ पर्यटन उद्योग</p> <p>१.६ पर्यटकको परिभाषा : यानु र दिवा पर्यटक</p> <p>१.७ पर्यटकको वर्गीकरण</p>	
२.	पर्यटनका आयाम	<p>२.१ पर्यटनका पाँचओटा ...एँ आयाम - आकर्षण, पहुँच, आवास व्यवस्था, सर्वसुविधा र क्रियाकलाप</p> <p>२.२ उत्प्रेरणा आयाम : उत्प्रेरणाको परिभाषा र पर्यटक उत्प्रेरणाह उत्प्रेरणाका प्रकार : आन्तरिक तथा बाह्य उत्प्रेरणाह दबावात्मक तथा आकर्षणात्मक तत्त्वह निष्पृहता तथा उत्सुकता आयामह पलायनमुखी तथा अन्वेषणात्मक आयामह स्वनिर्भर (साहसिकता) तथा पराश्रित (मनोकेन्द्रित) ।</p>	६
३.	पर्यटनको उद्भव र विकास	<p>३.१ पर्यटनका उद्भव र विकासका चार चरण</p> <p>३.२ प्रारम्भिककालको यात्रा : उद्देश्य र यातायातको माध्यम</p> <p>३.३ मध्यकालमा यात्रा : पर्यटनका प्रभावकारी तत्त्व</p> <p>३.४ औद्योगिक क्रान्ति र बृहत् पर्यटनको जन्म</p> <p>३.५ आधुनिक यातायातको उद्भव र विकास तथा पर्यटन</p> <p>३.६ आधुनिक आवास उद्योगको उद्भव र विकास तथा पर्यटन</p> <p>३.७ विश्व परिप्रेक्ष्यमा पर्यटनको वर्तमान प्रवृत्ति</p>	६
४.	पर्यटन सङ्गठन	<p>४.१ पर्यटनमा सङ्गठनको परिचय र आवश्यकता</p> <p>४.२ प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन सङ्गठन, तिनको भूमिका र कार्य : विश्व पर्यटन सङ्गठन (UNWTO), अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन सङ्गठन (ICAO), अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सङ्घ (IATA), एसिया प्रशान्त क्षेत्रीय ट्राभल एजेन्सी एसोसियन (PATA)</p> <p>४.३ प्रमुख राष्ट्रिय पर्यटन सङ्गठन, तिनको भूमिका र कार्यसंस्कृति : पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय (MocTCA), नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, नेपाल पर्यटन बोर्ड, नेपाल एसोसिएसन अफ टुर एन्ड ट्राभल एजेन्ट्स, ट्रेकिङ एजेन्ट एसोसियसन नेपाल, होटल एसोसियसन नेपाल तथा नेपाल रा्टिङ एजेन्सी एसोसिएसन</p>	६

५.	पर्यटन बजार व्यवस्थापन	<p>५.१ बजार व्यवस्था र पर्यटन बजार व्यवस्थाको सामान्य अवधारणा</p> <p>५.२ पर्यटन बजार व्यवस्थाका खास विशेषता</p> <p>५.३ पर्यटन बजार व्यवस्था सम्मिश्रण : सात ...पीU मोडल (वस्तु, मूल्य, स्थान, प्रवर्धन, भौतिक वातावरण, प्रक्रिया र मानिस)</p> <p>५.४ बजार व्यवस्था प्रवर्धनका विधि : सञ्चार र विज्ञापन, जनसम्पर्क, बिक्री प्रवर्धन र प्रचार</p> <p>५.५ पर्यटनमा बजार खण्डीकरण</p> <p>५.६ पर्यटन वस्तुको वितरण माध्यम</p>	६
६.	नेपालमा पर्यटन	<p>६.१ नेपालमा पर्यटनको उद्भव र विकास</p> <p>६.२ नेपालका पर्यटन पूर्वाधारहरू र पर्यटन वस्तु</p> <p>६.३ नेपालका प्रमुख पर्यटकीय क्रियाकलाप : पर्वतारोहण, पदयात्रा, जलयात्रा, चट्टानारोहण, सांस्कृतिक पर्यटन, ग्रामीण पर्यटन, घरवास पर्यटन, सहरी पर्यटन, जङ्गल सफारी</p> <p>६.२ नेपालका विश्व सम्पदा स्थल, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष तथा संरक्षण केन्द्र ।</p>	६
७.	पर्यटनको प्रभाव	<p>७.१ आर्थिक प्रभाव</p> <p>७.२ सामाजिक सांस्कृतिक प्रभाव</p> <p>७.३ वातावरणीय प्रभाव</p> <p>७.४ पर्यटन विकासको दिगो पद्धति, अवधारणा र सिद्धान्त</p> <p>७.५ उत्तरदायी पर्यटनको अवधारणा</p>	११
खण्ड २ पर्वतारोहण पर्यटन			
८.	साहसिक पर्यटनको परिचय	<p>८.१ साहसिक पर्यटनको परिभाषा</p> <p>८.२ साहसिक पर्यटनका आधारभूत विशेषता र महत्त्व</p> <p>८.३ साहसिक पर्यटनको वर्गीकरण - हिमालमा आधारित, नदीमा आधारित, समुद्रमा आधारित, प्रकृतिमा आधारित, हिउँमा आधारित, आकासमा आधारित साहसिक पर्यटन</p> <p>८.४ साहसिक पर्यटनका प्रकार र क्रियाकलाप : कठोर साहस र नरम साहस</p>	४
९.	पर्वतारोहण पर्यटनको परिचय	<p>९.१ हिमालको परिभाषा र यसका विशेषता : भौगोलिक विभाजन, हावापानीमा विविधता, जैविक विविधता,</p>	४

		<p>जीव तथा वनस्पति, जातीय विविधता</p> <p>९.२ हिमाल र पर्यटनबिचको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>९.३ विश्वमा पर्वतारोहणको इतिहास</p> <p>९.४ विश्वका प्रमुख हिमाल</p> <p>९.५ हिमाल आरोहणको उत्प्रेरणा</p> <p>९.६ पर्वतारोहण पर्यटनका फाइदा र नोक्सान</p>	
१०.	नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटन	<p>१०.१ नेपालका हिमालहरू तथा ८००० मि.भन्दा अग्ला हिमाल</p> <p>१०.२ नेपालको हिमाली क्षेत्रका प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक स्रोतसाधन</p> <p>१०.३ नेपालमा पर्वतारोहण तथा पदयात्राको इतिहास</p> <p>१०.४ नेपालको पर्वतीय पर्यटन क्रियाकलाप</p> <p>१०.५ पर्वतारोहण अभियान नियमावली, २०५९ र यसका संशोधनहरूमा उल्लेख गरिएबमोजिम नेपालमा पर्वतारोहणसम्बन्धी सामान्य नियम</p> <p>१०.६ नेपाल पर्वतारोहण सङ्घ (NMA) : यसको भूमिका र कार्य</p> <p>१०.७ हिमाल आरोहणका क्षेत्रमा हुने स्वास्थ्य समस्याहरू</p> <p>१०.७ हिमालयन उद्धार सङ्घ (HRA) : यसको भूमिका र कार्य</p>	१२
११.	पर्वतारोहणसम्बन्धी आधारभूत कुरा	<p>११.१ हिमाल आरोहण अभियानको परिचय र आरोहण उपकरण</p> <p>११.२ नेपालमा पर्वतारोहण प्रक्रिया र शुल्क</p> <p>११.३ नेपालमा पर्वतारोहणका लागि खुला गरिएका हिमाल</p>	४
	जम्मा		८०
	प्रयोगात्मक		८०
	कुल जम्मा		१६०

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
खण्ड १ : यात्रा तथा भ्रमण, पदयात्रा र जलयात्रा			
१.	अवकाश, आनन्द र पर्यटन तथा आतिथ्यको परिचय	१.१ अवकाश, आनन्द र पर्यटन : अर्थ र क्रियाकलाप १.२ पर्यटन आवास व्यवस्था : अर्थ र अवधारणा १.३ पर्यटन आवास व्यवस्थाका प्रकार	४
२.	यात्रा विवरणिका	२.१ यात्रा विवरणिका : अर्थ, परिभाषा र प्रकार २.२ पर्यटनमा यात्रा विवरणिकाको महत्त्व २.३ यात्रा विवरणको योजना र यसमा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष २.४ पर्यटन, पदयात्रा तथा न्याफ्टिडको साधारण यात्रा विवरणिका निर्माण	९
३.	आधारभूत पर्यटन सेवा	३.१ यात्रु आवागमन सेवा ३.२ आतिथ्य सेवा ३.३ ट्राभल एजेन्सी तथा भ्रमण गाइड सेवा ३.४ ट्रेकिङ एजेन्सी तथा पदयात्रा गाइड सेवा ३.५ यात्रा तथा आतिथ्य व्यवसायका स्वरूप : एकल स्वामित्व, साभेदारी, कम्पनी/व्यावसायिक, सहकारी, फ्रेन्चाइजी, चेन	८
४.	पर्यटन वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य निर्धारण तथा बिक्री	४.१ पर्यटन महसुलको अवधारणा ४.२ महसुललाई प्रभाव पार्ने तत्त्व ४.३ महसुल आकर्षित पक्ष ४.३.१ होटल <ul style="list-style-type: none"> • होटल आरक्षण प्रक्रिया • आरक्षणका माध्यम • आरक्षणका स्रोत • भोजन योजना तथा कोठाको दरभाउ ४.३.२ पदयात्रा तथा न्याफ्टिड सेवा <ul style="list-style-type: none"> • पदयात्रा तथा न्याफ्टिड सेवामा आरक्षण प्रक्रिया • पदयात्रा तथा न्याफ्टिड सेवामा महसुल ४.३.३ यातायात सेवाहरू	११

		<ul style="list-style-type: none"> यातायात सेवामा आरक्षण प्रक्रिया यातायात महसुल <p>४.४ भुक्तानी फिर्ताको प्रक्रिया</p> <p>४.५ पर्यटन वस्तु तथा सेवाको बिक्री</p>	
५.	स्वागत तथा स्थानान्तरण	<p>५.१ स्वागत तथा जानकारी</p> <p>५.२ आगमन स्थानान्तरण : महत्त्व र प्रक्रिया</p> <p>५.२ निर्गमन स्थानान्तरण : महत्त्व र प्रक्रिया</p> <p>५.२ पर्यटकले भ्रमण गर्दा गर्न हुने र गर्न नहुने कुरा</p>	४
६.	ग्राहक सेवा तथा आधारभूत बिक्री सिप	<p>६.१ ग्राहक सेवाको परिभाषा</p> <p>६.२ अपेक्षित गुण</p> <p>६.३ यात्रा व्यवसायमा आवश्यक पर्ने आधारभूत बिक्री सिप</p> <p>६.४ ग्राहक गुनासो व्यवस्थापन</p>	९
७.	यात्रासम्बन्धी सूचना तथा कागजात	<p>७.१ यात्रा सूचनाको अवधारणा र महत्त्व</p> <p>७.२ यात्रा सूचनाका स्रोत : औपचारिक तथा अनौपचारिक</p> <p>७.३ ओएजि लाइट गाइड बुक</p> <ul style="list-style-type: none"> फ्रिटिगुन्टा छुट अन्तर्राष्ट्रिय समयको गणना <p>७.४ अन्तर्राष्ट्रिय यात्रासम्बन्धी आवश्यकता : राहतदानी, प्रवेश आज्ञा, भन्सार, मुद्रा, स्वास्थ्यसम्बन्धी प्रमाणपत्र आदि ।</p>	८
खण्ड २ : हवाई यात्रा			
८.	हवाई भाडासम्बन्धी आधारभूत कुरा	<p>८.१ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई भाडादरसम्बन्धी सामान्य नियम</p> <p>८.२ भाडादरका प्रकार : सामान्य भाडा र विशेष भाडा</p> <p>८.३ भाडादर निर्धारण गर्ने प्रक्रिया</p> <p>८.४ स्थानान्तरणका लागि अस्वीकार्य यात्रु तथा निषेधित यात्रु (डिपोर्टीज)</p> <p>८.५ भुक्तानी फिर्ता, अनुपस्थित यात्रु (No show) र अग्रिम यात्रु (Go show)</p>	४
९.	यात्रु हवाई टिकट	९.१ अर्थ तथा महत्त्व	४

		<p>९.१ IATA टिकेटिङ : प्रकार तथा टिकट जारी गर्ने सामान्य नियम</p> <p>९.३ IATA टिकटका महत्वपूर्ण अङ्ग</p> <p>९.४ विद्युतीय टिकट</p> <p>९.५ हवाईसेवा आरक्षण गर्ने प्रक्रिया</p>	
खण्ड ३ : पर्वतारोहण पर्यटन			
१०.	पर्वतारोहणका आधारभूत कुरा	<p>१०.१ हिमाल आरोहणको परिचय</p> <p>१०.२ आरोहणका प्रकार : अल्पनिजम, हाइ अल्टिच्युड हिमालारोहण र अल्ट्रा लाइटवेट हिमाल आरोहण</p> <p>१०.३ वातानुकूलन हुनु, लेक लागनु तथा यसको रोकथाम तथा सुरक्षा</p> <p>१०.४ हिमाल आरोहणका आवश्यक पूर्वतयारी</p> <p>१०.५ पर्वतारोहणका औपचारिकता</p>	८
११.	पर्वतारोहण अभियान : सिप र ज्ञान	<p>११.१ क्याम्प स्थलको छनोट</p> <p>११.२ आरोहण दलको नेतृत्वकर्ताको योग्यता र उसको भूमिका</p> <p>११.३ नेपालमा हिमाल आरोहणमा सरदारको भूमिका</p> <p>११.३ प्राविधिक ज्ञान तथा सिप</p> <p>१३.४ आरोहणसम्बन्धी नियम</p> <p>१३.५ आधारभूत सुरक्षा प्रणाली</p> <p>१३.६ आपत्कालीन रोकथाम तथा सतर्कता</p> <p>१३.७ हिमालमा हुन सक्ने प्रमुख खतरा : चटान खस्ने, हिउँ पर्ने, वर्षा, नदीपार, चट्याङ, हिमपहिरो, विषम तापक्षेत्र, उचाइ, सूर्य तथा विकिरण आदि</p>	११
	जम्मा		८०
	प्रयोगात्मक		८०
	कुल जम्मा		१६०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ११

खण्ड १ : यात्रा र पर्यटन			
एकाइ	विषयक्षेत्र	क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा
१.	पर्यटनको अवधारणा	विभिन्न प्रकारका पर्यटन गन्तव्य र पर्यटकसम्बन्धी जानकारी दिने श्रव्यदृश्य सामग्रीको खोजी र प्रस्तुति गर्ने	४
२.	पर्यटनका आयाम	कुनै एक स्थानीय प्राकृतिक वा सांस्कृतिक पर्यटन स्थलको भ्रमण गरी त्यहाँ रहेको प्रमुख आकर्षणहरूको पहिचान र प्रस्तुति गर्ने	९
३.	पर्यटनको उद्भव र विकास	पर्यटन उद्योग र यसका विभिन्न क्रियाकलापहरूबारे परियोजना कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्ने	६
४.	पर्यटन सङ्गठन	पर्यटनका अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय तथा स्थानीय सङ्गठनहरू र तिनका कार्यहरूको खोजी र प्रस्तुति गर्ने	६
५.	पर्यटन बजार व्यवस्थापन	स्थानीय स्तरमा उपलब्ध कुनै एक पर्यटन संस्था/होटल उद्योग/विमान कम्पनीको अवलोकन भ्रमण गरी ती संस्थाहरूले पर्यटन वस्तुको बिक्रीका लागि अपनाउने विधिहरूको जानकारी लिने र प्रतिवेदन तयार गर्ने	६
६.	नेपालमा पर्यटन	नेपालका विभिन्न प्रदेशस्थित प्रमुख पर्यटन आकर्षणहरूको पहिचान गरी तिनको एल्बम तयार गर्ने र यी आकर्षणहरूको प्रवर्धनमा रहेका चुनौतीहरूका बारेमा कक्षामा प्रस्तुति दिने	६
७.	पर्यटनको प्रभाव	पर्यटनले पर्यटकीय गन्तव्यमा पार्ने विभिन्न प्रकारका प्रभावहरूका बारेमा चार्ट वा दृश्यात्मक प्रस्तुति दिने	६
खण्ड २ पर्वतारोहण पर्यटन			
८.	साहसिक पर्यटनको परिचय	शिक्षकले साहसिक पर्यटनका बारेमा श्रव्यदृश्यात्मक प्रस्तुति दिने	६
९.	पर्वतारोहण पर्यटनको परिचय	नेपालका प्रमुख हिमालहरूको विवरण तयार गरी हिमाली प्रकृति तथा संस्कृतिका बारेमा प्रस्तुति दिने	७
१०.	नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटन	नेपालको पर्वतारोहण पर्यटनका नियम, विधि र प्रक्रिया तथा क्रियाकलापहरूका बारेमा कक्षामा समूहगत छलफल र प्रस्तुति गर्ने	७
११.	पर्वतारोहणसम्बन्धी आधारभूत कुरा	विद्यार्थीहरूबाट नेपालका प्रमुख हिमालहरूको तस्बिर सङ्कलन गर्न लगाई प्रदर्शन गर्न लगाउने, नेपालको पर्वतारोहणसम्बन्धी तथ्यहरू सङ्कलन गर्न लगाई चित्रका रूपमा प्रस्तुत गर्ने	७
जम्मा			६०

द्रष्टव्य : विद्यालयले कक्षा ११ मा यो विषयको अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि अध्ययन क्षेत्रभन्दा बाहिरको न्यूनतम कुनै एक गन्तव्यको भ्रमण/पदयात्रा/जलयान्त्रा गराएर अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि प्रतिवेदन लेख्न लगाउनुपर्ने छ

।

खण्ड १ : यात्रा र भ्रमण, पदयात्रा र जलयात्रा			
एकाइ	विषयक्षेत्र	क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा
१.	अवकास, आनन्द र पर्यटन तथा आतिथ्यको परिचय	फुर्सद, मनोरञ्जन तथा पर्यटन उद्योगमाथि कक्षामा छलफल गर्ने, स्थानीय मनोरञ्जन केन्द्रहरूको नाम सङ्कलन तथा उनीहरूका मुख्य सेवाहरूमाथि प्रस्तुति गर्ने	४
२.	यात्रा विवरणिका	यात्रा योजना निर्माण तथा विभिन्न प्रकारका यात्रा विवरणिका निर्माणको अभ्यास गर्ने	५
३.	आधारभूत पर्यटन सेवा	नेपालमा यात्रा तथा आतिथ्य सेवासम्बन्धी व्यवसायका प्रक्रियातथा आवश्यकताहरूका विषयमा परियोजना कार्य गरी सोको प्रस्तुति गर्ने	५
४.	पर्यटन वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य निर्धारण तथा बिक्री	स्थानीय स्तरमा विद्यमान पर्यटन वस्तुहरूको पहिचान गरी तिनको प्रभावकारी बिक्रीका लागि उपयुक्त बिक्री रणनीति तयारी र प्रस्तुति गर्ने कनै एक पर्यटन वस्तु अथवा गन्तव्यको वैयक्तिक अध्ययन गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	७
५.	स्वागत तथा स्थानान्तरण	ट्राभल एजेन्सीको भ्रमण गरेर अतिथिको स्वागत गर्दा र बिदाइ गर्दा ट्राभल एजेन्सीहरूले पूरा गर्ने प्रक्रियाहरूको सूची तयार पार्ने । अतिथिको स्वागत तथा बिदाइको अभ्यास गर्ने ।	७
६.	ग्राहक सेवा तथा आधारभूत बिक्री सिप	अतिथिहरूको रेखदेख तथा प्रभावकारी अतिथि सेवाको अभ्यास गर्ने	६
खण्ड २ : हवाई यात्रा			
७.	यात्रासम्बन्धी सूचना तथा कागजात	यात्रा सूचनाका विभिन्न स्रोतहरूको प्रदर्शनी गर्ने, यात्राका विभिन्न सूचना, राहतदानी तथा प्रवेश आज्ञाहरूका नमुना सङ्कलन गरी प्रदर्शन गर्ने	६
८.	हवाई भाडासम्बन्धी आधारभूत कुरा	ट्राभल एजेन्सीहरूको भ्रमण गरी हवाई भाडासम्बन्धी आधारभूत नियम तथा निर्धारण प्रक्रियाका बारेमा जानकारी लिने र त्यसको	८

		विवरण तयार गर्न	
९	यानु हवाई टिकट	हवाई टिकट तयारी गर्ने, कक्षाकोठामा हवाई टिकटका आवश्यक तत्वहरूका बारेमा छलफल गर्ने	८
खण्ड ३ : पर्वतारोहण पर्यटन			
१०.	पर्वतारोहणका आधारभूत कुरा	हिमाल आरोहणका गतिविधिसम्बन्धी भिडियोहरूको प्रस्तुति गर्ने श्रव्यदृश्य सामाग्रीबाट हिमाल आरोहण गर्दाका खतरा तथा यसका असरका बारेमा विवरण तयार गरी प्रस्तुत गर्ने	९
११.	पर्वतारोहण अभियान : सिप र ज्ञान	आरोहीहरूको उद्धारको नमुना अभ्यास गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने	८
	जम्मा		८०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

पर्यटन तथा पर्वतारोहण शिक्षासम्बद्ध सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीहरूका पूर्वअनुभव, अवधारणा, उनीहरूको बसोबास क्षेत्रको अवस्था, बसोबास क्षेत्रमा विद्यमान प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक विशेषताहरू, विद्यार्थीको अभिरुचि तथा धार्मिक सांस्कृतिक विश्वास आदि समेतलाई ध्यान दिनुपर्छ । यो विषय प्रयोगात्मक विषयसमेत भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्छ । सैद्धान्तिक विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथासम्भव उदाहरण, स्थलगत भ्रमण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा विद्यार्थीमा समझदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्ने क्रियाकलापलाई जोड दिनुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी ज्ञानमा पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई प्राप्त ज्ञानलाई सिर्जनात्मक प्रयोगमा रूपान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरणका क्षेत्रमा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री र तिनीहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा स्थानीय स्तरका सम्बन्धित क्षेत्रमा क्रियाशील संस्थाहरू, सामुदायिक स्रोत र अभिभावकसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता स्रोतहरूको प्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकताअनुसार प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।

निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न विभिन्न विधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस विषयमा छलफल विधि, अवलोकन भ्रमण विधि, प्रदर्शन विधि, खोज विधि, प्रश्नोत्तर विधि, प्रयोग विधि, श्रव्य/दृश्य प्रस्तुति विधि, परियोजना कार्य, समस्या समाधान विधि जस्ता विधिहरूलाई विषयवस्तुको स्वरूप तथा परिस्थितिअनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिले मात्र पूर्णता नपाउन सक्छ । त्यसैले प्रत्येक शिक्षकले यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिलाई एउटा आधारका रूपमा लिई आर्नो ठोस परिस्थितिअनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रियाको छनोट गर्नुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को समाजशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नअनुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि कुल भारको ५० प्रतिशत छुट्याई पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । प्रयोगात्मक बाह्य मूल्याङ्कनका लागि कुल भारको २५ प्रतिशत भार छुट्याइएको छ ।

Secondary Education Curriculum

2076

Marketing

Grade: 11 and 12

Subject Code: Mar. 307 (Grade 11), Mar. 308 (Grade 12)

Credit Hour: 5

Annual Working hours: 160

1. Introduction

Marketing has become essential in all sectors of business like agriculture, industry, banking, insurance, hospitals, and other social organizations. It has become the subject of serious concern, discussion and application in national as well as in international arena. These days, marketing has been followed not only as a business strategy but also as a business tactics to win the confidence of customers in a more competitive arena. A large number of industrial and commercial undertakings came into existence in the country. As a result, Nepalese business sector has become more complex. This situation has created a greater demand for the implementation of marketing philosophy in the country not only in the business and education sectors of Nepal, but also in daily life of consumers.

This marketing curriculum is designed to provide a fundamental conceptual principles and practices of marketing. It shall also be useful for the students pursuing a career at the front line marketing jobs such as sales-persons, sales representatives and supervisors as well as those who pursue small business. It will further introduce students the major functions involved in the marketing process of a business organization in order to prepare them for university education.

The curriculum has been structured for two years as for Grade 11 and 12. The course in Grade 11 basically includes the general areas of marketing; whereas, the course designed for Grade 12 includes basically the components of marketing mix, which if properly integrated, gives a suitable marketing program to marketers for making right decision in marketing fields. In addition, it also includes the social aspect of marketing. It incorporates the level-wise competencies, grade-wise leaning outcomes and scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject.

2. Level-wise competencies

This course on marketing aims to develop the following competencies among students:

1. Describe the key marketing concepts and skills
2. Perform situational analysis to assess market opportunities
3. Gather, analyze and draw conclusions from market and environmental data
4. Define the marketing elements needed for a successful product offering
5. Develop the capabilities to generate and manage small business independently
6. Enhance creativity and competency in the changed situation
7. Develop foundation knowledge in relation to marketing functions of business organization
8. Identify the emerging issues and tools of marketing
9. Develop the conceptual frame and relation of marketing with ethical value

10. Describe the prospect of social responsibility in marketing
11. Assess the marketing environment such as economic, demographic, socio-cultural, competitive, political-legal, ecological, and technological issues associated with marketing practices
12. Explain the marketing principles to be followed in different business situations
13. Describe and utilize the art of selling.

3. Grade-wise Learning Outcomes

S.N.	Grade 11		Grade 12	
	Content Area	Learning Outcome	Content Area	Learning Outcome
1	Introduction to Marketing	1.1 Define the term 'Marketing'. 1.2 Explain the core concept of marketing. 1.3 Explain the historical development of marketing in different stages. 1.4 Describe the importance of customer in marketing. 1.5 Explain the different approaches to the study of marketing. 1.6 Discuss the importance of marketing to the firm and customers.	An Overview of Marketing	1.1 Describe the meaning and importance of marketing. 1.2 Identify the various marketing concepts and describe the marketing principles of one of the marketing concepts. 1.3 Explain the concept and components of marketing mix. 1.4 Describe the importance of marketing mix to the marketer.
2	Evolution of Marketing Concept	2.1 Identify the need of developing marketing concept. 2.2 Explain various types of marketing Concept. 2.3 Conduct a case study on marketing concept.	Product	2.1 Define product and classify it on the basis of various criteria. 2.2 Distinguish between consumer and industrial products. 2.3 Explain the types of consumers and industrial goods and their features. 2.4 Describe the meaning of Brands and Trade Mark. 2.5 Explain the importance and types of branding. 2.6 Point out the reasons for not Branding and qualities of good Branding. 2.7 Describe the meaning and features of packaging. 2.8 Identify the functions, types of package, levels and importance of packaging. 2.9 Describe the meaning of labeling and explain its types. 2.10 Describe the functions of

				labeling; 2.11 Conduct field/industrial visit and present the report in the class.
3	Marketing Mix and Its Components	3.1 Define marketing mix; 3.2 Explain the elements or components of marketing mix; 3.3 Describe the importance of marketing mix; 3.4 Participate in case analysis and solve the identified problems.	Pricing	3.1 Describe and explain price, pricing and forms of price. 3.2 Describe the objectives and importance of Pricing. 3.3 Describe the meaning and types of price discounts and price allowances. 3.4 Explain the factors affecting Price determination.
4	Components of Marketing	4.1 Discuss the various concepts of market. 4.2 Explain the types of market with its features. 4.3 Explain the features of Nepalese market. 4.4 Discuss and classify customers and buyers. 4.5 Describe the buying motives of customers. 4.6 Define demand. 4.7 Describe the meaning of need, drive, wants and creation of demand. 4.8 Explain the marketing process for delivering products and satisfaction to the customers and show its structure; 4.9 Point out the key players in marketing decision.	Distribution	4.1 Define and explain distribution and its elements. 4.2 Discuss the distribution structure for consumer and industrial products. 4.3 Discuss the channel conflicts and conflict resolution/settlement. 4.4 Describe the meaning, objectives and components of physical distribution and logistic support. 4.5 Discuss the importance of transportation and warehousing in distribution system 4.6 Conduct field visit and prepare survey report.
5	Marketing Functions	5.1 Describe the various types of marketing functions. 5.2 Explain the merchandizing function of marketing. 5.3 Describe the distribution functions of marketing with its methods and types. 5.4 Point out the types of marketing intermediaries and describe the importance of wholesalers and retailers in marketing. 5.5 Discuss the meaning and types of agents, wholesalers and retailers.	Promotion	5.1 Define promotion and explain objectives and the role of promotion in marketing. 5.2 Describe the importance of promotion. 5.3 Explain the components of promotion/ promotion-mix. 5.4 Describe the meaning and point out the features of advertising. 5.5 Describe the importance and types of advertising; 5.6 Prepare advertisement for media and social media. 5.7 Describe the meaning of

		<p>5.6 Discuss the facilitating functions of marketing.</p> <p>5.7 Define grading, standardization, and salesmanship.</p> <p>5.8 Conduct field visit and its class presentation.</p>		<p>personnel selling and sales promotion, and explain its importance.</p> <p>5.8 Highlight the methods of consumer promotion and trade promotion.</p> <p>5.9 Describe the meaning of publicity and public relations with their features.</p> <p>5.10 State the promotion tools and explain the importance of publicity and public relations in marketing.</p>
6	Marketing Environment	<p>6.1 Define marketing environment with the features of marketing environment.</p> <p>6.2 Explain the components of marketing environment.</p> <p>6.3 Distinguish between internal and external marketing environment.</p> <p>6.4 Discuss the concept and features of micro environment;</p> <p>6.5 Conduct a market survey and evaluate the effect of environmental forces on a firm's marketing activities.</p>	Emerging Issues in Modern Marketing	<p>6.1 Describe the meaning and point out the features of agriculture marketing.</p> <p>6.2 Explain the Problems and prospects of agricultural marketing in Nepal.</p> <p>6.3 Introduce industrial marketing with its features.</p> <p>6.4 State the problems and prospects of industrial marketing in Nepal.</p> <p>6.5 Introduce to e-commerce/internet marketing and its methods.</p> <p>6.6 Describe the meaning of internet marketing with its features and importance in business.</p> <p>6.7 Define telemarketing and televised marketing with their features.</p> <p>6.8 Discuss the problems and prospects of televised and telemarketing in Nepal.</p> <p>6.9 Identify and explain other special fields of marketing.</p> <p>6.10 Conduct field visits and make effective class presentation.</p>
7	Buyer Behaviour and Buying Decision	<p>7.1 Describe the meaning of buyer and buyer behavior with their features.</p> <p>7.2 Explain the need for understanding buyer behavior.</p> <p>7.3 Explain the buying process of individual buyer or consumer buying process.</p> <p>7.4 Explain the buying process of an organization or</p>	Marketing Ethics and Social Responsibility	<p>7.1 Describe the meaning of marketing ethics and social responsibility.</p> <p>7.2 Explain the ethical behaviors in business marketing.</p> <p>7.3 Describe social marketing functions.</p> <p>7.4 Discuss the cost of ignoring social responsibility.</p>

		<p>organizational buying process.</p> <p>7.5 Conduct a market survey and prepare a survey report.</p> <p>7.6 Conduct a case study on buyer behavior regarding how the buyers do.</p>		
8	Marketing Information System	<p>8.1 Define marketing information System with its features.</p> <p>8.2 Discuss the importance of marketing information.</p> <p>8.3 Describe the elements or components of marketing information system.</p> <p>8.4 Define Internal Records System, marketing intelligence system and decision support system.</p> <p>8.5 Describe the meaning of marketing research with its features</p> <p>8.6 Explain about the process of marketing research.</p>	Developing Salesmanship Skill	<p>8.1 Define salesmanship.</p> <p>8.2 Explain the development process of salesmanship.</p> <p>8.3 Discuss the role of salesmanship in marketing.</p> <p>8.4 Justify salesmanship as a science, an art, or a profession.</p> <p>8.5 Discuss selling as a psychological phenomenon.</p> <p>8.6 Explain the qualities of a good salesman.</p>
9	Project Work and Report Preparation	<p>9.1 Describe concept of research/project work, research process, and research methodologies.</p> <p>9.2 Select project area and a topic;</p> <p>9.3 Prepare a questionnaire.</p> <p>9.4 Organize a field visit and collect data and information.</p> <p>9.5 Analyze data and prepare a report.</p> <p>9.6 Present and submit the project report.</p>	PROJECT WORK AND REPORT PREPARATION	<p>9.1 Describe the concept of research/project work, research process, and research; methodology.</p> <p>9.2 Select project area and a topic.</p> <p>9.3 Prepare a questionnaire.</p> <p>9.4 Organize a field visit and collect data and information.</p> <p>9.5 Analyze data and prepare a report.</p> <p>9.6 Present and submit the project report.</p>

4. Scope and Sequence of Contents

Grade 11

S.N	Content Area	Elaboration of Contents	Working Hours
1	Introduction to Marketing	<p>1.1 Meaning and definition of marketing</p> <p>1.2 Core concepts of marketing</p> <p>1.3 Historical development of marketing</p> <p>1.4 Status/position of customer in marketing</p>	18

		1.5 Approaches to the study of marketing 1.6 Importance of Marketing	
2	Evolution of Marketing Concept	2.1 Reasons for developing marketing concept 2.2 Various types of marketing concept – <ul style="list-style-type: none"> • Production Concept • Product Concept • Selling Concept • Modern Marketing Concept • Societal Marketing Concept • Holistic marketing concept 2.3 Case study method	12
3	Marketing Mix and Its Components	3.1 Meaning and definition of marketing mix 3.2 Elements or components of marketing mix <ul style="list-style-type: none"> • Product mix • Price mix • Promotion mix • Place mix • Process mix • People mix • Physical evidence mix 3.3 Importance of marketing mix 3.4 Case exercise on marketing mix	12
4	Components of Marketing	4.1 Concepts of market (place concept, area concept and demand concept) 4.2 Types and features of market 4.3 Features of Nepalese market 4.4 Customers <ul style="list-style-type: none"> 4.4.1 Concept and classifications - Individual (non-institutional) and institutional (organizational) buyers 4.4.2 Buying motives of customers: Meaning and types 4.5 Demand: Concept of needs, drive, wants, and demand- Creation of demand 4.6 Marketing process: Concept and structure, key players in marketing	14
5	Marketing Functions	5.1 Merchandizing function <ul style="list-style-type: none"> 5.1.1 Buying: Meaning, nature and elements; methods of buying 5.1.2 Selling: Meaning, nature and elements of selling 5.2 Components of distribution function: <ul style="list-style-type: none"> 5.2.1 Meaning, methods of distribution and type of marketing intermediaries 	24

		<p>5.2.2 Methods of distribution (Direct and Indirect distribution)</p> <p>5.2.3 Types of marketing intermediaries</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Agents</i> – Meaning, types (manufacturer's agent, sole agent, commission agent/ full-service agents and limited-service agents) and functions • <i>Wholesalers</i> – Meaning, types (merchant wholesalers, agent wholesalers, manufacturer-wholesaler or manufacturers' sales branches) and functions • <i>Retailers</i> – Meaning, types (traditional shops, departmental stores, super market, mall, multiple shops/chain stores, consumers' cooperatives and mail order business) and functions <p>5.3 Facilitating Functions: Grading, standardization, financing, risk bearing, information and salesmanship</p> <p>5.4 Field visit and class presentation</p>	
6	Marketing Environment	<p>6.1 Meaning and definition of marketing environment</p> <p>6.2 Features of marketing environment</p> <p>6.3 Components of marketing environment: Internal and external</p> <p>6.4 General impacts of marketing environment on a firm's marketing activities</p> <p>6.5 Market visit and survey</p>	16
7	Buyer Behaviour and Buying Decision	<p>7.1 Meaning and features of buyer and buyer behaviour</p> <p>7.2 Need for understanding buyer behaviour</p> <p>7.3 Buying process of individual buyer or consumer buying process</p> <p>7.4 Buying process of an organization or organizational buying process</p> <p>7.5 Market visit and conduct survey</p> <p>7.6 A case study on buyer behaviour</p>	12
8	Marketing Information System	<p>8.1 Meaning and definition of marketing information system</p> <p>8.2 Features of marketing information system</p> <p>8.3 Importance of marketing information</p> <p>8.4 Elements of components of marketing information system:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Internal records system; • Marketing intelligence system; • Decision support system; • Marketing research – Meaning, features, and process; 	12
		Total	120

Grade 12

S.N.		Elaboration of Contents	Working Hours
1	An Overview of Marketing	1.1 Concept and importance of marketing,	2
2	Product	2.1 Meaning and definition of product 2.2 Levels of product 2.3 Classification of products; Consumer and industrial products – Types of consumer and industrial goods and their features 2.4 Branding: Meaning of brands and trade mark; Importance of branding; Types of brands; Reasons for not branding products; qualities of good branding 2.5 Packaging: Meaning and features, functions, levels, types of package, importance of packaging 2.6 Labeling: Meaning, types and functions of labeling 2.7 Field/industrial visit and class presentation	20
3	Pricing	3.1 Meaning and definition of price and pricing 3.2 Forms of price 3.3 Objective of pricing: Profit-oriented, sales-oriented, and status quo objective 3.4 Importance of pricing – to the firm, customers, society and nation 3.5 Pricing allowances and discounts: Meaning and types 3.6 Factors affecting pricing: Internal and external factors	12
4	Distribution/Place	4.1 Meaning and definition of distribution 4.2 elements of distribution: Distribution structure, channels of distribution (Review of agents, wholesalers and retailers) and physical distribution 4.3 Distribution structure for consumer and industrial products 4.4 Channel conflicts and conflicts resolution/settlement – Resolution through mitigation, conciliation, arbitration, and litigation 4.5 Physical distribution and logistics management: Meaning, objective and components 4.6 Importance of transportation in distribution system 4.7 Importance of warehousing in distribution system 4.8 Field visit and class presentation	22

5	Promotion	5.1 Meaning and definition of promotion 5.2 Objective or role of promotion in marketing 5.3 Importance of promotion 5.4 Components of promotion/promotion-mix: Advertising, personnel selling, sales promotion, publicity, and public relations 5.5 Advertising: Meaning, features and importance of advertising; types of advertising, advertising media and social media 5.6 Personal Selling: Meaning and importance, types of sales process: indoor sales and outdoor sales 5.7 Sales Promotion: Meaning and importance of sales promotion; methods of consumer promotion and trade promotion 5.8 Publicity and public relations: Meaning, features, tools, and importance of publicity and public relations	20
6	Emerging Issues in Modern Marketing	6.1 Agriculture marketing: Meaning and features; problems and prospects of agricultural marketing in Nepal 6.2 Industrial marketing: Meaning and features; problems and prospects of industrial marketing in Nepal 6.3 E-commerce/Internet marketing: Concept and method of e-commerce; meaning and features of internet marketing; use or importance of internet in business 6.4 Telemarketing and televised marketing: Meaning and features of telephone and televised marketing; problems and prospects of televised and telemarketing in Nepal 6.5 Other special fields of marketing – <ul style="list-style-type: none"> • Services marketing • Export marketing • International marketing • Global marketing 6.6 Field visits and class presentation	20
7	Marketing Ethics and Social Responsibility	7.1 Meaning of marketing ethics and social responsibility 7.2 Ethical behaviour in marketing <ul style="list-style-type: none"> • Morality • Ethical decision making • Ethical guidelines 7.3 Social marketing functions <ul style="list-style-type: none"> • Survival • Profitability • Services to customers • Obligations towards employees, the community, customers, and the public • Eco-friendly activities 7.4 The cost of ignoring social responsibility <ul style="list-style-type: none"> • Rejection of company's products by customers and society 	12

		<ul style="list-style-type: none"> • Damage of company goodwill • Barriers to organizational growth 	
8	Developing Salesmanship Skill	8.1 Meaning and definition of salesmanship 8.2 Origin and development of salesmanship – The ancient persuasive act, origin of markets for exchange, origin of travelling salesman, emergence of shops, influence of guilds regulations, origin of commercial adventurer, emergence of honesty in selling, creation of buyers' awareness, and increasing importance of consumers 8.3 Role of salesmanship in marketing 8.4 Salesmanship as a science, an art, or a profession 8.5 Selling as a psychological phenomenon 8.6 Qualities of a good salesman for successful selling – Sales personality, physical traits, mental traits, social traits, and character traits	12
		Total	120

5. Suggested Practical/Project Activities

The following are some examples of practical/project work activities to be performed by students of Grade 11 and Grade 12.

Grade 11

S.N.	Content Area	Suggested Activities	Working hours
1	Introduction	<ul style="list-style-type: none"> • Make a short visit to a nearby market (shops or companies) and ask five businessmen the question, “what is marketing?”. • Collect the answer and compare the meaning of marketing they have read in the book. • Write and submit the similarities and differences in meaning of marketing in the book and meaning of marketing given by businessmen. 	2
2	Evolution of Marketing Concept	-	-
3	Marketing Mix and Its Components	Visit to a nearby market and observe the marketing mix and tools followed by the marketers. The teacher can make different groups as per their convenience and let students present their reports regarding the topics of the marketing mix.	2
4	Components of Marketing	Ask all of their family members or the random buyers what they have bought in last one year and purpose of buying it. They submit their findings to the teachers.	3

5	Marketing Functions	Go to a market nearby. Locate and recognize the marketing intermediaries and find their major functions. Prepare a short presentation report. Present and discuss the findings in the classroom.	3
6	Marketing Environment	Visit some of the nearby marketing firms and collect information about the nature and features of marketing environment and their negative and positive impacts to the marketing firms. Prepare a report and present their findings in the classroom.	2
7	Buyer Behaviour and Buying Decision	Collect the information of consumer buying behavior regarding their buying processes, such as purchase plan, price, product quality and quantity.	3
8	Marketing Information System	-	-
9	Project Work and Report Preparation	<p>9.1 Project work and Report Writing</p> <p>Guidelines for the task:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Class orientation to students (including the concept of research/project work, research process, and research methodologies) 2. Selection of a project area and a topic 3. Preparation of a questionnaire 4. Field visit and data collection 5. Data analysis and a report preparation 6. Project report presentation and submission 	25
Total hours			40

Grade 12

S.N.	Content Area	Suggested Practical Activities	Working hours
1	An Overview of Marketing	-	-
2	Product	<ol style="list-style-type: none"> 2.1 Prepare a list of 10 popular brand names in the market and present in the classroom. 2.2 Visit some firms nearby their school and observe packaging and labeling processes and functions. 	3

		Take notes of the quality of good brand names, packaging and labeling and present in the class.	
3	Pricing	Visit different large retail stores and shops nearby their schools and then find out their pricing objectives and methods.	2
4	Distribution/Place	Find the key role players in the distribution channel. Observe how their physical distribution is taking place around their cities or in the nation and present and discuss in the class.	3
5	Promotion	Review newspapers; listen to the electronic media and watch hoarding boards. Now, find out which means of advertisement is effective in their village or town. Present their findings in the class.	2
6	Emerging Issues in Modern Marketing	Visit some agricultural markets. Ask the marketers about the problems and prospects of agricultural marketing that they are facing. Make a list of five marketing firms, adopting internet, telemarketing and televised marketing. Discuss about why they adopted these strategies. Prepare a short report and present it in the class.	3
7	Marketing Ethics and Social Responsibility	Find two firms in their locality which are specifically bearing the social responsibility. For example, Bir Hospital was conducting free health campaign during the earthquake. Visit them and interview the concern person in the firm about their attempt of social responsibility.	1
8	Developing Salesmanship Skill	Visit some shops or retail stores and observe the salesmanship qualities and methods. Write a short description report. Discuss and present it in the class.	1
9	Project work and Report Writing and Presentation	<p>9.1 Project work and report writing</p> <p>Guideline for the task:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Class orientation to students (including the concept of research/project work, research process, and research methodologies) 2. Selection of a project area and a topic 3. Preparation of a questionnaire/list of questions 4. Field visit and data collection 5. Data analysis and report preparation 6. Project report presentation and submission 	25
	Total Hours		40

6. Learning Facilitation Method and Process

Being an entry point for higher education, students choose marketing for pursuing their academic interest and, therefore, they need a broader and deeper understanding of the subject. For others, knowledge of marketing is useful in daily lives and livelihood of people. Its contribution lies in the content, cognitive processes, skills and values that marketing promotes. On this backdrop, the following principles will be adopted in course of learning facilitation process:

- Focus on student-centred teaching learning activities
- Inclusive classroom activities
- Pair/group work and individual work
- integrated skill activities
- Task based activities to gain marketing competency
- Multimedia facilitation and use of online resources

Apart from these, the following pedagogical methods, techniques and strategies will be applied while facilitating the teaching learning process:

- Classroom lectures
- Group discussion and presentation
- Case study
- Home assignment
- Market visits and surveys
- Project Work
- Brochure, booklet, magazine and newspapers related to marketing activities of various industries, companies and brands
- Use of audio-visual aids like pictures and documentary
- Various questionnaire and reports related to marketing
- Computers and multi-media projector will enhance and motivate pupils' learning.

6. Student Assessment

Student assessment is an integral part of teaching learning process. It's no exception to this subject. Both formative and summative assessment strategies are used during the course facilitation. As formative assessment is mainly to bring improvement in students' learning and it is to be carried out in the continuous basis, the following strategies are to be utilized for the formative assessment:

- Assessment of students' everyday learning
- Presentation of home assignments by the students
- Students' participation in discussions
- Project work completion
- Weekly, Monthly and trimester tests

Summative assessment will be carried out through internal and external evaluation.

(a) Internal Evaluation

Internal evaluation includes classroom participation, class assignment, home assignments, class test, unit test, practical works, progress assessment, and project works, which covers 25% of the weightage. Student's knowledge, skills and competencies will be measured through internal evaluation in both the classes of Grade 11 and 12. As an internal evaluation, two trimester examinations will also be conducted. A continuous informal assessment of student learning provides opportunity for remedial instruction to the students. So, it should be carried out by the teachers. The bases for the evaluation of the internal evaluation are as follows:

S.N.	Bases for Evaluation	Marks
1.	Classroom participation (Daily attendance, home assignment, classwork, individual, group and class participation in learning, participation in academic and other activities)	3
2.	Trimester exam	6
3.	Project work, project report and presentation	16
	Total	25

(b) External examination

As a part of summative assessment, a final annual examination will be administered and it carries 75% of the total weight. The examination will be conducted based on the specification grid developed by Curriculum Development Centre.

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

योग

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : [YOG. 311] (कक्षा ११), [YOG. 312] (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

विद्यालय तहको योग विषयको पाठ्यक्रमको मूल लक्ष्य स्वस्थ जीवशैली र योगउपचारमा आधारित सामान्य अभ्यास सम्बद्धविषयवस्तुको ज्ञान, सिप तथा दक्षता आर्जन गर्न सक्षम बनाउनु रहेको छ । यस पाठ्यक्रममा तल्लो तहमा प्राप्त गरेका यौगिक अभ्यास तथा अनुभवहरूलाई समेट्दै स्वाध्ययनको पूर्वाधारका लागि आवश्यक विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् । यस विषयका विषयवस्तुहरूको सहजीकरणका लागि कक्षा ११ र १२ गरी हरेक कक्षामा पाठ्यभार १६० कार्यघण्टा वा ५ क्रेडिट आवर कायम गरी क्षेत्रगत रूपमा समेत बाँडफाँड गरिएको छ । यसमा विषयवस्तुको सीमा निर्धारण गरिनुका साथै सिकाइ क्रियाकलाप र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई बढी वस्तुगत र व्यावहारिक बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

योगको ऐतिहासिक परम्परा, प्रचलित आसन, प्राणायाम, बन्ध तथा मुद्राको अभ्यास, योगमा आधारित चिकित्साका अवधारणा तथा अभ्यास जस्ता विषयवस्तु समेटी तयार पारिएको यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा विभिन्न समयमा सरोकारवाला, शिक्षक र अभिभावकहरूले पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा दिएका राय सुझाव तथा सरसल्लाहलाई आत्मसात् गर्दै शिक्षा सिद्धान्तानुरूप व्यवस्थितगरिएको छ । उक्त विषयवस्तु समायोजन गर्दा पाठ्यक्रमलाई सरल, प्रायोगिक, समयसापेक्ष र स्तरीय बनाउनुपर्ने पक्षलाई पनि विशेष ध्यान दिइएको छ । साथै उल्लिखित तथ्यलाई मनन गर्दै योग विषयलाई ५० प्रतिशत अंश सैद्धान्तिक र ५० प्रतिशत अंश प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित हुने गरी सिकाइ सहजीकरण तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि र सक्षमतालाई सम्बन्धित गरिएको छ भने अधिल्ला कक्षासँगको लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टता र मौलिकतालाई समेटिएको छ । यसमा सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रियाका साथसाथै निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ को ऐच्छिक योग विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरूमा सक्षम हुने छन् :

१. योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको बोध गरी नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहासकोविस्तार र वर्णन
२. अष्टाङ्ग योग र हठयोगका निर्धारित विषयक्षेत्रको क्रियात्मक अभ्यास र प्रस्तुति
३. प्राण एवम् पञ्चकोषका विषयवस्तुको विश्लेषण र सन्दर्भपरक अभिव्यक्ति तथा उपयोग
४. यौगिक क्रिया तथा शोधन विधि सम्बद्ध विषयवस्तुको बोध तथा तदनुसृतको व्यवहार प्रदर्शन

५. नसर्ने एवम् सर्ने रोगहरूमा योग चिकित्साको प्रभावका आधारमा विषयवस्तुको बोध र अभिव्यक्ति
 ६. उमेरगत अवस्था अनुरूपका योगको बोध गरी किशोरावस्थाका समस्या सामाधानका लागि योग उपयोगको विश्लेषण
 ७. योग मनोविज्ञानको बोध गरी मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धि सम्बद्ध विषयवस्तुको पहिचान तथा प्रस्तुति
३. कक्षगत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

माध्यमिक तह कक्षा ११ को योग विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. योग ग्रन्थ तथा वैदिक ग्रन्थका आधारमा योगको परिचय, आवश्यकता, महत्त्व र प्रकार बताउन
२. आयुर्वेद, प्राकृतिक एवम् आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग योगको अन्तरसम्बन्ध प्रस्तुत गर्न
३. योगको प्राचीनतम सन्दर्भ बताई प्रचलित विधि एवम् साधना परम्परा प्रस्तुत गर्न
४. निर्धारित योगीका यौगिक योगदान पहिचान गरी सूची निर्माण गर्न
५. हठयोगका क्रियात्मक पक्षको विवेचना गरी योगका सम्प्रदाय र मतमतान्तर उल्लेख गर्न
६. नेपालका प्रमुख योग सभ्यता प्रस्तुत गरी यौगिक सन्त परम्पराको इतिहास बताउन
७. हठयोगको परिचय र अर्थ बताई यसमा आसन, प्राणायाम, षट्कर्मलगायत निर्धारित पक्ष विश्लेषण गर्न
८. गोरक्ष पद्धति, घेरण्ड संहिता र सप्त साधनाको उपयोगिता र यसको प्रभाव बताउन
९. अष्टाङ्ग योग र धारणाको परिचय तथा महत्त्व बताउँदै धारणाको प्रकार र प्रयोगका क्षेत्र बताउन
१०. ध्यान र समाधिका बारेमा जानकारी हासिल गरी ध्यानका प्रचलित विधिमा आधारित अभ्यास गर्न
११. प्राणको अर्थ र महत्त्व बताउँदै यसको वैज्ञानिकताका पक्ष प्रस्तुत गर्न
१२. पञ्चकोषको परिचय, कार्य र बनावट प्रस्तुत गर्दै यसको भौतिक तथा आध्यात्मिक महत्त्व बताउन
१३. योग एवम् अनुशासनका माध्यमबाट किशोरावस्थाका समस्या समाधान गर्न
१४. निर्धारित यौगिक अभ्यासका बारेमा जानकारी हासिल गरी अभ्यास गर्न

कक्षा १२

माध्यमिक तह कक्षा १२ को योग विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. प्राचीन, माध्यमिक र आधुनिक कालका आधारमा योगको विकासक्रम बताउन
२. विश्व र नेपालमा योगको वर्तमान अवस्था प्रस्तुत गर्न
३. वेद, उपनिषद्, स्मृति, योग वाशिष्ठ, दर्शन र तन्त्रशास्त्रका आधारमा योग साहित्यको परिचय दिन
४. पुराण, गीता, घेरण्ड संहिता र हठयोग प्रदीपिकाका योगका विषयक्षेत्र पहिचान गरी सूची निर्माण गर्न
५. नाथ योगका ग्रन्थहरूका आधारमा प्राणायामको तुलना गर्दै मुद्राको अभ्यास तथा प्रस्तुति गर्न
६. प्रत्याहार र योगनिद्राका बोध गरी तोकिएका आसनको क्रियात्मक अभ्यास गर्न
७. षट्कर्मका आधारमा यौगिक शोधन विधि बताउन
८. योग चिकित्साको सिद्धान्त, इतिहास, योगमा रोगको अवधारणा र उपचारको आधारप्रस्तुत गर्न
९. नसर्ने रोगमा योग चिकित्साको भूमिका विश्लेषण गर्न

१०. सर्ने रोगहरूमा योगको भूमिका बताउन
११. बालबालिका, युवा, वृद्ध र महिलाका लागि उपयोगी योगको सूची निर्माण गर्न र योगाभ्यासमा सहयोग गर्न
१२. कार्यावस्था र आकस्मिक अवस्थामा गरिने योगको पहिचान गरी अभ्यास गर्न
१३. चेतना परिभाषा र स्रोत बोध गरी मानव चेतनाको विश्लेषण गर्न
१४. समाधि एवम् सिद्धिको अर्थ र प्रकार बताउन
१५. मनका पाँच गुणको पहिचान गरी मुख्य मुख्य विशेषता बताउन
१६. चित्तावस्था, योग मनोविज्ञान र यौगिक विश्राम विधिका आधारमा स्वास्थ्यको वर्णन गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम तालिका

कक्षा ११

क्र.स.	एकाइ	विषयवस्तु र यसको विस्तृतीकरण	पाठ्यभार
१	योगको परिचय	१.१ योग ग्रन्थका आधारमा योगको परिचय १.२ वैदिक ग्रन्थको आधारमा योगको परिभाषा १.३ योगको महत्त्व, आवश्यकता र उद्देश्य १.४ योगको भेद वा प्रकार १.५ आयुर्वेद, प्राकृतिक एवम् आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग योगको अन्तरसम्बन्ध	४
२	योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	२.१ योगको प्राचीनतम सन्दर्भ २.२ योगका प्रचलित विधि एवम् साधना परम्परा २.३ महर्षि पतञ्जलिको योगसूत्रको उद्भवएवम् योगदर्शन २.४ मध्ययुगीन हठयौगिक परम्परा २.५ शिव, कपिल, मत्स्येन्द्रनाथ, गोरखनाथ र स्वात्मारामको यौगिक योगदान २.६ हठयोग क्रियात्मक पक्षको विवेचना २.७ योगका सम्प्रदाय र मतमतान्तर	१४
३	नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहास	३.१ नेपालका प्रमुख सभ्यता : शिव, जनक र बुद्ध सभ्यताको इतिहास र योग परम्परा ३.२ पार्वती र शिवस्वरोदयमा योग ३.३ अष्टावक्र र अष्टावक्र गीतामा योग ३.४ बुद्ध तथापञ्चशील र अष्टाङ्ग मार्गमा योग ३.५ नेपाली यौगिक सन्त परम्पराको इतिहास	६

४	नाथयोग (हठयोग) परम्परामा योग पद्धति	<p>४.१ हठयोग अर्थ र परिचय हठयोग प्रदीपिकाको योग साधना हठयोगमा आसन हठयोगमा प्राणायाम हठयोगमा षट्कर्म मुद्रा एवम् बन्ध हठयोगमानादानुसन्धान</p> <p>४.२ गोरक्ष पद्धतिमा योग षट्चक्र विवेचना कुण्डलिनी परिचय नाडी विज्ञान</p> <p>४.३ घेरण्डसंहिता र सप्त साधना शोधन, दृढता, स्थैर्य, धैर्य, लाघव, प्रत्यक्ष र निर्लिप्त</p>	९
५	अष्टाङ्ग योग	<p>५.१ अष्टाङ्ग योग परिचय</p> <p>५.२ अष्टाङ्ग योगको महत्त्व</p> <p>५.३ धारणाको परिचय</p> <p>५.४ धारणाको प्रकार र प्रयोग अन्तर धारणा बाह्य धारणा धारणा प्रक्रिया, प्रयोजन र लाभ</p> <p>५.५ ध्यान ध्यानको परिचय र परिभाषा ध्यानको स्वरूप: स्थूल, सूक्ष्म र ज्योति ध्यानको आरम्भिक चरण ध्यानका वैज्ञानिक पक्ष र मानवमस्तिष्क ध्यानको वैज्ञानिक महत्त्व एवम् प्रयोग</p> <p>५.६ ध्यानका प्रचलित विधि विपश्यना ध्यान भावातीत ध्यान राजयोग ध्यान</p>	१४

		गतिशील ध्यान सहज ध्यान निर्मल ध्यान प्रणव ध्यान (ओमकार ध्यान) ५.७ समाधिको प्रकार, महत्व र लक्ष्य	
६	प्राण	६.१ प्राणको अर्थ र महत्त्व वैदिक साहित्यमा प्राणको प्रयोग प्राणको प्रकार र स्थान प्राण र प्राणायामको सम्बन्ध ६.२ प्राणको वैज्ञानिकता शारीरिक प्रभाव मानसिक प्रभाव आध्यात्मिक प्रभाव	९
७	योग र किशोरावस्था	७.१ योग एवम् अनुशासन ७.२ किशोर अवस्थामा समय प्रबन्धन ७.३ किशोर अवस्थामा दुर्व्यसन र यसको हानिकारक प्रभाव धूमपान मद्यपान लागु पदार्थ पानमसला प्रविधिको दुरुपयोग ७.४ योगबाट दुर्व्यसनको छुटकारा ७.५ योगबाट सद्गुणको विकास	१०
८	यौगिक क्रिया	८.१ यौगिकव्यायाम ८.१.१ अङ्ग व्यायाम (सूक्ष्म व्यायामवा शक्ति विकासक क्रिया) विधि, सावधानी र फाइदा : टाउको, काँध, हात, छाती, कम्मर, पेट, खुट्टाको व्यायाम ८.१.२ ऊर्जाशील व्यायाम : विधि, सावधानी र फाइदा बसेर तुरुन्तै उर्ध्वगति (उफ्रने) कुर्कुच्चाले मुलाधार वा पुठ्टामा छुने ८.१.३ ताण्डवनृत्यको सहज चरण ८.१.२ सूर्यनमस्कारका विधि सावधानी र फाइदा (मन्त्रसहिततीव्र र सुस्त)	१४

		<p>द.२ आसन : विधि, सावधानी र फाइदा उठेर गरिने आसन भीमासन, गरुडासन, द्विवीकोणासन, परिवृतत्रिकोणासन, अर्धचक्रासन, पादहस्तासन बसेर गरिने आसन पश्चिमोत्तानासन, कृक्कुटासन, एकपादाङ्गुष्ठासन, आकर्णधनुरासन, योगमुद्रासन, उदराकर्षणासन, हस्तस्थितमेरुदण्डासन पीठ वा मेरुदण्डको बलले गरिने आसन चक्रासन, पश्चिमोत्तानासन, द्रूतहलपश्चिमोत्तानासन, सुप्तपद्ममासन, सुप्तवज्रासन, उत्तानमण्डूकासन, बालक्रीडासन, सेतुबन्धासन पेटको बलले गरिने आसन सलभासन, यानासन, बालशयनासन विपरीत भएर गरिने आसन सर्वाङ्गासन, विपरीतकरणी, शीर्षासन, शीर्षपद्ममासन</p> <p>द.३ प्राणायाम : विधि, सावधानी र फाइदा पूरक, रेचक एवम् आन्तरिक र बाह्य कुम्भक प्राणायाम, (बन्धरहित र बन्धसहित प्राणायामको विधि) उज्जायी प्राणायाम, नाडीशोधनका चरणहरू, फरक गतिमा प्राणायामको अभ्यास</p> <p>द.४ मुद्राको अभ्यास : विधि, सावधानी र फाइदा अश्विनीमुद्रा, योनिमुद्रा, साम्भवीमुद्रा, उन्मनिमुद्रा</p>	
	प्रयोगात्मक अभ्यास		८०
	जम्मा		१६०

कक्षा १२

क्र.स	एकाइ	विषयवस्तु र यसको विस्तृतीकरण	पाठ्यभार
१	योग विकासक्रम	१.१ प्राचीनकाल १.२ माध्यमिककाल १.३ आधुनिककाल १.४ विश्व र नेपालमा योगको वर्तमान अवस्था	४
२	योग साहित्य परिचय	२.१ वैदिक साहित्यमा योगको सन्दर्भ	६

		<p>२.२ वेदमा योग</p> <p>२.३ उपनिषद्मा योग</p> <p>२.४ स्मृतिमा योग</p> <p>२.५ योग वाशिष्ठमा योग</p> <p>२.६ पुराणमा योग</p> <p>२.७ श्रीमद्भगवद्गीतामा योग</p> <p>२.८ दर्शनमा योग : (साङ्ख्य, वैशेषिक, न्याय, योग, पूर्वमीमांसा र उत्तरमीमांसा)</p> <p>२.९ तन्त्रमायोग</p> <p>२.१० घेरण्ड संहितामा योग</p> <p>२.११ हठयोगप्रदीपिकामा योग</p>	
३	यौगिक क्रिया	<p>३.१ नाथ योगमा प्राणायामको परिचय</p> <p>३.२ योगनिद्रा: विधि, फाइदातथा सावधानी</p> <p>३.३ मुद्राको विधि, सावधानी एवम् लाभ शक्ति चालनी मुद्रा खेचरी मुद्रा विपरीतकरणी मुद्रा भुजङ्गिनी मुद्रा</p> <p>३.४ स्थूल एवम् यौगिक व्यायाम</p>	१४
		<p>३.५ हठयोग प्रदीपिका र घेरण्ड संहिताका आसनहरू</p> <p>३.६ आसन : परिचय, विधि, फाइदा र सावधानी उठेर गरिने आसन पादाङ्गुष्ठनासास्पर्शनासन, नटराजासन, हस्तपादाङ्गुष्ठासन, वातयनासन, चन्द्रदर्शनासन, चक्रासन(उठेर) बसेर गरिने आसन कूर्मानस, उत्कटासन, बकासन, उष्ट्रासन, मार्जरी आसन, व्याघ्रासन, लोलासन, जानुस्थित हस्तपादोत्थानासन (धुँडा टेकेर हात र खुट्टा सोभो राखीउठाउने), ब्रह्मचर्यासन, गर्भासन । पीठ/मेरुदण्डको बल गर्ने आसन सेतु बन्धास, चक्रासन, मेरुदण्डासन, पादवृत्तासन, पाद सञ्चालन -द्विचक्रिकासन, मयूरासन) पेटको बलले गरिने आसन धनुरासन, भुजङ्गास, नाभ्यासन, मकरासन (चल एवम्</p>	

		स्थिरावस्था)	
४	यौगिक शोधन विधि	<p>४.१ षट्कर्म</p> <p>जलधौतिवाकुञ्जल क्रिया दण्डधौति : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी ।</p> <p>जलनेति र सूत्रनेति : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी ।</p> <p>नौलि : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी ।</p> <p>वाम, दक्षिण, मध्य एवम् नौलि सञ्चालन, अग्निसार</p> <p>त्राटक : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी ।</p> <p>कपालभाँती : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी ।</p> <p>प्रक्षालन : परिचय, प्रकार, विधि, लाभ र सावधानी ।</p> <p>नेत्रप्रक्षालन, शङ्खप्रक्षालन, लघुशङ्खप्रक्षालन</p>	१४
५	नसर्ने एवम् सर्ने रोगहरूमा योग चिकित्साको प्रभाव	<p>५.१ योग चिकित्साको सिद्धान्त, इतिहास, योगमा रोगको अवधारणा र उपचारको आधार</p> <p>५.२ नसर्ने रोगमा योग चिकित्साको भूमिका</p> <p>५.३ पाचन प्रणालीका रोगको योग चिकित्सा</p> <p>रयाँस्ट्राशिटस</p> <p>कब्जियत</p> <p>पाइल्स</p> <p>५.४ अस्थिपञ्जर प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा</p> <p>गर्दन र काँध</p> <p>कम्मर</p> <p>घुँडा दुखाइ</p> <p>बाथरोगहरू</p> <p>५.५ श्वासप्रश्वास प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा</p> <p>पिनास</p> <p>एलर्जिक राइनाइटिस</p> <p>दम</p> <p>५.६ रक्तसञ्चार प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा</p> <p>उच्च रक्तचाप</p> <p>मुटुरोग</p> <p>उच्चकोलेस्टेरोल</p> <p>५.७ ग्रन्थिप्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा</p>	१४

		<p>मधुमेह गलग्रन्थी रोग</p> <p>५.८ स्नायु प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा पक्षघात माइग्रेन नसा च्यापिने समस्या</p> <p>५.९ मोटोपनामा योग</p> <p>५.१० सर्ने रोगमा योगको भूमिका</p>	
६	अवस्था अनुरूपमा योग	<p>६.१ बालबालिकाका लागि योग</p> <p>६.२ युवाहरूका लागि योग</p> <p>६.३ वृद्धहरूका लागि योग</p> <p>६.४ महिलाका लागि योग</p> <p>गर्भावस्थाका लागि योग</p> <p>मासिक चक्र र योग</p> <p>६.५ कार्यावस्थामा योग</p> <p>६.६ आकस्मिक अवस्थामा योग</p>	९
७	मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धि	<p>७.१ चेतना र मानवचेतना चेतनाको परिभाषा र स्रोत मानवचेतनाको अर्थ चेतनाको स्तर वृद्धि गर्ने यौगिकउपाय एवम् अन्तरङ्ग योगको भूमिका मन, बुद्धि, चित्त,अहङ्कार र चैतन्य स्वरूप</p> <p>७.२ समाधि एवम् सिद्धि समाधिको परिचय, अर्थ र परिभाषा समाधिको प्रकार योगसिद्धिको अर्थ र प्रकार</p>	९
८	योग मनोविज्ञान	<p>८.१ मनको परिचय</p> <p>८.२ मनका पाँच गुण सङ्कल्प विकल्प मूर्च्छा जडता</p>	१०

		<p>मनन</p> <p>८.३ चित्त र चित्तावस्था चित्तवृत्ति, चित्तविक्षेप, चित्तप्रसादन, पञ्चक्लेश</p> <p>८.४ योग मनोविज्ञान : परिचय, मान्यता र प्रयोग व्यक्तित्वको यौगिक अवधारणा, मनोशारीरिक रोग तथा मानसिक समस्याहरूमा योग मनोचिकित्सा</p> <p>८.५ यौगिक विश्रामको विधि र मानसिक स्वास्थ्य</p>	
प्रयोगात्मक अभ्यास			८०
जम्मा			१६०

५. प्रयोगात्मक कार्य

कक्षा ११			कक्षा १२		
विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य	कार्य घण्टा	विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य	कार्य घण्टा
योगको परिचय	योग ग्रन्थ, वैदिक ग्रन्थ तथा उपलब्ध अन्य ग्रन्थ एवम् सूचना प्रविधिका विविध माध्यम उपयोग गरी आयुर्वेद, प्राकृतिक एवम् आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग योगको अन्तरसम्बन्ध सम्बद्धविषयक्षेत्रमा आधारित भई विषयवस्तु सङ्कलन, सोधखोज, अध्ययन तथा प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	४	योग विकासक्रम	योगको विकासक्रमसम्बद्ध विषयवस्तुका सामग्री सङ्कलन, अध्ययन लगायतका कार्य गरी त्यसका आधारमा प्रतिवेदन प्रस्तुति	४
योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि सम्बद्ध विषयक्षेत्रमा आधारित भई मुख्य मुख्य विषयवस्तु टिपोट, प्रस्तुति र अभिलेखीकरण	१५	योग साहित्य परिचय	योग साहित्य परिचय विषयक्षेत्रमा खोजअनुसन्धानात्मक लघु परियोजना कार्य	५
नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहास	नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहास सम्बद्ध मुख्य मुख्य विषयवस्तु सङ्कलन, सोधखोज, अध्ययन तथा प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	५	यौगिक क्रिया	निर्धारित यौगिक क्रियाको प्रयोगात्मक अभ्यास तथा प्रस्तुति	१६

नाथयोग (हठयोग) परम्परामा योग पद्धति	हठयोगको क्रियात्मक अभ्यास	८	यौगिक शोधन विधि	षट्कर्मको क्रियात्मक अभ्यास र प्रस्तुति	१६
अष्टाङ्ग योग	निर्धारित प्रचलित ध्यानको अभ्यास र प्रस्तुति	१६	नसर्ने एवम् सने रोगहरूमा योग चिकित्साको प्रभाव	निर्धारित प्रणालीगत रोगका योग चिकित्सा सम्बद्ध मुख्य मुख्य विषयवस्तु टिपोट, प्रस्तुति र अभिलेखीकरण	१५
प्राण	प्राण एवम् पञ्चकोषमा आधारित विषयवस्तुको सोधखोज, सामग्री अध्ययनलगायतका कार्य गरी त्यसका आधारमा प्रतिवेदन प्रस्तुति	८	अवस्था अनुरूपमा योग	अवस्था अनुरूपमा योगका सूची वा तालिका निर्माण र प्रस्तुति	८
योग र किशोरावस्था	योग र किशोरावस्थाको अन्तरसम्बन्ध विश्लेषण र सार प्रस्तुति	८	मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धि	मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धिसँग सम्बद्ध विषयक्षेत्रमा आधारित भई लघु परियोजना कार्य तयारी र प्रस्तुति	८
यौगिक क्रिया	यौगिक व्यायाम, आसन, प्राणायाम र मुद्राको क्रियात्मक अभ्यास	१६	योग मनोविज्ञान	योग मनोविज्ञानका जानकार व्यक्ति सोधपुछ तथा अन्तरक्रिया गरी विषयवस्तु टिपोट र लेखरचना तयारी र प्रस्तुति	८
	जम्मा	८०		जम्मा	८०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

योग विषयको आफ्नै मौलिक तथा विशिष्ट सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया परम्परा रहिआएको छ । विशेषतः गरेर सिक (Learning by doing) को सिद्धान्तअनुसार यस परम्पराका हरेक क्रियाकलाप प्रयोगात्मक अभ्यासमा नै केन्द्रित रहन्छन् । यसले चिकित्सा पद्धतिको मेरुदण्डका रूपमा रहेको अतिरिक्त प्रभावरहित योगउपचार विधिलाई प्राथमिकता दिन्छ । यसर्थ यस विषयको सिकाइ सहजीकरण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार विभिन्न शिक्षण विधिहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ, जस्तै : प्रदर्शन विधि, छलफल विधि, प्रश्नोत्तर विधि, भूमिका अभिनय, अवलोकन भ्रमण, खोज विधि, परियोजना विधि, समस्या समाधान विधि, प्रयोग विधि आदि ।

उल्लिखित शिक्षण विधि प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्दा शिक्षकले निम्नानुसारका पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ :

- अध्यापकले वार्षिक शिक्षण योजना, एकाइ योजना र दैनिक पाठयोजना निर्माण गरी सोअनुसार सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- योगशिक्षा सम्बद्ध सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीहरूका पूर्वअनुभव, अवधारणा तथा

रहनसहनमा ध्यान दिनुपर्दछ । यो प्रयोगात्मक विषय भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

- सैद्धान्तिक विषय वस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथा सम्भव उदाहरण, स्थलगत अध्ययन भ्रमण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्दछ ।
- सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा विद्यार्थीमा समझदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्ने क्रियाकलापलाई जोड दिनुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई सिर्जनात्मक प्रयोगका लागि स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ ।
- सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री रतिनीहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा सामुदायिक स्रोत र अभिभावकसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता स्रोतहरूकोप्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकतानुसार प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।
- शिक्षकले कुनै पनि शिक्षण विधि अपनाउनुभन्दा पहिले निम्नलिखित कुरामा ध्यान दिनु सान्दर्भिक देखिन्छ :
 - (क) विद्यार्थीको बुझ्ने क्षमता र परिपक्वता
 - (ख) आफूले रोजेका विधिहरूबाट अध्यापन सफल हुने विश्वास
 - (ग) सफलता प्राप्तिका लागि विद्यार्थीमा अभिरूचि जागरण
 - (घ) विद्यार्थीमा सिर्जनशील रूपमा विचार गर्ने र सहयोग गर्ने भावना
 - (ङ) स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने साधन स्रोत तथा विज्ञ

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि र प्रक्रिया

सिकाइ प्रक्रियाका साथसाथै विषयवस्तुको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गर्नुपर्ने हुन्छ । औपचारिक र अनौपचारिक दुवै रूपले सिकाइ उपलब्धिलाई मापन गर्दै जानुपर्छ । विद्यार्थीको कक्षा कार्य, कक्षा सहभागिता, कार्य सम्पादनको अवस्था तथा व्यवहार परिवर्तनको अवलोकन लगायत मौखिक, लिखित तथा प्रयोगात्मक परीक्षाका माध्यमले पाठगत रूपमा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि मापन गर्नुपर्छ । यस क्रममा विद्यार्थीले हासिल गरेका ज्ञान तथा बोध, सिप, प्रयोगलगायत विश्लेषण, मूल्याङ्कन तथा सिर्जना जस्ता उच्च दक्षता सम्बद्ध पक्षको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका विभिन्न माध्यम तथा साधनहरू प्रयोग गरिने मूल्याङ्कन मूलतः निर्माणात्मक प्रयोजनका लागि सञ्चालन गरिने भए पनि यसको नतिजा निर्णयात्मक प्रयोजनमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ । बाह्य मूल्याङ्कनका रूपमा सञ्चालन गरिने लिखित तथा प्रयोगात्मक परीक्षा मूलतः निर्णयात्मक प्रयोजनले सञ्चालन गरिन्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

सिकाइका क्रममा विद्यार्थीले के कति सिके भन्ने पक्षको मूल्याङ्कन गरी नसिकेको भए नसिकनुको कारण अन्वेषण गरी पुनः सिकाइन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन कक्षाकोठामा सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै क्रममा कक्षाकार्य, गृहकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, हाजिरीका आधारमा गरेर अभिलेख राख्नुपर्छ । साथै एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाहरू सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । मूल्याङ्कन नतिजाका आधारमा आवश्यकतानुसार विद्यार्थीलाई तुरुन्त पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुका साथै आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण गरी विद्यार्थीलाई सिकाइ सुधारको अवसर प्रदान गर्नुपर्छ । यस्तो आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य सिकाइ सुधार गर्नु भए पनि यसको केही भार निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा पनि समावेश गरिने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा आन्तरिक मूल्याङ्कनबाट निम्नानुसारको २५ अङ्क निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

सि.नं.	मूल्याङ्कनका आधार	अङ्क
१	कक्षा सहभागिता	३

२	त्रैमासिक परीक्षाको अड्कबाट	६
३	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा आन्तरिक तथा बाह्य मूल्याङ्कन विधिको प्रयोग गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको स्तर वा ग्रेड निर्धारण गरिन्छ । यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनलगायत सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक बाह्य परीक्षाद्वारा विद्यार्थीको बाह्य मूल्याङ्कन गरिने छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले निर्धारित मापदण्ड तथा विशिष्टीकरण तालिका प्रयोग गरी मूल्याङ्कन साधन विकास विद्यार्थीको बाह्य मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । आयुर्वेद विषयमा बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत सैद्धान्तिक पक्षको परीक्षाबाट ५० अड्क तथा प्रयोगात्मक पक्षको मूल्याङ्कनबाट २५ समावेश गरी कुल ७५ अड्क कायम हुने छ । सैद्धान्तिक पक्षको परीक्षाका लागि सिकाइका विभिन्न तह विशेष गरी ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च दक्षता मापन गर्ने गरी अति छोटो उत्तर आउने प्रश्न, छोटो उत्तर आउने प्रश्न र लामो उत्तर आउने प्रश्न गरी तीन किसिमका प्रश्नहरू सोधिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

आमसञ्चार

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Mass Communication Studies [MCS. 321] (कक्षा ११),
Mass Communication Studies [MCS. 322] (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

आमसञ्चार र पत्रकारिता मानिसको सामाजिक व्यवहार र जीवनसँग जोडिएको विषय हो । मानिसको सामाजिक तथा वैयक्तिक जीवनका गतिविधिहरूको प्रस्तुति, सार्वजनिकीकरण, बोध, प्रयोग र सिर्जनासँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित रहेको यस विषयको दायरा आफैँमा व्यापक रहेको छ । आमसञ्चार विषयले विभिन्न क्षेत्रका सूचना तथा सन्देशहरूलाई विविध प्रकारका सञ्चार माध्यमबाट बृहत् क्षेत्रलाई लक्षित गरी सम्प्रेषण वा प्रवाह गर्ने समग्र प्रक्रियाको अध्ययन गर्दछ । यसर्थ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) मा समावेश गरिएको आमसञ्चार र पत्रकारिताले समसामयिक मानवीय अभिरुचि र सार्वजनिक महत्त्वका विषयहरूमा सूचनाहरूको सङ्कलन, समाचार लेखन, सम्पादन एवम् प्रस्तुतीकरणसँग सम्बन्धित प्रक्रियाहरूको अध्ययन गर्दछ । आमसञ्चारको अवधारणा, प्रक्रिया, आमसञ्चारका माध्यम, पत्रकारिता, समाजमा यसको भूमिका, र प्रभावका बारेमा माध्यमिक तहका बालकालिकालाई ज्ञान र सिप तथा अवधारणा विकास गर्ने छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने छ ।

आमसञ्चार एउटा बृहत् विषय हो र पत्रकारिता आमसञ्चारभित्रको एउटा विधा हो । यसले विद्यार्थीमा सञ्चारका सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षको ज्ञान तथा सिप प्रदान गर्छ । यस पाठ्यक्रममा आमसञ्चार र पत्रकारिता विषयसम्बद्ध समाचार, संवाददाता र रिपोर्टिङ, न्यु मिडिया, अनलाइन, पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल, सम्पादन र सम्पादकीय, विचार आलेख, प्रसारण पत्रकारिता, फोटो पत्रकारिता, सञ्चारसम्बन्धी कानुनी संहिताजस्ता विषयवस्तु समेटिएको छ । पाठ्यक्रमले विद्यार्थीमा आमसञ्चार र पत्रकारिताका विषयवस्तु र यससँग सम्बन्धित सवालहरूबारे अध्ययन गरी समसामयिक ज्ञान तथा तिनको सचेतना प्रसारणसम्बन्धी ज्ञान हासिल गराउने उद्देश्य राखेको छ ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटेी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा आमसञ्चार र पत्रकारिताका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. सञ्चार र आमसञ्चारको अवधारणा, प्रकार, कार्य र महत्त्वको बोध तथा प्रस्तुति
२. आमसञ्चारका माध्यम, प्रक्रियाको बोध र प्रयोग तथा सञ्चार ढाँचाको अवलम्बन

३. पत्रकारिताको अवधारणा, इतिहास, सिद्धान्त र महत्त्वको बोध र विश्लेषण
४. पत्रकारिताका रूपहरूको बोध र विश्लेषण तथा पत्रकारिता पेसाप्रति सकारात्मक सोच विकास
५. समाचारको अवधारणा, तत्त्व र समाचारीय मूल्यको बोध र विश्लेषण
६. समाचार ढाँचा र समाचारलेखनशैलीको व्यवहारिक पक्षको अवलम्बन
७. रिपोर्टिङको अवधारणा र प्रक्रियाको बोध तथा संवाददाताको भूमिका पहिचान र विश्लेषण
८. न्यु मिडिया, अनलाइन पत्रकारिता तथा सामाजिक सञ्जालको अवधारणा र क्षेत्रको पहिचान तथा सदुपयोग
९. सम्पादन र सम्पादकीयको अर्थ, प्रक्रियाको बोध र विश्लेषण तथा सम्पादकहरूको भूमिका पहिचान
१०. फोटो पत्रकारिताको अवधारणा र यसका प्राविधिक तथा सैद्धान्तिक पक्षको बोध र विश्लेषण
११. विचार आलेखको अवधारणा र योजनाको बोध तथा प्रयोग
१२. प्रसारण पत्रकारिताको अवधारणाको बोध तथा प्रसारण प्रक्रियाको बोध र प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

क्र. सं.	कक्षा ११		कक्षा १२	
	क्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	क्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि
१	सञ्चारका तह	१.१ सञ्चारका तह बताउन १.२ आमसञ्चारको परिचय दिन १.३ सञ्चारको प्रकार, प्रक्रिया र विशेषताको व्याख्या गर्न १.४ एरिस्टोटल र लासवेलको सञ्चार ढाँचाको वर्णन गर्न १.५ सञ्चारका माध्यमहरूको पहिचान र वर्गीकरण गर्न १.६ सञ्चार प्रक्रियाको व्याख्या गर्न	सम्पादन र सम्पादकीय	१.१ समाचार कक्षको परिचय दिन र कामहरूको सूची बनाउन १.२ सम्पादन प्रक्रियाको व्याख्या गर्न १.३ सम्पादकको योग्यता, भूमिका र जिम्मेवारी पहिचान गर्न १.४ कपी एडिटर, सहसम्पादक, कार्यकारी सम्पादकको जिम्मेवारी प्रस्तुत गर्न १.५ समाचारको पुनर्लेखन गर्न १.६ समयसीमाको महत्त्व उल्लेख गर्न १.७ छापा माध्यममा प्रयोग हुने भाषा र प्रसारण माध्यममा प्रयोग हुने भाषाको भिन्नता बताउन १.८ सम्पादकीय लेखनको संरचना र तत्त्वको वर्णन गर्न १.९ विचार पृष्ठ र स्तम्भ लेखनको परिचय दिन
२	पत्रकारिता र समाजमा यसको महत्त्व	२.१ पत्रकारिताको अवधारणा र परिचय प्रस्तुत गर्न २.२ नेपाली पत्रकारिताको सङ्क्षिप्त	विचार आलेख	२.१ विचार आलेखको परिचय दिन २.२ विचार आलेखको महत्त्व विश्लेषण गर्न

		<p>इतिहास उल्लेख गर्न</p> <p>२.३ छापा पत्रकारिता, प्रसारण पत्रकारिता र अनलाइन पत्रकारिताको आधारभूत भिन्नता पहिचान गर्न</p> <p>२.४ पत्रकारिताको सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.५ पेनी प्रेस र पीत पत्रकारिताको अवधारणा प्रस्ट पार्न</p>		<p>२.३ विचार आलेखका आधारभूत पक्षहरू पहिचान गर्न</p> <p>२.४ विचार आलेखको प्रकार उल्लेख गर्न</p> <p>२.५ सञ्चार माध्यममा विचार आलेखको फाइदा व्याख्या गर्न</p> <p>२.६ विचार आलेखको योजना बनाउन</p> <p>२.७ विचार आलेखको नमुना तयार गर्न</p>
३	समाचार	<p>३.१ समाचारको अवधारणा, प्रकार र तत्वहरूको परिचय दिन</p>	प्रसारण पत्रकारिता (रेडियो,	<p>३.१ प्रसारण पत्रकारिताको परिचय र महत्त्व उल्लेख गर्न</p>
		<p>३.२ समाचारका स्रोतहरूको पहिचान गर्न</p> <p>३.३ समाचार लेखनको ढाँचा निर्माण र व्याख्या गर्न</p> <p>३.४ समाचार लेखनको संरचनाअनुसार समाचार लेख्न</p> <p>३.५ समाचारीय मूल्यको विश्लेषण गर्न</p>	टेलिभिजन, अनलाइन)	<p>३.२ नेपालको सन्दर्भमा रेडियो पत्रकारिता र टेलिभिजन पत्रकारिताको विकासक्रम उल्लेख गर्न</p> <p>३.३ प्रसारण पत्रकारिताका मौलिक विशेषताको सूची तयार गर्न</p> <p>३.४ रेडियो कार्यक्रम तथा टेलिभिजन कार्यक्रम तत्वहरूको बर्णन गर्न</p> <p>३.५ रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रमको स्क्रिप्ट लेखन गर्न</p> <p>३.६ रेडियो कार्यक्रम र टेलिभिजन कार्यक्रमको ढाँचा तयार पार्न</p>
४	संवाददाता र रिपोर्टिङ	<p>४.१ सूचनाको अर्थ र महत्त्वबारे व्याख्या गर्न</p> <p>४.२ संवाददाता र रिपोर्टिङको अवधारणा उल्लेख गर्न</p> <p>४.३ संवाददाताको योग्यता, भूमिका र जिम्मेवारीबारे विश्लेषण गर्न</p> <p>४.४ सामान्य रिपोर्टिङ, बिट रिपोर्टिङ र अनुसन्धानमूलक रिपोर्टिङको भिन्नता पत्ता लगाउन</p>	फोटो पत्रकारिता (लेआउट र साजसज्जासहित)	<p>४.१ फोटो पत्रकारिता र फोटोग्राफीको परिचय दिन</p> <p>४.२ लेआउट र डिजाइन बताउन</p> <p>४.३ फोटो पत्रकारिताको महत्त्व चर्चा गर्न</p> <p>४.४ क्यामेराको परिचय दिई त्यसका कार्यहरू बताउन</p> <p>४.५ सटरस्पिड, अपरचर र आइएसओको सम्बन्ध बताउन</p> <p>४.६ फोटो कम्पोजिसनको महत्त्व र तरिका उल्लेख गर्न</p> <p>४.७ फोटोको छनोट गरी क्याप्सन लेख्न</p>

५	न्यु मिडिया र यसका आयाम, इन्टरनेटमा आधारित पत्रकारिता, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल	<p>५.१ न्यु मिडिया, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जालहरूको परिचय दिन</p> <p>५.२ अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जालको भिन्नताका आधार उल्लेख गर्न</p> <p>५.३ अनलाइन माध्यमको उत्पत्ति र विकास प्रकाश पार्न</p> <p>५.४ सामाजिक सञ्जालका फाइदा र बेफाइदा प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.५ अनलाइन माध्यम र सामाजिक सञ्जाललाई व्यवस्थित गर्न बनेका कानुनी आधारहरूको व्याख्या गर्न</p>	संविधानको प्रस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी प्रावधान, सञ्चारसम्बन्धी कानूनका अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य र मान्यता तथा आचारसंहिता	<p>५.१ प्रेससम्बन्धी कानून, प्रेस स्वतन्त्रता र आचार संहिताको अवधारणा र परिचय बताउन</p> <p>५.२ प्रेस स्वतन्त्रताका सम्बन्धमा नेपालको संविधान र कानूनमा भएका प्रावधानको चर्चा गर्न</p> <p>५.३ गालीबेइजती, अश्लीलता र अदालतको अपहेलनाको सामान्य अवधारणा बताउन</p> <p>५.४ नेपाली पत्रकारका लागि जारी गरिएको पत्रकार आचार संहिता बुदागत रूपमा उल्लेख गर्न</p>
६	प्रयोगात्मक कार्य	<p>६.१ रिपोर्टिङको प्रक्रियाअनुरूप समाचारका लागि सूचना सङ्कलन गर्न</p> <p>६.२ तोकिएको ढाँचामा समाचार लेख्न</p>	प्रयोगात्मक कार्य	<p>६.१ सम्पादकीय लेखनको अभ्यास सम्पादकीय लेखन</p> <p>६.२ विचार आलेख तयार गर्न</p> <p>६.३ म्यागजिन प्रकाशन र व्यवस्थापन गर्न</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा: ११

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तु	विषय क्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१	आमसञ्चारको परिचय	<p>१.१ सञ्चारको अर्थ र परिभाषा</p> <p>१.२ सञ्चारको तह र प्रकार</p> <p>१.३ आमसञ्चारको परिचय</p> <p>१.४ आमसञ्चार प्रक्रिया</p> <p>१.५ सञ्चार ढाँचा (लिनियर र ननलिनियर)</p> <p>१.६ एरिस्टोल र लासवेलको सञ्चार अवधारणा</p>	सम्पादन र सम्पादकीय	<p>१.१ समाचार सम्पादनको परिचय</p> <p>१.२ समाचार कक्षको संरचनात्मक स्वरूप</p> <p>१.३ सम्पादकको योग्यता, भूमिका र जिम्मेवारी</p> <p>१.३.१ कपी एडिटर</p> <p>१.३.२ सहसम्पादक</p> <p>१.३.३ कार्यकारी सम्पादक</p> <p>१.३.४ प्रधान सम्पादक</p> <p>१.४ समाचार सम्पादन प्रक्रिया</p> <p>१.५ डेडलाइनको दबाब</p>	२४

		१.७ सञ्चारका अवरोधहरू		र पुनर्लेखन	
		१.८ आमसञ्चारका माध्यम र तिनका कार्यहरू		१.६ सरलता र स्पष्टताको परीक्षण	
		१.९ आमसञ्चार माध्यमका प्रकारहरू		१.७ सम्पादकीय लेखनको परिचय	
				१.८ विचार पृष्ठ र स्तम्भ लेखक	
				१.९ पृष्ठ संयोजनको परिचय	
२	पत्रकारिता	२.१ पत्रकारिताको अर्थ र परिभाषा	विचार आलेख	२.१ विचार आलेखको परिचय	२४
		२.२ मुद्रण पत्रकारिताको सङ्क्षिप्त इतिहास		२.२ विचार आलेखको योजना	
		२.३ पत्रकारिताका सिद्धान्तहरू		२.३ विचार आलेखक	
		२.४ पत्रकारिताको महत्त्व		२.४ विचार आलेखका तत्वहरू	
		२.५ पत्रकारिताका प्रकारहरू		२.५ विचार आलेखका प्रकारहरू	
		२.६ पत्रकारिताका प्रक्रिया		२.६ विचार आलेख कार्यको अभ्यास	
		२.७ पत्रकारिताका विविध रूपहरू		२.७ मिडियामा विचार आलेखको महत्त्व र	
		२.७.१ मिसन पत्रकारिता		२.८ प्रभाव फिचर लेख र न्युज स्टोरीमा भिन्नता	
		२.७.२ व्यावसायिक पत्रकारिता		२.९ फिचर लेख र हार्ड न्युजको तुलनात्मक विश्लेषण	
		२.७.३ विकास पत्रकारिता			
		२.७.४ सार्वजनिक पत्रकारिता			
		२.८ पत्रकारिता पेसा			
		२.९ अखबारको आमजनताबिच व्यापक प्रसार भएको अखबारमा			

		रूपान्तरण			
३	समाचार	३.१ समाचारको अवधारणा र परिभाषा ३.२ समाचारका प्रकार ३.२.१ हार्ड न्युज ३.२.२ सफ्ट न्युज ३.३ समाचारका स्रोतहरू ३.४ समाचारका तत्त्वहरू ३.५ समाचार लेखनमा ६ क (5W1H) ३.६ समाचारीय मूल्य ३.७ समाचारको संरचना/ढाँचा ३.७.१ हेडलाइन ३.७.२ बाइलाइन ३.७.३ डेटलाइन ३.७.४ लिड ३.७.५ मुख्य भाग ३.७.६ क्रेडिट लाइन ३.७.६ पृष्ठभूमि ३.८ समाचार लेखन शैली ३.९ समाचार लेखनको भाषा र प्रस्तुति	प्रसारण पत्रकारिता	३.१ नेपालमा रेडियो र टेलिभिजनको विकास ३.२ रेडियो तथा टेलिभिजन प्रसारणका विशेषताहरू ३.३ रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रमको परिचय ३.४ रेडियो समाचार बुलेटिन ३.५ रेडियो म्यागजिन र डकुमेन्ट्री ३.६ लाइभ कार्यक्रम र रेकर्डिङ ३.७ रेडियो र टेलिभिजनका लागि स्क्रिप्ट लेखन ३.८ स्क्रिप्ट लेखनको अभ्यास ३.९ नेपालका एफएफ रेडियोको महत्त्व	२४
४	संवाददाता रिपोर्टिङ	४.१ पत्रकारितामा रिपोर्टिङको अर्थ परिभाषा र महत्त्व ४.२ सूचनाको अवधारणा र	फोटो पत्रकारिता	४.१ फोटो पत्रकारिता र फोटोग्राफीको परिचय ४.२ नेपालमा फोटो पत्रकारिताको सङ्क्षिप्त इतिहास	२४

		<p>महत्त्व</p> <p>४.३ सूचनाको उपयोग</p> <p>४.४ समाचारका लागि सूचना सङ्कलन प्रक्रिया</p> <p>४.५ संवाददाता र पत्रकार</p> <p>४.६ संवाददाताका योग्यता र सिप</p> <p>४.७ संवाददाताको भूमिका र जिम्मेवारी</p> <p>४.८ सामान्य रिपोर्टिङ र विषयगत रिपोर्टिङ</p> <p>४.९ गहन रिपोर्टिङ र अनुसन्धानमूलक रिपोर्टिङ</p>		<p>४.३ फोटो पत्रकारिताको महत्त्व</p> <p>४.४ क्यामेरा सञ्चालन गर्ने कला</p> <p>४.५ सटरस्पिड, अपरचर र आइएसओको सम्बन्ध</p> <p>४.६ फोटा कम्पोजिसनको आधारभूत नियम</p> <p>४.७ लेन्स</p> <p>४.८ तस्बिर छनोट र क्याप्सन लेखन</p> <p>४.९ फोटो स्केलिङ</p>	
५	नयाँ माध्यम, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल (प्रयोग र भूमिका)	<p>५.१ नयाँ माध्यम र अनलाइन पत्रकारिताको परिचय</p> <p>५.२ नयाँ माध्यमको विकास</p> <p>५.३ नयाँ माध्यमका विशेषताहरू</p> <p>५.४ सामाजिक सञ्जालको परिचय</p> <p>५.५ सामाजिक सञ्जालका फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>५.६ पत्रकारिताका लागि नयाँ माध्यम</p> <p>५.७ अनलाइन पत्रकारिता</p> <p>५.८ अनलाइन</p>	सञ्चार सम्बन्धी कानून र आचारसंहिता	<p>५.१ प्रेस कानून र आचारसंहिताको परिचय</p> <p>५.२ नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको संवैधानिक प्रावधान</p> <p>५.३ नेपालका प्रेस कानूनहरूको सङ्क्षिप्त परिचय</p> <p>५.४ सूचनाको हक</p> <p>५.५ गाली वेइज्जती र अश्लीलताको परिचय</p> <p>५.६ अदालतको अपहेलना, सामाजिक उत्तरदायित्व र आचारसंहिता</p> <p>५.७ प्रेस काउन्सिलको अवधारणा</p> <p>५.८ नेपालको पत्रकार</p>	२४

		पत्रकारिताको सम्भावना ५.९ नयाँ माध्यम र सामाजिक सञ्जालसँग सम्बन्धित कानुनी पक्षहरू		आचारसंहिता	
६	प्रयोगात्मक कार्य	६.१ कुनै एक शीर्षकमा परियोजना कार्य र समूहमा प्रस्तुति ६.२ समूहगत रूपमा परियोजना कार्य र प्रतिवेदन लेखन ६.३ समाचार लेखन , समूहमा भित्ते पत्रिका प्रकाशन	प्रयोगात्मक कार्य	६.१ एउटा शीर्षकमा परियोजना कार्य र समूहमा प्रस्तुत ५.२ समूहगत रूपमा परियोजना कार्य र प्रतिवेदन लेखन ५.३ दुइओटा विचार आलेख, एउटा फोटो फिचर र समूहगत रूपमा एउटा समाचारमूलक म्यागेजिनको नमुना प्रकाशन	४०
जम्मा					१६०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ११ र १२ मा प्रयोगात्मक कार्यअन्तर्गत सञ्चालन गर्न सकिने केही सम्भाव्य क्रियाकलापहरू निम्नअनुसार छन् :

क्र.सं.	कक्षा ११			कक्षा १२		
	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा
१	आमसञ्चार को परिचय	१. शिक्षकको सहयोगमा शाब्दिक र गैरशाब्दिक सञ्चारविचको अन्तर पत्ता लगाउने २. सञ्चार र आमसञ्चारसम्बन्धी तथ्यहरू सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने र छलफलबाट आएको निष्कर्षलाई समष्टिगत रूपमा सम्पादन गरी सबै विद्यार्थीहरूलाई वितरण गर्ने ३. आमसञ्चारका अवरोधहरूको सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	१०	१. सम्पादन र सम्पादकीय	१. कुनै विषयमा समाचार लेखी अर्को साथीबाट सम्पादन गराई पक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. पत्रिकामा आएको समाचारलाई रेडियोमा वाचन गर्न मिल्ने भाषामा लेखी वाचन गर्ने ३. १६ पृष्ठको समाचारपत्र को लेआउटको नमुना तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	८
२	पत्रकारिता	१. विभिन्न प्रकारका समाचारमूलक पत्रिका र म्यागेजिनहरू सङ्कलन गरी तिनिहरूको तुलना गर्ने २. स्थानिय स्तरमा भएका रेडियो, टेलिभिजन स्टेसन, अनलाइन पोर्टल तथा प्रेसका कार्यालयहरूको	५	२. विचार आलेख	१. विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका फिचर लेखहरू र समाचार सङ्कलन गरी फिचर र समाचारका फरकहरू छुट्याउने	७

		भ्रमण गरी उनीहरूले काम गर्ने तरिका, कार्यालयको प्रकृतिका बारेमा अध्ययन, अवलोकन गरेर तीमध्येको कुनै एकको बारेमा प्रोफाइल तयार पार्ने			२. विचार आलेखका लागि स्थानीय स्तरमा भएका विभिन्न विषय छनोट गर्ने र विचार आलेखको योजना बनाई फिचर तयार पार्ने	
३. समाचार	१. विभिन्न पत्रिका र म्यागोजिनमा प्रकाशित समाचारहरू सङ्कलन गरी समाचारका तत्वहरू छुट्याएर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. पत्रिकामा छापिएका समाचारमध्ये पाँचपाँचओटा हाड न्युज र सट्ट न्युज छुट्याउने ३. अृनो समुदायमा भएका समाचार बनाउन मिल्ने विषयवस्तु अवलोकन गरी कुनै तीन विषयमा समाचार लेख्ने र कक्षामा छलफल गर्ने	१०	३. प्रसारण पत्रकारिता	१. स्थानीय स्तरमा रहेको एफएम रेडियो सुन्ने र रेडियोले प्रस्तुत गरेका विषयवस्तुको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत २. कुनै विषयमा १५ मिनेटको रेडियो स्क्रिप्ट तयार पार्ने	८	
४. संवाददाता र रिपोर्टिङ	स्थानीय स्तरमा भइरहेको कुनै कार्यक्रममा सहभागी भई त्यसको आधारमा समाचार तयार पार्ने	५	४. फोटो पत्रकारिता	१. फोटोको महत्त्व र फाइदाका बारेमा निबन्ध लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. फोटोको सिद्धान्तमा आधारित भएर पत्रिकामा	६	

					छापिएका फोटो सङ्कलन गर्ने ३. कुनै सन्देशमूलक फोटो खिचेर त्यसका क्याप्सनसहित कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	
५. न्युमिडिया, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल	१. कुनै एक न्युज पोर्टलको अवलोकन गरी अन्य मिडिया (रेडियो, टेलिभिजन, पत्रिका) सँग तुलना गरेर यसका फाइदाहरूको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. कुनै एक चर्चित घटनाका बारेमा अन्य मिडियामा आएको समाचार र अनलाइनमा आएको समाचारको बिचमा अध्ययन गरी फरक पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	१०	५. सञ्चार सम्बन्धी कानून र आचारसंहिता	१. प्रेस कानून र पत्रकार आचार संहितामा भएका भिन्नताका बारेमा सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. नेपालको संविधानले प्रेस स्वतन्त्रताका लागि गरेका व्यवस्था खोजी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने ३. नेपालका वर्तमान प्रेस कानूनहरूको नामको सूची लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	११	
जम्मा		४०	जम्मा		४०	

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषय मानिसको सामाजिक र वैयक्तिक जीवनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको विषय भएकाले यो विषयले एकातिर सूचनाहरूको सङ्कलन, प्रशोधन, प्रकाशन, प्रसारण र प्रस्तुतीकरणजस्ता क्रियाकलापहरूको बारेमा सैद्धान्तिक ज्ञान प्रवाह गर्दछ भने अर्कोतिर उल्लिखित प्रक्रियाअनुरूप सन्देशहरूको उत्पादन र प्रवाहीकरण गर्ने प्रयोगात्मक सिप प्रदान गर्ने गर्दछ । आमसञ्चारका आधुनिक माध्यम मिडियाको प्रकृति र तिनीहरूको भूमिकाको सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक अवधारणा, ज्ञान र सिप प्रदान गर्न कुनै एउटा मात्र शिक्षण विधिले पूर्ण हुन सक्दैन । आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रकारका शिक्षण विधिहरूलाई प्रयोग गरेर अध्यापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने

हुन्छ । यस क्रममा सैद्धान्तिक पक्षको लागि व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, समस्या समाधान, प्रदर्शनजस्ता शिक्षण विधिहरू उपयुक्त हुन्छन् भने व्यावहारिक पक्षको लागि अवलोकन, सामूहिक छलफल, प्रदर्शन, स्थलगत अध्ययन, परियोजना कार्य विधि जस्ता शिक्षण विधिहरू सान्दर्भिक हुन्छन् । समाचारका प्रकार, स्रोत र तत्त्वहरूलाई सिकाउन अखबार नै प्रदर्शन गर्नुपर्ने हुन्छ । मिडियाले कसरी काम गर्छ भनेर स्पष्ट पार्नका लागि विभिन्न प्रकारका मिडियाका प्राविधिक उपकरणहरूलाई देखाउनुपर्ने हुन्छ । यसै गरी फोटोपत्रकारिताको लागि स्थलगत कार्य नै गर्नुपर्ने हुन्छ । यो विषयमा प्रयोगात्मक कार्य बढी हुने भएकाले आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रकारका शिक्षण विधिहरू अपनाउनुपर्ने हुन्छ । आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषयको प्रभावकारी अध्यापनका लागि तल उल्लेख गरिएका विभिन्न विधिहरू अपनाउन सकिन्छ । व्याख्यान, प्रदर्शन जस्ता शिक्षककेन्द्रित र परियोजना कार्य, दस्तावेज अध्ययन, छलफल, समस्या समाधान, स्वअध्ययन र स्थलगत अध्ययन जस्ता विद्यार्थीकेन्द्रित विधिको प्रयोगलाई बढीभन्दा बढी प्रयोग गरी यो विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिन्छ । यसका विशिष्ट शैक्षणिक प्रविधि निम्नानुसार हुन सक्छन् :

एकाइ	शैक्षणिक प्रविधि
१	<p>आमसञ्चारको परिचय</p> <ol style="list-style-type: none"> विद्यार्थीलाई सञ्चार र आमसञ्चारको अवधारणा तथा मानवीय तथा सामाजिक व्यवहारमा यसको महत्त्वबारे तथ्य सङ्कलन गर्न लगाई समूहगत रूपमा छलफल गराउने । छलफलबाट आएको निष्कर्षलाई समष्टिगत रूपमा सम्पादन गरी सबै विद्यार्थीहरूलाई वितरण गर्न लगाउने आमसञ्चारका अवरोध, यसका प्रकार र सञ्चार ढाँचाको बारेमा बुँदाहरू टिपोट गरी समूहमा छलफल गराई प्रस्तुतगर्न लगाउने
२	<p>पत्रकारिता</p> <ol style="list-style-type: none"> विभिन्न प्रकारका समाचारमूलक पत्रिका र म्यागजिनहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूको तुलना गर्न लगाउने स्थानीय ठाउँमा भएका रेडियो, टेलिभिजन स्टेसन वा अनलाइन पोर्टलको सूची तथार गरी कुनै प्रोफाइल लेखन लगाउने
३	<p>समाचार</p> <ol style="list-style-type: none"> विभिन्न प्रकारका पत्रिका र म्यागजिनमा प्रकाशित समाचारहरू सङ्कलन गरी समाचारका तत्त्वहरू छुट्टाउन लगाउने र समूहगत रूपमा छलफल गराउने प्रत्येक विद्यार्थीहरूलाई समाचार लेखन लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने
४	<p>संवाददाता र रिपोर्टिङ</p> <ol style="list-style-type: none"> सूचना र रिपोर्टिङ तथा त्यसको प्रकृतिबारे अवधारणा पत्ता लगाउने सूचनाको महत्त्व, संवाददाताको भूमिका र विभिन्न प्रकारका रिपोर्टिङको महत्त्वलाई सूचीबद्ध गरी कक्षामा छलफल गर्न लगाउने
५	<p>नयाँ माध्यम, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक माध्यम</p> <ol style="list-style-type: none"> नयाँ माध्यम, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक माध्यमको अवधारणा र यसका विविध पक्षबारे सूची बनाउन लगाउने सामाजिक सञ्जालका फाइदा र बेफाइदाहरूको सूची बनाई फरक फरक समूहमा कक्षामा छलफल गर्न लगाउने

	३. नयाँ माध्यमसँग र सामाजिक माध्यमसँग सम्बन्धित कानुनी पक्षहरूको सूची तयार गर्न लगाउने
६	सम्पादन र सम्पादकको भूमिका १. विद्यार्थीहरूलाई सम्पादन र सम्पादकीयको अवधारणाबारे बुँदागत रूपमा सूची तयार गरी कक्षामा छलफल गर्न लगाउने २. समाचारपत्रको लेआउटको नमुना तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने
७	विचार धारणा आलेख १. विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका विचार धारणा आलेखहरू सङ्कलन गरी कक्षामा देखाउन लगाउने २. विचार आलेखका लागि योजना बनाई फिचर लेख तयार पार्न लगाउने
८	प्रसारण पत्रकारिता १. विद्यार्थीहरूलाई कक्षामा प्रसारण पत्रकारिताको मुख्य अवधारणा भन्न लगाउने, नेपालको सन्दर्भमा रेडियो र टेलिभिजन प्रसारणको इतिहास लेख्न लगाउने र प्रसारण पत्रकारिताको महत्त्वको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने २. प्रसारण संस्थाहरूको संस्थागत प्रोफाइल लेख्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने
९	फोटो पत्रकारिता १. फोटो पत्रकारिताका विविध सैद्धान्तिक पक्ष र फोटो खिच्ने तरिकाहरूको बारेमा तथ्यहरू सङ्कलन गर्न लगाउने २. पत्रपत्रिकामा प्रकाशित विभिन्न प्रकारका फोटाहरू सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ३. प्रत्येक विद्यार्थीहरूलाई आफैँ फोटो खिच्न लगाई कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने
१०	सञ्चारसम्बन्धी कानून र आचारसंहिता १. प्रेस कानून र पत्रकार आचारसंहिताबिच रहेको अवधारणागत भिन्नताहरूको सूची तयार गरी कक्षाका भन्न लगाउने २. प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धीको संवैधानिक व्यवस्थाका बारेमा बुँदा टिपोट गर्न लगाउने र नेपालका वर्तमान प्रेस कानूनहरूको नामको सूची लेख्न लगाउने तथा पत्रकार आचारसंहिताका प्रमुख बुँदाहरूलाई टिपोट गरी फरक फरक समूहमा कक्षामा प्रस्तुत गर्ने

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको फाइल बनाई उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा

आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषय सिकाइको क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोको आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनु पर्दछ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन मार्फत हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नअनुसार हुनेछ :

कक्षा ११ र १२ का लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन मापदण्ड

क्र स	आधार	अंक	कैफियत
१	कक्षा सहभागिता	३	
२	कक्षा परीक्षा (त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट)	६	
३	आमसञ्चारसम्बन्धी परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन		
३.१	परियोजना कार्यको प्रतिवेदनको तयारी (कम्तिमा पाँचओटा)	१०	
३.२	परियोजना कार्यको प्रस्तुतीकरण (कम्तीमा तीनओटा)	६	
जम्मा		२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

संस्कृति

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Culture [CUL. 323] (कक्षा ११),

Culture [CUL. 324] (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

संस्कृति विषयको पाठ्यक्रम सङ्गीत, नृत्य, हस्तकला, मेला, पर्व, उत्सव, जात्रा, संस्कार, धर्म, सामाजिक रहनसहनलगायतका विभिन्न विषयक्षेत्रको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्षका पठनपापन गर्ने उद्देश्य राखी विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा संस्कृति विषयको यस पाठ्यक्रममा नेपालको सामाजिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई विषयवस्तुका रूपमा समावेश गरिएको छ । सामाजिक र सांस्कृतिक जीवनसँग परिचित गराई व्यक्तिमा नैतिक चरित्र विकास गर्ने उद्देश्यले विद्यार्थीहरूलाई सरल एवम् सहज रूपमा नेपाली मूर्त तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाहरूको महत्त्व एवम् तिनको पर्यटकीय उपादेयताका सम्बन्धमा ज्ञानसिप प्रदान गर्न यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यसबाट वर्तमान सन्दर्भमा संस्कृतिलाई व्यावहारिक बनाउँदै विद्यार्थीको रुचि र चाहनालाई पूर्ति गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्ने र यसको सान्दर्भिकतालाई व्यापक बनाई उपयुक्तताको सुनिश्चित गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

संस्कृति विषयको पाठ्यक्रममा स्थानविशेष अनुसारका वर्ण, जाति र जनजाति, उनीहरूको समाज, चालचलन, रीतिरिवाज, भाषा, वेषभूषा, परम्परा र संस्कृति, ब्रम्हाण्ड र भौगोलिक विविधताअनुसारकै खानपान, पहिरन, कृषि उब्जनी, विविध वस्तु निर्माण शैली तथा सांस्कृतिक परम्परा जस्ता विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनक पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । नेपालमा सभ्यताको उद्भवदेखि लिएर प्राचीनकाल, मध्यकाल एवम् आधुनिक कालको सन्दर्भहरू एवम् आयामहरू बुझ्ने अवसर प्रदान गर्दै सांस्कृतिक पर्यटन सम्बद्ध क्रियाकलाप गराउनु सान्दर्भिक मानिन्छ । संस्कृति विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यो पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा समाजशास्त्रका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. इतिहास र संस्कृतिको उपादेयता तथा यसका स्रोतहरूको बोध गरी ऐतिहासिक/सांस्कृतिक स्रोतसामग्रीको सुरक्षामा सहयोग
२. नेपालमा सभ्यताको उद्भव, प्रारम्भिक अवस्था र विकासका विभिन्न चरणहरूका बारेमा बोध गरी आवश्यकता तथा सन्दर्भका आधारमा प्रयोग
३. नेपालको प्राचीन ऐतिहासिक सभ्यता, सामाजिक जीवन र जनजीविकाका साधनहरूको पहिचान र समीक्षा
४. एकीकरणपूर्वको नेपालको सामाजिक-सांस्कृतिक अवस्था तथा एकीकरण अभियानका विविध पक्षका सम्बन्धमा भएका घटनाहरूको बोध र समीक्षात्मक विश्लेषण
५. नेपालमा प्रचलित विभिन्न धर्म र धार्मिक जीवनका अनुकरणीय पक्ष पहिचान र तदनुरूप व्यवहार प्रदर्शन
७. नेपालमा मनाइने महत्त्वपूर्ण चाडपर्वका आधारमा नेपाली सांस्कृतिक जीवनका बारेमा तुलनात्मक विश्लेषण
८. पुरातात्विक महत्त्व र प्राग्मानवको क्रमिक विकासका आधारमा नेपालमा प्रागऐतिहासिक संस्कृतिको विस्तार पहिचान एवम् प्रस्तर हतियारहरूको विविध पक्ष पहिचान तथा उपलब्ध संस्कृति र हतियारको संरक्षणमा सहयोग
९. पुरातात्विक स्थल, शिलालेख, ताम्रपत्र तथा अन्य लेखोटहरूका बारेमा मुख्य मुख्य जानकारी सङ्कलन तथा प्रचारप्रसारमा सहयोग
१०. मुद्राको उत्पत्ति र विकासको बोध गरी त्यसका आधारमा नेपाली सिक्का तथा मुद्राहरूको ऐतिहासिक एवम् सांस्कृतिक महत्त्व बोध र संरक्षणमा अग्रसरता
११. सांस्कृतिक पर्यटनका लागि नेपालका धार्मिक क्षेत्र र सांस्कृतिक सम्पदाहरूको भूमिका पहिचान गरी तिनको ज्ञानमा एक तहको विशिष्टता हासिल र त्यस ज्ञानको सदुपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

एकाइ	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१	नेपाली समाज र संस्कृतिको अध्ययनका स्रोत	<ol style="list-style-type: none"> १. संस्कृतिको अर्थ र महत्त्व बताउन २. नेपाली समाज र संस्कृति अध्ययनका विविध स्रोतहरूबारे जानकारी दिन ३. नेपाली समाज र संस्कृति अध्ययनका स्रोतहरूबिचको भिन्नता र तुलना गर्न ४. संस्कृति नीति २०६७ को सामान्य परिचय दिन
२	प्राचीन नेपालमा सभ्यताको विकास (लिच्छविकाल पूर्व)	<ol style="list-style-type: none"> १. नेपालमा सभ्यताको उत्पत्ति र विकासका चरणहरूबारे जानकारी दिन २. तत्कालीन समयमा विकसित भएका सभ्यता र संस्कृतिको परिचय दिन

३	लिच्छविकालीन सभ्यता र संस्कृति	१. नेपालको प्राचीन (लिच्छवी) युगमा विकसित सभ्यता, समाजको स्वरूप, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा भौतिक विकास र संस्कृति, कला तथा वास्तुकलाका बारेमा जानकारी दिन ३. तत्कालीन जीविकाका साधनको परिचय दिन
४	मध्यकालीन नेपाली सभ्यता	१. नेपालको मध्यकालीन नेपालको सभ्यता, समाजको स्वरूप, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा भौतिक विकास र संस्कृति, कला तथा वास्तुकलाका बारेमा जानकारी दिन ३. तत्कालीन जीविकाका साधनहरूको परिचय दिन
५	एकीकरणपछिको नेपाली समाज	१. विस्तारित नयाँ नेपाली समाजको बनोटबारे जानकारी दिन २. पृथ्वीनारायण शाहको उपदेशमा वर्णित समाजको परिचय
६	वर्णाश्रम व्यवस्था र प्राचीन शिक्षा प्रणाली	१. वर्णाश्रम व्यवस्थामा आधारित नेपाली समाजको परिचय दिन २. प्राचीन शिक्षा प्रणालीको उद्देश्य र आर्दश वर्णन गर्न ३. नेपालको एकीकरणसँगै शिक्षामा भएको परिवर्तनको परिचय दिन
७	नेपालमा प्रचलित धार्मिक मतहरू	१. नेपालमा प्रचलित हिन्दु, बौद्ध, किरात, इस्लाम, सिख र इसाई धर्मको परिचय दिन । २. हिन्दु, बौद्ध, किरात, इस्लाम, सिख र इसाई धर्मका उपदेशबारे छलफल गरी तुलनात्मक विश्लेषण गर्न ३. हिन्दु, बौद्ध, किरात, इस्लाम, सिख र इसाई धर्मका विशेषता वर्णन गर्न
८	नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्व	१. नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वको परिचय दिन २. नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वको महत्त्व बताउन

कक्षा १२

एकाइ	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	पुरातत्त्वको परिचय	१. पुरातत्त्वको परिचय दिन २. पुरातत्त्वको महत्त्व बताउन ३. प्राचीन स्मारक ऐन, २०१३ को जानकारी दिन ४. प्राचीन वस्तुको पहिचान र संरक्षणको चेतना अभिवृद्धि गर्न ५. बुद्धको जन्मस्थल र प्राचीन कपिलवस्तुको पहिचान गर्न
२.	प्राग् इतिहास	१. मानव क्रम विकासको जानकारी दिन २. प्राग् ऐतिहासिक मानवका विशेषताहरू बताउन ३. प्राग् ऐतिहासिक संस्कृतिको परिचय दिन

		<ul style="list-style-type: none"> ४. नेपालको प्राग् ऐतिहासिक ढुङ्गे औजारहरूको वर्णन गर्न ५. सिन्धु सभ्यताको परिचय दिन ६. सिन्धु सभ्यताको विशेषताहरू बताउन
३.	अभिलेख अध्ययन	<ul style="list-style-type: none"> १. अभिलेखको अर्थ बताउन २. संस्कृति र मानव सभ्यताको अध्ययनमा अभिलेख विज्ञानको महत्त्वका बारेमा छलफल गर्न ३. लेखनकलाको उत्पत्ति र विकासबारे वर्णन गर्न ४. ब्राह्मी लिपिको परिचय दिन ५. प्राचीन लेखन सामाग्रीबारे बनाउन
४.	मुद्राशास्त्र	<ul style="list-style-type: none"> १. मुद्राको उत्पत्ति र विकासक्रम बताउन २. नेपालको इतिहास र संस्कृति अध्ययनमा मुद्राको महत्त्व वर्णन गर्न ३. प्राचीन तथा मध्यकालीन मुद्राका विशेषताहरू सूचीबद्ध गर्न
५.	नेपाली परम्परागत मूर्तिकला	<ul style="list-style-type: none"> १. नेपाली प्रस्तरकला, धातुकला, काष्ठकला र चित्रकलाका परिचय दिन २. लिच्छवीकालीन र मल्लकालीन कलाका विशेषताहरू सूचीबद्ध गर्न
६.	नेपाली परम्परागत वास्तुकला	<ul style="list-style-type: none"> १. परम्परागत निवास (घर), मठ, मन्दिर, स्तूप र विहारको निर्माण शैलीको परिचय दिन २. परम्परागत वास्तुकलाको विशेषताहरूको सूची निर्माण गर्न
७.	विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदा	<ul style="list-style-type: none"> १. विश्वसम्पदा सूचीका अर्थ बताउन २. युनेस्कोद्वारा विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरूका बारेमा परिचय दिन ३. अमूर्त सम्पदासम्बन्धी युनेस्को महासन्धि २००३ को सामान्य परिचय दिन
८.	सङ्ग्रहालयको चिनारी	<ul style="list-style-type: none"> १. सङ्ग्रहालयको परिचय, प्रकार र महत्त्व बताउन २. सङ्ग्रहालयको विकासक्रमका बारेमा जानकारी दिन ३. नेपालको राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्ग्रहालयको परिचय दिन ४. सङ्ग्रहालयले पर्यटन प्रवर्धनमा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका विश्लेषण गर्न
९.	सांस्कृतिक पर्यटनको चिनारी	<ul style="list-style-type: none"> १. पर्यटनको अर्थ, प्रकार र महत्त्वको बताउन २. पर्यटनबाट पर्ने प्रभावहरूको सूची तयार गर्न ३. नेपालका महत्त्वपूर्ण पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय दिन

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	पाठ्य घण्टा
१	नेपाली समाज र संस्कृतिको अध्ययनका स्रोत	१.१ समाज र संस्कृतिको परिचय १.२ मूर्त र अमूर्त संस्कृतिको चिनारी १.३ पुरातात्विक स्रोत : अभिलेख, मुद्रा र कलावस्तुहरूको महत्त्व १.४ साहित्यिक स्रोत : वंशावली, अनुश्रुति, पुराणहरू, सरकारी चिठीपत्र र अन्य कागजपत्रहरूको सङ्क्षिप्त परिचय र महत्त्व १.५ विदेशी वृत्तान्त : प्राचीन समयमा भारतीयहरूको वर्णन, चिनियाँहरूको वर्णन र मध्ययुगमा युरोपियन यात्रीहरूले गरेको वर्णनको महत्त्व १.६ संस्कृति नीति २०६७ को सामान्य परिचय	१२
२	प्राचीन नेपालमा सभ्यताको विकास (लिच्छविकाल पूर्व)	२.१ नेपालमा सभ्यताको उद्भव केन्द्रहरू : विदेह र कपिलवस्तुबारे सङ्क्षिप्त जानकारी, काठमाडौँ उपत्यका पानीको दह भएको र त्यसको निकासको प्रसङ्ग तथा नेमुनिको चर्चा २.२ गोपाल वंशी, महिषपाल वंशी र किरात वंशी शासकहरूको समयको सभ्यता र संस्कृतिको चर्चा	१२
३	लिच्छवि सभ्यता र संस्कृति	३.१ लिच्छवि सभ्यताको आरम्भ र प्रचलित सम्वत्, समयसीमाबारे सङ्क्षिप्त जानकारी ३.३ लिच्छविकालीन समाजको संरचना, गोष्ठी (गुठी) प्रथा, चाडपर्व र मनोरञ्जन, खानपान र पहिरन, नारीहरूको अवस्था, समाजमा गोष्ठी (गुठी) प्रथा ३.४ लिच्छविकालीन कला तथा वास्तुकला, साहित्य, भाषा, शिक्षा, स्वास्थ्य, भौतिक विकास ३.५ लिच्छविकालीन जीविकाका साधनहरू : कृषि, पशुपालन, उद्योग र व्यापार, मुद्राहरू	१८
४	मध्यकालीन नेपाली सभ्यता	४.१ नेपाल संवत्को परिचय ४.२ काठमाडौँमा कर्णाट संस्कृतिको प्रवेश, तलेजु र शक्तिपुजा ४.३ जयस्थिति मल्लकालीन जाति-पेसा विभाजन र त्यसको दूरगामी असर	२८

		<p>४.४ मल्लकालीन कला, वास्तुकला, भाषा, साहित्य, मुद्रा, अभिलेख</p> <p>४.५ मल्लकालमा सहरी विकास, अन्तरनगर साँस्कृतिक सम्बन्ध</p> <p>४.६ नेपाल भाषा, साहित्य र विविध लिपिको विकास</p> <p>४.६ नृत्य, नाटक, सङ्गीत, वाद्यकलाको विकास</p> <p>४.७ काठमाडौँ उपत्यका बाहिर बाइसे र चौबिसे राज्यको समाज, संस्कृतिको परिचय</p> <p>४.८ मध्यकालीन समाज : चाडपर्व र मनोरञ्जन, खानपान र पहिरन, नारीहरूको अवस्था गुठीप्रथा र समाजमा यसको महत्त्व ।</p> <p>४.९ जीविकाका साधनहरू : कृषि, पशुपालन, उद्योग र व्यापार, काला-कारीगरी</p>	
५	एकीकरणपछिको नेपाली समाज	<p>५.१ एकीकरण र नयाँ नेपाली समाज</p> <p>५.२ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेशमा वर्णित समाज</p>	१०
६	वर्णाश्रम व्यवस्था र प्राचीन शिक्षा प्रणाली	<p>७.१ वर्णाश्रम व्यवस्थाका विशेषता र यसमा आधारित नेपाली समाज</p> <p>७.२ परिवार संरचना : संयुक्त परिवार प्रथाको परिचय र यसका गुण तथा अवगुण</p> <p>७.३ प्राचीन शिक्षा : उद्देश्य र आदर्श, शिक्षक र विद्यार्थीको सम्बन्ध</p> <p>७.४. नेपालको एकीकरण र शिक्षामा भएको परिवर्तन</p>	८
७	नेपालमा प्रचलित धार्मिक मतहरू	<p>८.१ हिन्दु धर्म : शैव, शाक्त र वैष्णव सम्प्रदायको सङ्क्षिप्त परिचय</p> <p>८.२ बौद्ध धर्म : गौतम बुद्धको जीवनी र उपदेश, हिनयान, महायान, वज्रयान सम्प्रदायको चिनारी, समाज तथा संस्कृतिमा तिनको प्रभाव</p> <p>८.३ किरात धर्मबारे सङ्क्षिप्त जानकारी तथा यसका मुख्य शिक्षा</p> <p>८.४ इस्लाम र इसाई मतबारे सङ्क्षिप्त जानकारी</p>	१४
८	नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्व	<p>९.१ चाडपर्वको तात्पर्य र उद्देश्यका सम्बन्धमा जानकारी</p> <p>९.२ नेपालका चाडपर्व : नववर्ष, दसैं, तिहार, शिवरात्री, वसन्त पञ्चमी, तिज, होली र बुद्ध जयन्ती, इन्द्रजात्रा, मच्छिन्द्रनाथको जात्रा, विवाह पञ्चमी, गौरापर्व, छठ, ल्होसार, माघेसङ्क्रान्ति (</p>	१८

		माघी), इद, क्रिस्मस, उँधौलीउँभौली	
जम्मा			१२०

कक्षा १२

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्य घण्टा
१	पुरातत्त्वको परिचय	१.१ पुरातत्त्वको अर्थ, क्षेत्र तथा मानव विकास, सभ्यता र संस्कृतिको अध्ययनमा पुरातत्त्वको महत्त्व १.२ प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ का आधारमा प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक महत्त्वका वस्तुको सङ्क्षिप्त चिनारी र तिनको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्थाको सङ्क्षिप्त ज्ञान १.३ लुम्बिनी क्षेत्रमा पाइएका पुरातात्विक वस्तुहरूको सङ्क्षिप्त जानकारी १.४ कपिलवस्तु क्षेत्रमा पाइएका पुरातात्विक वस्तुहरूको सङ्क्षिप्त जानकारी	१०
२	प्राग् इतिहास	२.१ प्राग् इतिहासको अर्थ २.२ मानव विकासको इतिहास : रामापिथेकस, अस्ट्रेलोपिथेकस, होमो इरेक्टस, नियन्दर्थल र होमो सेपियन्स प्राक्मानवको चिनारी २.३ प्राचीन पाषाण युग, मध्य पाषाण युग र नव पाषाण युगका विशेषता २.४ नेपालमा प्राप्त प्रागैतिहासिक प्रस्तर औजारहरूको चिनारी २.५ सिन्धुघाटी सभ्यताको परिचय र विशेषता	१४
३	अभिलेख अध्ययन	३.१ अभिलेखको अर्थ ३.२ अभिलेख विज्ञानको महत्त्व ३.३ लेखनकलाको उत्पत्ति र विकास (विश्वमा लेखनकलाको उत्पत्ति र विकासबारेको सङ्क्षिप्त जानकारी) ३.४ ब्राह्मी लिपिको सङ्क्षिप्त परिचय ३.५ प्राचीन तथा मध्यकालीन लेखन सामग्रीहरूको परिचय	१०
४	मुद्राशास्त्र	४.१ मुद्राको उत्पत्ति र विकास (विश्वमा मुद्राको उत्पत्ति र विकासबारेको सङ्क्षिप्त जानकारी) ४.२ लिच्छविकालीन मुद्राका विशेषता ४.३ मल्लकालीन मुद्राका विशेषता	१०

		४.४ नेपालको इतिहास र संस्कृतिको अध्ययनमा मुद्राको महत्त्व	
५	नेपाली परम्परागत मूर्तिकला	५.१ नेपालमा प्रस्तरकला, धातुकला, काष्ठकला र चित्रकला : उत्पत्ति, विकास र प्रकारका बारेमा सङ्क्षिप्त जानकारी ५.२ लिच्छविकालीन तथा मल्लकालीन कलाका विशेषता	१४
६	नेपाली परम्परागत वास्तुकला	६.१ तलेशैली (प्यागोडा शैली) वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.२ शिखरशैली वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.३ स्तुप वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.४ विहार वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.५ परम्परागत नेपाली घर निर्माण शैली	२४
७	विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदा	७.१ विश्वसम्पदा सूचीको अर्थ युनेस्कोद्वारा विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू : काठमाडौंको हनुमानढोका दरबार क्षेत्र, भक्तपुर दरबार क्षेत्र, पाटन दरबार क्षेत्र, पशुपतिनाथ मन्दिर, चाँगुनारायणको मन्दिर, स्वयम्भू स्तुपक्षेत्र, बौद्धनाथ स्तुपक्षेत्र तथा लुम्बिनीको सङ्क्षिप्त परिचय ७.२ अमूर्त सम्पदासम्बन्धी युनेस्को महासन्धि २००३ को सामान्य परिचय	१२
८	सङ्ग्रहालयको चिनारी	८.१ सङ्ग्रहालयको अर्थ र प्रकार ८.२ सङ्ग्रहालयका मुख्य कार्यहरू ८.३ सङ्ग्रहालयको महत्त्व ८.४ नेपालमा सङ्ग्रहालयको विकास ८.५ नेपालको राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय र क्षेत्रीय सङ्ग्रहालयको चिनारी ८.६ नेपालमा सांस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्धनमा सङ्ग्रहालयको भूमिका ८.७ संस्कृतिका केन्द्रका रूपमा सङ्ग्रहालयको चिनारी	१३
९	सांस्कृतिक पर्यटनको चिनारी	९.१ पर्यटनको अर्थ, प्रकार र महत्त्व ९.२ पर्यटनबाट समाजमा पर्ने सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव ९.३ नेपालमा पर्यटनको विकासको इतिहास ९.४ नेपालमा पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक पर्यटनको विकासको सम्भावना ९.५ नेपालका महत्त्वपूर्ण धार्मिक सांस्कृतिक पर्यटकीय क्षेत्रहरू : काठमाडौं उपत्यका, लुम्बिनी, बराहक्षेत्र, मुक्तिनाथ, जनकपुर	१३

		।	
जम्मा			१२०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

क्र.सं.	कक्षा ११			कक्षा १२		
	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा
१.	क्षेत्रगत अध्ययन र प्रयोगात्मक कार्य	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र र क्रियापलापको अवलोकन र अध्ययन भ्रमण गरी परिचय, उद्देश्य, तथ्य सङ्कलनका विधि र तरिका, विषयवस्तुको ऐतिहासिकता, विषयवस्तुको वर्णन र निष्कर्ष समेटी प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुतकीरण गर्ने	२०	क्षेत्रगत अध्ययन र प्रयोगात्मक कार्य	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र र क्रियापलापको अवलोकन र अध्ययन भ्रमण गरी परिचय, उद्देश्य, तथ्य सङ्कलनका विधि र तरिका, विषयवस्तुको ऐतिहासिकता, विषयवस्तुको वर्णन र निष्कर्ष समेटी प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुतकीरण गर्ने	२०
२	नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्व	आफ्नो समुदाय वा क्षेत्रमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वको सूची तयार पारी तिनमा लगाइने पहिरन, खानेकुरा र सत्कार विधि टिपोट तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	१०	अभिलेख अध्ययन र मुद्राशास्त्र	आफ्नो समुदाय तथा वरपरको गाउँ वा सहरसम्बद्ध प्राचीन तमसुक, चिनालगायतका लिखत र पुराना मुद्रा खोजी प्राप्त सूचना विवरण स्तम्भचित्र वा वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गर्ने	
३	नेपालमा प्रचलित धार्मिक मतहरू	आफ्नो समुदायमा प्रचलनमा रहेका धर्म, तिनको प्रभाव र धार्मिक गतिविधिको तुलनात्मक विश्लेषण गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	१०	नेपाली परम्परागतसांस्कृतिक सम्पदा	मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्रीको खोज, अध्ययन तथा अवलोकन गरी नेपाली परम्परागत वास्तुकलासम्बद्ध विवरण तयार पारी तालिकामा प्रस्तुत गर्ने	१०
जम्मा			४०	जम्मा		४०

५. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

नेपालको संस्कृतिको अध्ययनमार्फत विद्यार्थीहरूलाई नेपाली संस्कृतिका विविध पक्षको ज्ञानसहित सच्चरित्र र नैतिकवान् नागरिक तयार गर्ने उद्देश्य यस विषयको रहेको छ । यस सन्दर्भमा नेपालको पुरातत्त्व, इतिहास, संस्कृति र सांस्कृतिक जीवन तथा सांस्कृतिक सम्पदासँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रलाई समेटेर पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक पक्षका साथै व्यावहारिक पक्षको विकास गराई सकारात्मक सोच तथा व्यवहारको विकास गर्नु यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो ।

विद्यार्थीहरूमा ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक विषयवस्तुको ज्ञान तथा त्यस्ता सम्पदाको संरक्षणप्रति सकारात्मक सोचको विकास, व्यवहारमा सुधार, प्रतिभाको पहिचान तथा विश्लेषणात्मक सिपको विकास गरी पुरातत्त्व, संस्कृति तथा पर्यटनका क्षेत्रमा सक्रिय संलग्न हुन सक्ने क्षमताको विकास गराउने जस्ता मूलभूत उद्देश्यहरू यस विषयले राखेको छ । इतिहास, संस्कृति र पुरातत्त्व विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि आृनो क्षेत्रमा रहेका पुरातात्विक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको प्रत्यक्ष अवलोकन गराउनुका साथै कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर आआफ्नो टोल समुदायसँग सम्बन्धित सांस्कृतिक क्रियाकलापहरूमा समेत सहभागी गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गराउने नभई विद्यार्थीहरूलाई आआफ्ना क्षेत्रमा खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा समुदायसँग सम्बन्धित सांस्कृतिक क्रियाकलापहरू, आृनो क्षेत्रमा भएका ऐतिहासिक सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रको पहिचान र तिनको सुरक्षासम्बन्धी चेतनाको समेत विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ । यी उद्देश्यहरूको विकास गर्न उनीहरूलाई बहु बौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रूचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न योजनाबद्ध तथा विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरणको विशेष भूमिका रहन्छ । त्यसैले संस्कृति विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ, जस्तै : प्रश्नोत्तर विधि, प्रदर्शन विधि, समस्या समाधान विधि, छलफल विधि, अवलोकन विधि, खोज विधि, परियोजना विधि, प्रयोगात्मक विधि, क्षेत्र भ्रमण विधि, आगमन विधि, घटना अध्ययन विधि आदि ।

शिक्षकले सिकाइ कार्यको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहु बौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धतासमेतलाई ध्यान दिई स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अफ्टयारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विषय शिक्षणका क्रममा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार भएकाले उनीहरूका प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउनु आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका

तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को समाजशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्कका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ तथा मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नअनुसार हुने छ :

कक्षा ११ का निमित्त आन्तरिक मूल्याङ्कन

१. कक्षा सहभागिता	३ अङ्क
२. त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६ अङ्क
३. प्रतिवेदन लेखन	१० अङ्क

विद्यार्थीलाई अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको कुनै एक विषय छनोट गर्न लगाई सम्बन्धित क्षेत्रमा नै गई अध्ययन गरेर प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ र प्रतिवेदनको अध्ययन गरेर अङ्क दिनुपर्ने छ । प्रतिवेदन लेखनका लागि कुनै एक स्थानीय चाडपर्व, कुनै स्थानीय समुदायको जन्ममृत्यु संस्कार, धार्मिक विश्वास वा पूजा परम्परा, सामाजिक जीवन, जीविकाका साधन आदि वा स्थानीय कुनै महत्त्वपूर्ण अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको विषय जस्ता विषयहरूमध्ये कुनै एक छान्न सकिने छ । यसरी छनोट गर्दा अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

४. प्रतिवेदनको प्रस्तुति	६ अङ्क
--------------------------	--------

आफूले लेखेको प्रतिवेदन विद्यार्थीले कक्षामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ । प्रस्तुत गराई र प्रश्नोत्तरको सामाना र उत्तर दिएको स्थिति हेरेर मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

कक्षा १२ का निमित्त प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

१. कक्षा सहभागिता	३ अङ्क
२. त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६ अङ्क
३. प्रतिवेदन लेखन	१० अङ्क

विद्यार्थीलाई मूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको कुनै एक विषय छनोट गर्न लगाई सम्बन्धित क्षेत्रमा नै गई अध्ययन गरेर प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ र प्रतिवेदनको अध्ययन गरेर अङ्क दिनुपर्ने छ । प्रतिवेदन लेखनका निमित्त कुनै एक स्थानीय मठ मन्दिर, गुम्बा, विहार स्तूप, सांस्कृतिक धार्मिक स्मारक, देवस्थल, ऐतिहासिक स्थल, कला वस्तुहरू, परम्परागत रूपमा निर्माण भई प्रयोग गरिँदै आएका सांस्कृतिक सम्पदाहरू (ढिकी, जाँतो, घट्ट, कोल, डोको नाम्लो डालो, ठेकी, हलो जुवा, वाद्य यन्त्रहरू जस्ता विविध वस्तुहरू), स्थानीय सङ्ग्रहालय, स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरू जस्ता विषयहरूमध्ये कुनै एक छान्न सकिने छ । यसरी छनोट गर्दा अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रलाई

विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

४. प्रतिवेदनको प्रस्तुति

६ अङ्क

आफूले लेखेको प्रतिवेदन विद्यार्थीले कक्षामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ । प्रस्तुत गराई प्रश्नोत्तरको सामना र उत्तर दिएको स्थिति हेरेर अङ्क दिनुपर्ने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

Secondary Education Curriculum

2076

Computer Science

Grades: 11 and 12

Subject code: Com. 331 (Grade 11), Com. 332 (Grade 12)

Credit hrs: 5

Working hrs: 160

1. Introduction

The world has witnessed a radical change in the field of Information and Communication Technology (ICT) in recent and this process is still going on. The relevance of computer education has been increasing day by day. Realizing the same the curriculum of computer science for Grades 11 and 12 has been developed according to the National Curriculum Framework, 2076. The study of this course will help the students to enter the job market. This will also provide basis for the students to pursue their further study in the field.

This curriculum comprises of an introduction to basic computer system, the basic number system and Boolean logic, computer software and operating system, application package, multimedia and network. It also includes contents of web technology, programming, information security and cyber law, digital society and computer ethics and recent trends in ICT. The course itself is of practical nature and the pedagogical approaches in delivering the course should consider the balance between theory and practice. The same applies in case of student evaluation procedure too.

The curriculum has been divided to different sections: level-wise competences, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents with their elaboration, some indication to learning facilitation process and student assessment.

2. Level-wise competencies

1. Relate principles of computer system including input, process, output and storage devices, Boolean logic and number system.
2. Use operating system, word processor, spread sheet and apply in real-life and educational contexts.
3. Design website using new web technologies.
4. Demonstrate the programming concept and logic into software development process.
5. Use Database concept in basic SQL level.
6. Apply networking concept into LAN and wireless network.
7. Define OOPs concept and trace the recent trends of technological enhancement in 21st century.

3. Grade wise learning Outcomes

Grade 11

S. N.	Content Area	Learning outcomes
1	Computer system	<ul style="list-style-type: none">1.1 Introduce computer with its characteristics and application.1.2 Describe the evolution of computer.1.3 Describe the measurement unit of processing speed and storage unit and use them.1.4 Introduce Super, Mainframe, Mini and Microcomputers and compare them.1.5 Introduce mobile computing and its application and use it.1.6 Sketch and describe computer architecture and organization.1.7 Identify and explain the components of computer system.1.8 Introduce and explain microprocessor and bus system.1.9 Introduce and explain primary and secondary memory.1.10 Identify and use input and output devices.1.11 Describe hardware interfaces and use them.
2	Number System and Conversion Boolean Logic	<ul style="list-style-type: none">2.1 Introduce the number system, Decimal-Binary-Octal-Hexadecimal conversion and binary calculation.2.2 Introduce the Boolean Algebra, Boolean values and truth table, Boolean expression and Boolean function.2.3 Introduce and explain Logic Gates.2.4 Describe Laws of Boolean Algebra.
3	Computer Software and Operating System	<ul style="list-style-type: none">3.1 Explain software with its categories.3.2 State the concept of operating system with its functions and etymologies.3.3 Describe GUI based operating system and its features.3.4 Introduce desktop application and windows environment.3.5 Create file and folders with file explorer.3.6 Customize the start screen and desktop.3.7 Install and remove the devices.3.8 Manage password and privacy.3.9 Use control panel, system tools and accessories3.10 State the concept of open sources and mobile operating system.

		<p>3.11 Introduce Linux, UNIX and Linux distribution.</p> <p>3.12 Explain the types of mobile operating system.</p>
4	Application Package	<p>4.1 Describe the office package (Word, Processor, Spreadsheet and Presentation) and apply them.</p> <p>4.2 Introduce the domain-specific tools.</p>
5	Programming Concepts & Logics	<p>5.1 Introduce the programming language and identify its levels.</p> <p>5.2 Introduce and compare Compiler, Interpreter and Assembler.</p> <p>5.3 Introduce Syntax, Semantic and Runtime errors and apply them.</p> <p>5.4 Introduce control structures and use them.</p> <p>5.5 Identify programme design tools and use them.</p> <p>5.6 Describe absolute binary, BCD, ASCII and Unicode.</p> <p>5.7 State the features and structure of C language.</p> <p>5.8 Introduce C preprocessor and header files and use them.</p> <p>5.9 Introduce character set and apply it.</p> <p>5.10 Explain the Identifiers, Keywords and Tokens.</p> <p>5.11 Introduce and explain the basic data types.</p> <p>5.12 Introduce constants, variables, operators and expressions and apply them.</p> <p>5.13 Identify the types of specifier and apply them.</p> <p>5.14 Identify the simple and compound statements and apply them.</p> <p>5.15 Introduce Input/output (I/O) functions.</p> <p>5.16 Introduce Selection Control Statement and Iteration Control Statement.</p> <p>5.17 Describe array and string functions and apply them.</p>
6	Web Technology I	<p>6.1 Explore web browsers and search engines.</p> <p>6.2 Overview internet and web technology.</p> <p>6.3 Explain and use Content Management System (CMS).</p> <p>6.4 Describe with objectives and structure of HTML.</p> <p>6.5 Differentiate between tags and attributes.</p> <p>6.6 Describe and use the types of tags in HTML.</p> <p>6.7 Introduce Cascading Style Sheet (CSS), describe its types and use them.</p>
7	Multimedia	<p>7.1 Introduce and apply multimedia.</p>

		7.2 Describe the components of multimedia.
8	Information Security and Cyber Law	8.1 Describe digital society and computer ethics. 8.2 State the concept of information security and cybercrime. 8.3 Explore and apply the protective measures of cybercrime. 8.4 Identify key aspects intellectual property right and follow it. 8.5 State the concept of digital signature and use it. 8.6 Analyze cyber law and ICT policy in Nepal

Grade 12

S. N.	Content Area	Learning outcomes
1	DBMS Concept	1.1 Introduce Database Management System (DBMS) with its aspects. 1.2 State the advantages of using DBMS. 1.3 Define Data Definition Language (DDL) and Data Manipulation Language (DML). 1.4 Introduce and use database model. 1.5 State the concept of normalization. 1.6 Compare between centralized and distributed database. 1.7 Introduce database security and apply it.
2	Concept of Network and Data Communication	2.1 Describe the communication system with its basic elements and model. 2.2 Describe the data communication with its elements and mode. 2.3 Define and apply LAN and WAN. 2.4 Describe transmission medium and use it. 2.5 Define terminologies for transmission impairments. 2.6 Introduce network architecture. 2.7 Define basic terms and tools used in computer network. 2.8 Define network tools, devices and topologies and use them. 2.9 State the concept of OSI Reference Model and Internet Protocol Addressing
3	Web Technology II (CSS, JavaScript, PHP)	3.1 Introduce internet technology. 3.2 Introduce Server side and Client Side Scripting.

		<p>3.3 Introduce and use java script fundamental and java script data types and add java script to HTML page.</p> <p>3.4 Introduce and use variables and operators in java script.</p> <p>3.5 Use functions and control structure in java script.</p> <p>3.6 Apply object based programming with java script and event handling.</p> <p>3.7 Introduce basic programming concept in PHP.</p> <p>3.8 Use operators and variables in PHP.</p> <p>3.9 Introduce and use data base connectivity.</p> <p>3.10 Use SQL queries and create SQL database.</p>
4	Programming II	<p>4.1 Review the concept of C programming.</p> <p>4.2 Introduce functions with prototype, call and return statements.</p> <p>4.3 State the concept of library and user defined functions and their advantages.</p> <p>4.4 State the concept of storage and recursion and apply them.</p> <p>4.5 Introduce and differentiate between structure and union.</p> <p>4.6 Define pointers and apply them.</p> <p>4.7 State the concept of data file with sequential and random file.</p> <p>4.8 Apply the file manipulation function.</p> <p>4.9 Open, read, write and append the data file.</p>
5	OOP Concept	<p>5.1 Introduce object Oriented Programming (OOP) with programming paradigms and features.</p> <p>5.2 State advantages and applications of OOP.</p>
6	Software Process Model (SDLC, Software Process only)	<p>6.1 State the concept of software project, software development process and SDLC.</p> <p>6.2 Compare between system analyst and software engineer.</p> <p>6.3 State the concept of system design.</p> <p>6.4 Show the relation between software and quality.</p> <p>6.5 Explain the software development model.</p>
7	Recent Trends in ICT	<p>7.1 Describe the recent trends in ICT</p>

4. Scope and Sequence of Contents

Grade 11

S. N.	Content Area	Elaboration of Contents	Working
-------	--------------	-------------------------	---------

			Hour
1	Computer system	<p>1.1 Introduction of computer</p> <p>1.1.1 Definition, characteristics and application of computer</p> <p>1.1.2 Evolution of computer technology</p> <p>1.1.3 Measurement unit of processing speed and storage unit</p> <p>1.1.4 Super, Mainframe, Mini and Microcomputers</p> <p>1.1.5 Mobile Computing and its Application</p> <p>1.2 Computer system and I/O devices</p> <p>1.2.1 Concept of computer architecture and organization</p> <p>1.2.2 Components of computer system: input unit, output unit, processing unit, memory unit and storage</p> <p>1.2.3 Microprocessor: basic concepts, clock speed, word length, components and functions</p> <p>1.2.4 Bus System: data bus, address bus and control bus</p> <p>1.2.5 Primary memory: Definition, RAM, ROM, Cache, Buffer, types of RAM and ROM</p> <p>1.2.6 Secondary Memory: Definition, Magnetic Disk, Flash Memory, Optical Disk, External Storage Device and memo stick</p> <p>1.2.7 Input Devices – Keyboard, Mouse, Scanner, Light Pen, OMR, OCR, BCR, MICR, Scanner, Touch Screen, Microphone and Digital Camera.</p> <p>1.2.8 Output Devices: Monitor (LCD, LED), Printer (Dot Matrix, Inkjet, Laser), Speaker</p> <p>1.2.9 Hardware Interfaces: Parallel Port, Serial Port, USB Ports, HDMI and Expansion Slots</p>	20
2	Number system and conservation Boolean Logic	<p>2.1 Number System and conversion</p> <p>2.1.1 Decimal, Binary, Octal, Hexadecimal Number System & conversion</p>	11

		<p>2.1.2 Calculation in binary addition, subtraction</p> <p>2.1.3 One's and Two's complement methods of binary subtraction</p> <p>2.2 Logic Function and Boolean Algebra</p> <p>2.2.1 Introduction to Boolean algebra</p> <p>2.2.2 Introduction to Boolean values, truth table, Boolean expression and Boolean function.</p> <p>2.2.3 Logic Gates –AND, OR, NOT, NAND, NOR, XOR and XNOR – its definition, truth table, logic symbol, logic function</p> <p>2.2.4 Laws of Boolean algebra – Boolean identities, Complement Laws, Identity, Commutative, Associative and Distributive</p> <p>2.2.5 Statement and verification of Laws of Boolean algebra using truth table</p>	
3	Computer Software and Operating System	<p>3.1 Concept of Software</p> <p>3.1.1 Definition of software</p> <p>3.1.2 Categories of software: System, Utility, Application, Web Based, Mobile Apps</p> <p>3.2 Concept of Operating System</p> <p>3.2.1 Introduction to Operating System</p> <p>3.2.2 Role of Operating System</p> <p>3.2.3 Functions of an Operating System</p> <p>3.2.4 Operating system terminology: multiprogramming, multitasking, multiprocessing and distributed</p> <p>3.3 Windows Operating System</p> <p>3.3.1 Introduction to GUI based Operating system and its features</p> <p>3.3.2 Working in Desktop Application and Window Environment</p> <p>3.3.3 Manage Files and Folders with File Explorer</p> <p>3.3.4 Customize the start screen and desktop</p> <p>3.3.5 Installing and removing devices</p> <p>3.3.6 Manage passwords and privacy levels</p> <p>3.3.7 Use of control panel, system tools and</p>	12

		<p>accessories</p> <p>3.4 Open sources and Mobile Operating System</p> <p>3.4.1 Concept of Open Sources Operating System</p> <p>3.4.2 Introduction to Linux and UNIX</p> <p>3.4.3 Linux Distributions</p> <p>3.4.4 Concept of Mobile Operating System</p> <p>3.4.5 Types of Mobile Operating System</p>	
4	Application Package	<p>4.1 Introduction to Office Package - Word processor, Presentation tool, spreadsheet package, database management system;</p> <p>4.2 Introduction to domain-specific tools - school management system, inventory management system, payroll system, financial accounting, hotel management, weather forecasting system.</p>	5
5	Programming Concepts & Logics	<p>5.1 Programming Concept</p> <p>5.1.1 Introduction to programming languages</p> <p>5.1.2 Low level, High level, 4 GL programming languages</p> <p>5.1.3 Compiler, Interpreter and Assembler</p> <p>5.1.4 Syntax, Semantic and Runtime errors</p> <p>5.1.5 Control Structures: Sequence, Selection and Iteration</p> <p>5.1.6 Program Design tools – Algorithm, Flowchart and Pseudocode</p> <p>5.1.7 Absolute binary, BCD, ASCII and Unicode</p> <p>5.2 C Programming Languages</p> <p>5.2.1 Introduction and features of C Language</p> <p>5.2.2 Structure of C program</p> <p>5.2.3 C Preprocessor and Header Files</p> <p>5.2.4 Character Set used in C</p> <p>5.2.5 Use of Comments</p> <p>5.2.6 Identifiers, Keywords and Tokens</p> <p>5.2.7 Basic Data Types in C</p> <p>5.2.8 Constants and Variables</p>	8

		<p>5.2.9 Type of Specifier</p> <p>5.2.10 Simple and Compound Statements</p> <p>5.2.11 Operators and Expressions: arithmetic, relational, logical, assignment, unary and conditional operators</p> <p>5.2.12 Input/output (I/O) Functions</p> <p>5.2.13 Selection Control Statement: Decisions (if, if-else, if-else-if, nested and, switch)</p> <p>5.2.14 Iteration Control Statement: Looping (while, do while, for nested)</p> <p>5.2.15 Array: definition, types(1D and 2D), matrix addition and subtraction</p> <p>5.2.16 String: definition and string function : strlen(), strcat(), strcmp(), strcmp(), strcpy(), strlen(), strlwr(),strupr()</p>	
6	Web Technology I	<p>6.1 Introduction: Web development introduction</p> <p>6.2 Web browsers and search Engines</p> <p>6.3 Overview of various internet & web technologies</p> <p>6.4 Content Management System (CMS)</p> <p>6.4. HTML: The Language of the Web</p> <p>6.4.1 Objectives</p> <p>6.4.2 Structure of HTML</p> <p>6.4.3 Published and Hosting</p> <p>6.4.4 HTML Tags vs. Attributes</p> <p>6.4.5. Basic Tags of HTML: HTML, HEAD, TITLE, BODY (Setting the Fore color and Background color, Background Image, Background Sound)</p> <p>6.4.6 Heading tag (H1 to H6) and attributes(ALIGN),</p> <p>6.4.7 FONT tag and Attributes (Size: 1 to 7 Levels, BASEFONT, SMALL, BIG,COLOR)</p> <p>6.4.8 Paragraph Formatting (P)</p> <p>6.4.9 Break Line BR</p> <p>6.4.10. Comment in HTML (<! >)</p> <p>6.4.11. Formatting Text (B, I, U, Mark, Sup, Sub, EM, BLOCKQUOTE, PREFORMATTED)</p>	8

		<p>6.4.12. Ordered List- OL (LI, Type- 1, I, A, a; START,VALUE)</p> <p>6.4.13. Unordered List - UL (Bullet Type- Disc, Circle, Square, DL, DT, DD)</p> <p>6.4.14 ADDRESS Tag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Creating Links: Link to other HTML documents or data objects • Links to other places in the same HTML documents • Links to places in other HTML documents • Anchor Tag and Hyperlink <p>6.4.15. Tables: Creating Tables using TH, TR and TD tags</p> <p>6.4.16 Forms: Creating form using Textbox, radio, checkbox, text area, button</p> <p>6.4.17 Introduction to HTML 5 Elements including audio, embed, source, track and video attributes</p> <p>6.4.18 HTML 5 Graphics using canvas and svg tags</p> <p>6.4.19 Concept of domain name and web hosting</p> <p>6.5 Cascading Style Sheets</p> <p>6.5.1 Introduction to Cascading Style Sheet (CSS)</p> <p>6.5.2 Inline CSS</p> <p>6.5.3 Embedded CSS</p> <p>6.5.4 External CSS</p>	
7	Multimedia	<p>7.1 Introduction to Multimedia</p> <p>7.2 Component of Multimedia: Text, Graphics, Audio, Video and Animation</p> <p>7.3 Application of Multimedia</p>	6
8	Information Security and Cyber Law	<p>8.1 Digital society and computer ethics</p> <p>8.2 Concept of Information security</p> <p>8.3 Concept of Cybercrime</p> <p>8.4 Malicious software and Spam</p> <p>8.5 Protection from cybercrime</p>	10

		8.6 Intellectual Property Right 8.7 Concept of Digital Signature 8.8 Concept of Cyber Law in Nepal 8.9 ICT Policy in Nepal	
Total			80

Grade 12

S. N.	Content Area	Contents	Working Hour
1	Database Management System (DBMS)	1.1 Introduction to data, database, Database system, DBMS 1.2 Field, Record, Objects, Primary Key, Alternate key, Candidate key 1.3 Advantages of using DBMS 1.4 DDL (Data Definition Language) and DML (Data Manipulation Language) 1.5 Database Model: Network Model, Hierarchical Model, Relational database model 1.6 Concept of Normalization: 1NF, 2NF, 3NF 1.7 Centralized Vs. Distributed Database 1.8 Database Security	12
2	Data Communication and Networking	2.1 Basic elements of Communication System: 2.2 Concept of Communication System 2.3 Block Diagram of communication System /Model 2.4 Elements of Data Communication/Transmission 2.5 Simplex, Half duplex and Full duplex communication mode 2.6 Concept of LAN and WAN 2.7 Transmission Medium: Guided and Unguided 2.8 Transmission impairments terminology (Jitter, Singing, Echo, Crosstalk, Distortion, Noise, Bandwidth, Number of receivers) 2.9 Basic concept of Networks Architecture: Client-Server and Peer-to-peer 2.10 Some Basic Terms and Tool Used in Computer Network: IP Address, Sub Net Mask and Gateway, MAC address, Internet, Intranet,	15

		<p>Extranet</p> <p>2.11 Network Tool: Packet tracer, Remote Login</p> <p>2.12 Network Connecting Devices: NIC, Modem, router, switch</p> <p>2.13 Network Topologies: Bus, Ring and star topology</p> <p>2.14 Basic Concept OSI Reference Model</p> <p>2.15 Internet Protocol Addressing</p>	
3	Web Technology II	<p>3.1 Introduction</p> <p>3.2 Server side and Client Side Scripting</p> <p>3.3 Introduction of internet technology</p> <p>3.4 Adding Java script to HTML page</p> <p>3.5 Java script fundamental</p> <p>3.6 Java Script Data types</p> <p>3.7 Variables and operators</p> <p>3.8 Functions and control structure if-else, if-else-if, switch-case, for, while, do while loop</p> <p>3.9 Object based programming with Java Script and Event handling</p> <p>3.10 Image, event and form objects</p> <p>3.11 Form validation, JQuery</p> <p>3.12 Server Side Scripting using PHP</p> <p>3.13 Introduction to PHP: Hardware and Software Requirements</p> <p>3.14 Object oriented programming with server side scripting</p> <p>3.15 Basic PHP syntax</p> <p>3.16 PHP data types</p> <p>3.17 Basic Programming in PHP</p> <p>3.18 Operators (Arithmetic, logical, comparison, operator precedence)</p> <p>3.19 Variables Manipulation</p> <p>3.20 Database Connectivity</p> <p>3.21 Connecting server side script to database</p> <p>3.22 Making SQL queries</p> <p>3.23 Fetching data sets getting data about data</p> <p>3.24 Creating SQL database with server side scripting</p>	12

		3.25 Displaying queries in tables	
4	Programming in C	<p>4.1 Review of C programming concept</p> <p>4.2 Functions</p> <p>4.2.1 Concept of library and user defined functions and advantages</p> <p>4.2.2 function definition, prototype, call and return statements</p> <p>4.2.3 Accessing a Function by passing values</p> <p>4.2.4 Concept of storage: automatic and external</p> <p>4.2.5 Concept of Recursion: factorial and Fibonacci problems</p> <p>4.3 Structures and Unions</p> <p>4.3.1 Structure: Definition, Declaration, Initialization and Size of Structure.</p> <p>4.3.2 Accessing member of structure</p> <p>4.3.3 Array of structure</p> <p>4.3.4 Union: Definition, Declaration</p> <p>4.3.5 Difference between union and structure.</p> <p>4.4 Pointers</p> <p>4.4.1 Definition of Pointer</p> <p>4.4.2 Address (&) and indirection (*) operator</p> <p>4.4.3 Pointer Expression and Assignment</p> <p>4.4.4 Call by values and call by reference</p> <p>4.5 Working with Files</p> <p>4.5.1 Concept of Data File</p> <p>4.5.2 Sequential and Random File</p> <p>4.5.3 File manipulation function: putw, getw, putc, getc, fscanf, fprintf</p> <p>4.5.4 Opening, Reading, Writing and Appending data file</p>	12
5	Object-Oriented Programming (OOP)	<p>5.1 Programming paradigms: procedural, structural and object oriented</p> <p>5.2 Features of OOP: Class, Object, Polymorphism and Inheritance</p> <p>5.3 Advantages of OOP</p> <p>5.4 Application of OOP</p>	10
6	Software	6.1 Software Project Concept	10

	Process Model (SPM)	6.2 Concept of software development process 6.3 Concept SDLC life cycle 6.4 System Analyst Vs Software Engineer 6.5 Requirement Collection Methods 6.6 Concept of system design 6.7 Software and quality 6.8 Software development model: waterfall, prototype, agile	
7	Recent Trends in Technology	7.1 Concept of Artificial Intelligence (AI) and Robotics 7.2 Concept of Cloud Computing 7.3 Concept of Big Data 7.4 Concept of Virtual Reality 7.5 Concept of e-com, e-medicine, e-gov. 7.6 Concept of Mobile Computing 7.7 Concept of Internet of things (IoT)	9
		Total	80

5. Suggested Practical/Project Activities

a) Suggested Practical

Grade 11			
S. N.	Content Area	Tasks	Working Hour
1	Number system and conservation Boolean Logic	Use Simulator : Demonstrate Logic Gates and its expression using simulator	3
2	Computer Software and operating system	With Window OS or Linux platform: Working in Desktop Application and Window Environment <ul style="list-style-type: none"> • Manage files and folders with file explorer • Customize the start screen and desktop • Installing and removing devices • Manage passwords and privacy levels • Use of control panel, system tools and accessories 	8
3	Application package	Application Package (Word Processor, Spreadsheet and Presentation) 1. Word processor <ul style="list-style-type: none"> • Basic terms of word processing • Creating document and environment • Formatting text and paragraphs • Spelling grammar, thesaurus, comments • Managing lists and tables • Inserting graphic objects • Controlling page appearance • Performing a mail merge • Preparing to publish a document • Levels and table of contents • Export documents: PDF 2. Spread Sheet <ul style="list-style-type: none"> • Basic fundamentals of Spread Sheet • Entering data, cell manage, concept of cell references 	25

		<ul style="list-style-type: none"> • Formatting a worksheet • Creating and working with charts • Managing workbooks • General functions and formulas • Data filter and sorting • Pivot tables and pivot chart • Working with other objects • Printing worksheets <p>3. Presentation</p> <ul style="list-style-type: none"> • Basic fundamental of presentation • Create presentation slides • Design and formatting presentation • Animation and custom animation • Transition of presentation • Working with tables, graphics and word art • Working with graphs and organization charts • Working with multimedia 	
4	Programming Concepts and Logics	<p>Input/output (I/O) Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Selection Control Statement: Decisions (if, if-else, if-else-if, nested and, switch) • Iteration Control Statement: Looping (while, do while, for nested) • Array: definition, types (1D and 2D), matrix addition and subtraction • String: definition and string function : strlen(), strcat(), strcmp(), strev(), strcpy(), strlwr(),strupr() 	14
5	Web Technology	<ul style="list-style-type: none"> • Practices on HTML 4 using basic Tags of HTML, <H1> , , <P>,
, <!, , , <A>, , <table>, <form> • Practices on HTML 5 including audio, embed, source, track and video attributes, Graphics using canvas and svg tags • Practice on cascading Style Sheets including Inline, Embedded, External CSS 	15

6	Multimedia	<ul style="list-style-type: none"> • Graphics (Photo and image editing) • Image capture, resize, crop, add layer, save in different format • Audio recording, editing and save in different format using mobile • Video recording, spilt, save in differ format 	15
Total			80
Grade 12			
S. N.	Content Area	Tasks	Working Hours
1	DBMS Concept	Perform the following activities in SQL <ol style="list-style-type: none"> 1. Install latest DBMS software (MySQL or PostgreSQL or MSSQL or Oracle) 2. Work with CREATE, DROP, ALTER DDL SQL statement 3. Work with SELECT, INSERT, UPDATE, DELETE DDL SQL statement 	25
2	Concept of network and data communication	Perform the following task <ol style="list-style-type: none"> 1. Demonstrate Ipconfig, ping 2. Construct twisted pair cable (Straight through and crossover) 3. Demonstrate the basic router Configuration (ADSL, DSL) 4. Demonstrate the server based OS (Windows Server or Linux) 5. Share file, folder and printer in network 6. Assign private IP Address in LAN network 	15
3	Web Technology II	Perform the following task in Java script <ol style="list-style-type: none"> 1. Functions and control structure if-else, if-else-if, switch-case, for, while, do while loop 2. Event handling 3. Practice on form validation in JQuery Perform the following task in PHP <ol style="list-style-type: none"> 1. Server Side Scripting using PHP 2. Basic PHP syntax 3. PHP data types 	20

		4. Basic Programming in PHP 5. Operators (Arithmetic, logical, comparison, operator precedence) 6. Variables Manipulation 7. Database Connectivity 8. Making SQL queries 9. Fetching data sets getting data about data	
4	Programming II	C Programming Languages 1. Factorial and Fibonacci problems 2. Array, Union and Structure 3. Pointers 4. File manipulation function: putw, getw, putc,getc, fscanf, fprintf 5. Opening, Reading, Writing and Appending data file	20
Total			80

b) Suggested project work

Grade-wise sample project works are suggested below.

Grade 11

1. Prepare basic computer system devices and peripheral specifications of your personal computer.
2. Write a report on "Major cyber bullying in Nepal" with real examples and suggest the preventing measures
3. Conduct a survey to identify the popular search engines (any 5) and its features.
4. Develop the real life project on Office Package or web technology

Grade 12

1. Study Wi-Fi network available in your area and identify the security features.
2. Prepare a document for data collection method to develop software
3. Conduct a mini research to identify most recently used technologies and uses.

6. Learning Facilitation Method and Process

Students should be facilitated to learn rather than just helping them to accumulate information.. Student centered teaching-learning process is highly emphasized in delivering this course. Students are supposed to adopt multiple pathway of learning such as; online search, field visit, library work, laboratory work, individual and group work, research work etc. with the support of teacher. Self-study is highly encouraged and learning should not be confined to the scope of curriculum. Teacher should keep in mind intra and inter-disciplinary approach to teaching and learning, as opposed to compartmentalization of knowledge. Supportive role of parents/guardians in creating conducive environment for promoting the spirit of inquiry and creativity in students'

learning is anticipated. The following methods and techniques will be adopted in delivering this course.

- Practical/application/experimental methods
- Laboratory based practical works
- Project work methods (Research work i.e. survey and mini research, innovative work or experiential learning, connection to theory and application)
- Lecture
- Interaction
- Question answer
- Demonstrations
- Online based instructions
- Cooperative learning
- Group discussions (satellite learning group, peer group, small and large group)
- Daily assignment

7. Student Evaluation

Evaluation is an integral part of learning process. Both formative and summative modes of evaluation are emphasized. Formative evaluation will be conducted so as to provide regular feedback for students. Class tests, unit tests, oral question-answer, home assignment etc., are some ways of conducting formative evaluation. There will be separate evaluation of theoretical and practical learning. Summative evaluation embraces internal evaluation including evaluation of project/research work or innovative work, theoretical examination and practical examination.

a) Internal Evaluation

Internal evaluation is both formative and summative. For summative purpose it covers 25% of total weightage. Project work assessment is the internal assessment of reports and presentation of their project works either individually or group basis. In case of group presentation, every member of the group should submit a short reflection on the presented report in their own language. The criteria for internal evaluation are given in the table.

S. N.	Criteria	Marks
1	Classroom participation (Daily attendance, home assignment and classwork, participation in learning, participation in other activities)	3
2	Trimester exam (3 marks from each trimester exam)	6
3	Project work, project report and presentation	16
	Total	25

b) External Evaluation

External evaluation covers 75 % of total weightage. External evaluation consists of both the practical and written examination. The practical examination carries 25% and written examination carries 50%. Practical examination will be conducted in the presence of examiners. Practical

evaluation must cover all the practical course areas and the criteria for Practical evaluation are in the table given below.

S.N.	Criteria	Marks
1	Writing process of given practical task	5
2	Demonstration of practical task	15
3	Viva voce	5
Total		25

The types and number questions for written examination will be as per the test specification chart developed by the Curriculum Development Centre.

Secondary Education Curriculum

2076

English(Optional)

Grade: 11 and 12

Subject Code: Eng. 333 (Grade 1), Eng. 334 (Grade 12)

Credit Hour: 5

Annual Working hours: 160

1. Introduction

English has been considered to be one of the strongest global common tongue and lingua franca contributing to all spheres of life like; education, communication, business, science, information technology, entertainment and so on. Therefore, it has been given more importance in learning and education. This curriculum for English is intended for the students of grade XI and XII who are interested in studying English literature. An effort has been made to make this curriculum more inclusive covering a wide range of texts written in different varieties of English without compromising its standard.

It aims at exposing students to different literary and non-literary writings with a view to developing their skills of analyzing, interpreting, synthesizing, summarizing, evaluating, and assimilating texts. This curriculum comprises history of English literature, introduction to Language and linguistics, fiction and non-fiction on different themes, poetry, drama and introduction to critical perspectives. By encouraging students to undertake wide readings in literary genres and other materials of variegated world ideas, the course intends to expand their horizon of knowledge. The readings acquaint them with the current global issues: women and gender, ecology and environment, information and communication technology, science fiction, linguistics, culture and folklore, law and justice, modernity and development, business, human conditions, and postmodernism and globalization.

This curriculum attempts to bridge the optional English prescribed for Grades IX and X with the major English syllabuses prescribed for tertiary education. The curriculum acknowledges language–literature integrated approach, interdisciplinary approach, and content-based approach. It focuses on more activities of reading with literary and non-literary texts (both intensive and extensive) followed by discussion, sharing and writing to enhance students’ creative and critical abilities. The following outline incorporates course details for both grades – XI and XII.

2. Level -Wise Competencies

This curriculum aims at developing the following competencies in the learners:

1. To explore the evolution of English Language and literature from Anglo-Saxon period to Post-modern
2. To be acquainted with fundamentals of Language and Linguistics
3. To be familiar with characteristics of folk tales, ancient tales, meta fiction, science fiction, children stories, realistic, contemporary short stories, and the novella
4. To comprehend the essays/non-fiction for intensive and extensive reading on various themes
5. To be familiar with literary devices and identify them used in various literary texts
6. To apply the skills of reading for information, comprehension and pleasure

7. To identify the characteristics of drama
8. To apply the skills of paraphrasing, interpreting, appreciating, analyzing, synthesizing and assimilating
9. To employ the basic literary skills of reading; interpretation, critical analysis, synthesis, and evaluation of the reading texts across multiple cultural and linguistic traditions, various historical periods and multiple genres
10. To be acquainted with different theoretical perspectives and apply them.

3. Learning Outcomes

By the end of Grade XI and XII, the learners will be able to:

Grade XI	Grade XII
1. Trace out the outline history of English Language and literature	1. Comprehend the language family and language change
2. Explain, classify and summarize the evolution of various periods in English Language and Literature	2. Identify the varieties of language (Dialect, register, idiolect, pidgin, creole)
3. Understand and explain the characteristics of different periods of English Language and Literature	3. Explain and summarise the current theories of language teaching
4. Define and explain the basic feature of language and linguistics	4. Read different prose texts for information and pleasure
5. Classify the branches of linguistics	5. Identify and explain the contextual meanings of specific phrases, idioms and sentences to draw the intent in reading between the lines
6. Identify and use English Sound system	6. Comprehend the texts and answer questions based on them
7. Explain and use word formation and sentence formation process in English	7. Draw the central ideas of the given texts
8. Read different prose texts for information and pleasure	8. Present the themes of the given texts
9. Identify and explain the contextual meanings of specific phrases, idioms and sentences to draw the intent in reading between the lines	9. Explain the extracts from the text with reference to their contexts
10. Comprehend the texts and answer questions based on them	10. Paraphrase the specific extracts from the text
11. Draw the central ideas of the given texts	11. Summarize the text and justify its title
12. Present the themes of the given texts	12. Write a critical appreciation of the texts
13. Explain the extracts from the text with reference to their contexts	13. Write narratives, descriptions, report and summaries
14. Paraphrase the specific extracts from the text	14. Write characteristics of short stories and novella.
	15. Give a brief background information of the author
	16. Describe the basic features of poetry and

15. Summarize the text and justify its title	differentiate it from other genres
16. Write a critical appreciation of the texts	17. Comprehend the poems and answer the questions based on them
17. Write narratives, descriptions, report and summaries	18. Extract the central idea/theme of a poem
18. Write characteristics of short stories and novella	19. Write a critical appreciation of a poem
19. Give a brief background information of the author	20. Give the meaning of the selected words and phrases in a poem and explain their literary and figurative meaning
20. Describe the basic features of poetry and differentiate it from other genres	21. Introduce the literary devices such as simile, metaphor, personification, alliteration, assonance, hyperbole, symbol and imagery
21. Comprehend the poems and answer the questions based on them	22. Introduce prosodic feature such as rhyme, rhythm and meter
22. Extract the central idea/theme of the poem	23. Annotate the extract with reference to the context.
23. Write a critical appreciation of the poem	24. Summarise a poem and justify its title
24. Give the meaning of the selected words and phrases in a poem and explain their literary and figurative meaning	25. Give a brief background information of the poet (s)
25. Introduce the literary devices such as simile, metaphor, personification, alliteration, assonance, hyperbole, symbol and imagery	26. Compose a poem of their own
26. Introduce prosodic features such as rhyme, rhythm and meter	27. Assimilate the themes of the given poem with their life experiences
27. Annotate the extract with reference to the context.	28. Identify and describe the elements of drama such as plot, characters, dialogue and setting
28. Summarize the poem and justify its title	29. Identify and describe the fivefold structure of drama: Exposition, Conflict, Rising Action, Climax and Falling Action/Denouement
29. Give a brief background information of the poet (s)	30. Identify and explain the meanings of phrases, sentences and expressions used in the play according to the context
30. Compose a poem of their own	31. Comprehend the given text and answer the questions based on it
31. Assimilate the themes of the given poem with their life experiences	32. Explain the given extracts from the play with reference to the context
32. Identify and describe the elements of one act play: plot, characters, dialogue and setting	33. Paraphrase the specific extracts from the drama
33. Identify and explain the meanings of phrases, sentences and expressions used in the play according to the	34. Write a summary of a play and justify its title
	35. Write a critical appreciation of a play

<p>context</p> <p>34. Explain the given extracts from the play with reference to the context</p> <p>35. Paraphrase the specific extracts from the drama</p> <p>36. Write a summary of a play and justify its title</p> <p>37. Write a critical appreciation of a play</p> <p>38. Give a brief background information of the dramatist/playwright</p> <p>39. Compose a meaningful dialogue on the given topic</p> <p>40. Compose a skit/one act play</p>	<p>36. Give a brief background information of the dramatist/playwright</p> <p>37. Compose a meaningful dialogue on the given topic</p> <p>38. Compose a skit/one act play</p> <p>39. Describe major critical perspectives</p> <p>40. Review the given texts from the critical perspectives.</p>
---	---

4. Scope and Sequence of Contents

4.1 Grade XI

Area/Genre	Content/Type	Item	Estimated Hours
1. A Historical Survey of English Language and Literature	Anglo Saxon Period to Postmodern	1	21
2. An Introduction to Language and Linguistics	Introduction to language and linguistics English Sound system Grammar: Morphology, Syntax Semantics Discourse Pragmatics	1	25
3. Prose (Themes: Media and Society, Family, Ecology and Environment, Gender, Globalization, Migration and Diaspora, Cyber, Cyborgs and Robotics, Travel and Adventure, Values and Ideals, Ethnicity and Culture, Patriotism and Nationalism, Development and Decay, Our universe, Voices of the Voiceless,	Prose		75
	Fiction		
	a. Short stories (Realism, Naturalism, Surrealism)	6	18
	b. Folk tales	1	3
	c. Fantasy	1	3
	d. Ancient stories	1	3
e. Mythical stories	1	3	

Myth, Language and Education)	Novel or a novella (within two hundred pages realism/fantasy/science fiction)	1	15
	Non-fiction		
	a. Essays (Narrative, descriptive, argumentative, comparison and contrast, cause and effect, travel account, seminal, classical, modern)	6	18
	b. Biography, autobiography	1	3
	c. Diary	1	3
	d. Newspaper/non-fiction extracts	1	3
	e. Moral values related texts	1	3
4. Poetry (Themes: Media and Society, Family, Ecology and Environment, Gender, Globalization, Migration and Diaspora, Cyber, Cyborgs and Robotics, Travel and Adventure , Values and Ideals, Ethnicity and Culture, Patriotism and Nationalism, Development and Decay, Our Universe, Voices of the Voiceless, Identity and Alienation)	Poems (Poems by British, American and non-Western poets)		30
	a. Ballads	2	5
	b. Lyrical poetry	2	5
	c. Romantic poetry	2	5
	d. Haiku	1	2
	e. Free verse and modern poems	3	9
	f. Sonnet	2	4
5. Drama	One Act Plays	3	9
Total			160

4.2 Grade XII

Area/Genre	Contents/Types	Items	Estimated Periods
An Introduction to Language and Linguistics	Language Studies: Language Family, Language Change and Language Death Varieties of Language Issues and Aspects of Language <ul style="list-style-type: none"> Language and pedagogy 	1	29

	<ul style="list-style-type: none"> • Multiculturalism • Multilingualism • Language Rights • Translation 		
3. Prose (Themes: Science Fiction, Justice and Human Rights, Population and Migration, Love and Marriage, Money, Work and Leisure; Authority and State (power, war, people, politics), Ideals/Values, Diaspora/ Acculturation, Transnationalism, Protest / Rebellion/ Freedom, Religion and Morality (<i>Geeta</i>), Dream and Ambition, Sports and Entertainment, Film and Theatre, Language and Education)	Prose		66
	Fiction		
	a. Short stories (Realism, Naturalism, Surrealism)	5	15
	b. Ancient Tales	3	9
	c. Meta fiction	1	3
	d. Children’s Stories	2	6
	e. Fantasy	1	3
	Non-fiction		
	a. Essays (Narrative, descriptive, argumentative, comparison and contrast, cause and effect, travel account, seminal, classical, modern)	5	15
	b. Memoir	1	3
	c. Blog writing	1	3
d. Moral values related texts	2	6	
e. Meta language essay	1	3	
4. Poetry (Themes: Justice and Human rights, Population and Migration, Love and Marriage, Money, Work and Leisure; Authority and State (power, war, people, politics), Ideals/Values, Diaspora/ Acculturation, Transnationalism, Protest /Rebellion/ freedom, Religion and Morality)	Poems (Poems by British, American and non-Western poets)		30
	a. Ballads	2	5
	b. Lyrical poetry	2	5
	c. Romantic poetry	2	5
	d. Haiku	1	2
	e. Free verse and modern poems	3	9
	f. Sonnet	2	4

(<i>Geeta</i>), Dream and Ambition, Identity and Alienation)			
5. Drama	A classic play either tragedy or comedy	1	15
6. Introduction to Critical Perspectives	Introduction to Critical Perspectives Different perspectives a. Gender b. Class c. Cultural perspective d. Textual Reading (formalistic and linguistic) e. The Marginalized perspectives (Language minority, LGBTI , disability, subaltern, modern/post modern) f. Ecological Reading	1	20
Total			160

5. Learning Facilitation Process

5.1 Principles of learning facilitation

This course draws on two major principles-intensive/extensive reading and creativity/criticality in language learning. With an aim of strengthening students' English language competence, the course expects the teachers to provide their students with opportunities for both intensive and extensive reading. Rather than following a teacher-centered approach, students should be engaged in reading different genres of literary texts for building their vocabulary and micro-reading skills such as extracting main ideas and answering the questions based on the reading texts.

Teachers are also required to develop activities through which students are involved in reading literary texts for pleasure and for understanding their social meanings. In this process, students should be engaged in independent reading so that they get opportunities to understand broader socio-political meanings of the texts organized under different themes. In order to help students enhance their extensive reading ability, teachers should provide additional readings that deal with similar themes as the reading of the textbook has. In other words, the reading in the textbook should also be supplemented by reference materials.

The pedagogical principles and approaches to be followed in this course should help students foster their creativity and develop their critical thinking skills, both in reading and writing English. While engaging students in reading a variety of literary texts, the classroom pedagogies for this course should focus on both creative and critical use of English. For this purpose, the students should be involved in writing simple poems, different types of essays, dialogues, biographies, travelogues and so on. In this process, the students are required to carry out creative and other writing projects. Students' interest should be kept at the center for the accomplishment of such projects.

5.2 Learning activities

Based on the above-mentioned pedagogical principles, the following activities should be conducted in order to achieve the goals of this course:

- Student's reading and presentation
- Writing projects
- Dramatization, role-play and simulation
- Inquiry-based writing
- Reading for comprehension
- Reading for critical assessment/analysis
- Book talk (reading a particular book and having a talk on it)
- Discussion
- Think - Pair- Share
- RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share)
- Teacher-guided self-study
- Guest lecture and exposure visits
- Journal writing
- Library visits
- Listening to lyrical poems and songs
- Reciting lyrical poems and songs
- Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas
- Brainstorming and mind mapping
- Quick write/flash writing
- Writing book/film reviews
- Paraphrasing/genre conversion
- Genre conversion (e.g. converting poetry into prose and vice-versa)

6. Student Assessment Process

The letter grading system will be used for assessing the students' performance. In order to assess the students' learning achievement, formative as well as summative and internal as well as external assessment will be used.

6.1 Formative assessment

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback will be provided to the students for improvement. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus on those areas, which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. Formative assessment should focus on the development of all the language skills and aspects in the learners. Various classroom activities

and techniques should be used to help the learners to learn more. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

- Observation of students' linguistic behaviour
- Anecdotal record
- Rating scale
- Check lists
- Work sample/written samples
- Interviews
- Home assignments
- Portfolio
- Tests (class, weekly, monthly)
- Oral question-answer
- Project works
- Creative works
- Self-initiation in learning
- Class work
- Games
- Debates
- Brainstorming
- Story telling/retelling
- Poetry recitation
- Dramatization/simulation
- Role play
- Group discussion
- Journals

6.2 Summative assessment

There will be both internal as well as external evaluation as part of summative or final assessment.

- a. **Internal evaluation:** In the final examination, there will be an internal examination of 25 percent. This internal evaluation will consist of the assessment areas as given in the table below.:

S. N.	Assessment areas	Marks
1.	Participation	3
2.	Class work/home assignment	6

3.	Project work (see below)	16
4.	Terminal Tests	6
	Total marks	25

With regard to the project works in English, the students need do at least four project works. Thus, they have to produce four project work reports for internal assessment. The followings are some of the suggested topics for project works though the teachers can design other relevant project works for the students based on the curricular contents. There should not be the repetition of the same project works in both grades. Each project works carries 4 marks.

Sample Project Works for Grade XI and XII		
S. No.	Area/Genre	Project Work
1.	A Historical Survey of English Language and Literature	<ul style="list-style-type: none"> • Prepare a comprehensive timeline of the history of English language and literature. Include major writers and major works representing the era/age.
2.	Prose	<ul style="list-style-type: none"> • Write a biography of a legendary writer of Nepal. • Prepare a short profile of a Nepali litterateur who writes in English. • Read a prose (other than given in the course) and write a review of it. • Write a review of a famous Nepali book translated into English. • Write your diary for a week. • Write a short story/essay/travel account of your own.
3.	Poetry	<ul style="list-style-type: none"> • Compose a poem of your own in English. • Review a poem (other than given in the course) that you have read recently. • Prepare a short profile of a poet with his/her works.
4.	One Act Play	<ul style="list-style-type: none"> • Act out a one-act play given in your course book and write a short reflection report. (This will be a group project.) • Write a review of a one act play (other than given in the course).
5.	Drama	<ul style="list-style-type: none"> • Write a review of one of the English Dramas.
6.	Critical Perspectives	<ul style="list-style-type: none"> • Write a review of a literary work based on one of the following perspectives: <ul style="list-style-type: none"> a. Gender

		b. Class c. Textual Reading (formalistic and linguistic) d. Cultural perspective e. The Marginalized perspectives (Language minority, LGBTI, disability, subaltern, modern/postmodern) f. Ecological Reading
--	--	--

Note: The detailed guideline or procedure for internal assessment will be developed by Curriculum Development Center.

- b. External evaluation:** In the final examination, there will be an external examination of 75 marks. The allocation of marks for each genre is given below. The specification chart for this will be developed by CDC.

S. N.	Area/Genre	Marks	
		Grade XI	Grade XII
1.	A Historical Survey of English Literature and Language	10	-
2.	Introduction to Language and Linguistics	10	10
3	Prose	30	25
4.	Poetry	20	20
5.	One Act Play/Drama	5	10
6.	Introduction to Critical Perspectives		10
	Total marks	75	75

6.3 Alternative evaluation

It is recommended that due attention be paid for assessing differently-abled students. For this, alternative-testing methods should be designed and applied.

7. Teaching Learning/Facilitation Resources and Materials

Each student must have a textbook. Each teacher should have a set of teacher support materials including digital and electronic materials as far as practicable. Teachers should make extensive and proper use of board. To make learning easy, effective and interesting, a variety of materials should be used including the following:

- Charts such as the charts of the characteristics of historical periods, charts of definitions and examples of literary terms, charts of a poems/stanzas with the mark of prosodic features and figures of speech
- Comparison tables
- Family charts
- Role cards
- Newspaper cut-outs
- Bulletins, brochures
- Pictures/drawings
- Audio-visual materials
- Writing samples (e.g. essay, book/film review, mind mapping, brainstorming, etc.)
- Worksheets
- Flashcards
- Formats (of book review/film review/project work, etc.)
- Dictionaries, computers and mobile phones
- Multi-media
- Online resources
- Additional reference materials
- Sample interpretation/sample summary/theme/character sketch/poems, etc.